

BİDGE Yayınları

Stratejik Düşünme İçin Geleneksel İletişim Araştırmaları

Editör: Doç. Dr. Engin ÇELEBİ

ISBN: 978-625-6707-22-1

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.12.2023

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

İletişim alanında hızlı ve iyi kararlar alma yeteneğine sahip iş zekalarına daha fazla ihtiyaç duyulacağı söylenebilir. Rekabet avantajı sağlayan, yenilik yapılmasına ve problemlerin çözülmesine yardımcı olan genişletilmiş bir yaşam becerisi olarak stratejik düşünme eleştirel bir bakış açısına sahip olmayı gerektirir. Stratejik düşünme, küresel bir iletişim yeterliliğidir. Stratejik düşünme etkili iletişim, hızlı karar alma ve problem çözme becerileri gerektirir. Bu nedenle iletişim eğitiminin yaratıcılığı ve stratejik düşünmeyi güçlendirmesi gerekmektedir. Öğrencilerin bir konu hakkında stratejik düşüncelerine ve kendi sonuçlarına varmalarına yardımcı olmak için okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerinden de yararlanabilecek tartışmayı, sorgulamayı, problem çözmeyi ve analiz etmeyi gerektiren bir öğretim tarzı benimsenmelidir. Çünkü, teknoloji odaklı teknik beceriler giderek daha önemli görülebilmeye rağmen sektörde stratejik ve geleneksel becerilere (iyi iletişim becerilerine sahip olma, analitik düşünme, empati yapma) daha fazla değer verilebilmektedir.

Tarihsel ve felsefi açıdan ‘biz’, ‘öteki’, ‘başka’, ‘etik’, ‘ahlak’, ‘kültürel bellek’, ‘mekan’ vb. konulara değinen yazarlar yapmış oldukları araştırma sonucunda dijital ortamlardaki paylaşımlar aracılığıyla bütünleşmenin ve ‘ben’ duygusundan kurtularak ‘biz’ olabilmeyenin nasıl imkanı bir hale gelebileceğini ele almaktadır.

Editor

Doç. Dr. Engin ÇELEBİ
Çukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
İÇİNDEKİLER	4
Dijitalleşme Süreci Ve Dijitalleşme Üzerine Bir Araştırma.....	6
İrfan ERTEKİN	6
Fırsat mı eşitsizlik mi: Sayısal uçurum, bilgi asimetrisi ve bilgi iletişim teknolojilerine erişim bağlamında engellilik.....	22
Canan DURAL TASOUJI.....	22
Levinas'ın “Aynı” Ve “Başka” Kavramlarının Işığında Bir “Biz Olma” Tahayyülü Olarak “Suriyeli Komşularımız”.....	46
Aslıhan ARDIÇ ÇOBANER	46
Sümeyye POLAT	46

Sosyal Medya ve Organ Bağışı.....	70
Deniz SEZGİN.....	70
Kültürler Arası İletişim Bağlamında Kimlik, Göç ve Aidiyet İlişkisi	81
Gönül AKPINAR.....	81
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Basın Meslek Örgütleri	100
Esra SERDAR TEKELİ.....	100
Bilgi Toplumu Bağlamında Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi	125
Seçil AYANOĞLU	125

BÖLÜM I

Dijitalleşme Süreci Ve Dijitalleşme Üzerine Bir Araştırma

İrfan ERTEKİN¹

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yıl dönümü, 29 Ekim 2023'de, başta ülkemiz olmak üzere dünyanın her yerinde büyük coşku ve gururla kutlanmıştır. Cumhuriyetimizin 100. yıl ve ikinci yüzyıl olarak ifade edilen yeni yüzyıla giriş kutlamaları ile ilgili süreçte, dijital iletişim araçlarının ön plana çıktığı ifade edilebilir. Dijital iletişim araçlarının kullanımının oldukça arttığı günümüzde, başta bilgisayar olmak üzere teknolojik cihazlar ve diğer teknolojiler (cihaz, bilgi, vb.) ile birlikte özellikle internet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin ön plana çıktığını ifade

¹ Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İ.İ.B.F, irfan.ertekin@siirt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2443-8528>

etmek mümkündür. İnternete geçiş, tüm sektörlerde olduğu gibi "dijitalleşme süreci" ve "dijitalleşme" açısından bir dönüm noktası olmuştur. İnternete geçiş ile birlikte "mekân ve süre" kavramları ortadan kalkmış, binlerce kilometre uzaklığındaki yerlere ulaşmak, saniyeler içerisinde gerçekleşmeye başlamıştır. Tabi ki, bu yeni "iletişim ve etkileşim modeli", sanal ortam olarak da ifade edilen dijital ortamlarda; "kişisel bilgisayarlar, tabletler, android ve akıllı telefonlar vb." aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Dijitalleşme sürecinde, bilgisayarların gerek kişisel (personal computer) gerek tablet olarak, donanımsal (hardware) ve yazılımsal (software) olarak sosyal yaşama girmesi ve ardından internet teknolojilerine geçiş oldukça önemli süreçler olarak sıralanabilir. İnternet ve bilişim teknolojilerindeki oldukça önemli gelişmelerin ardından, 2004 yılında "Twitter, Facebook, YouTube vb." sosyal medya iletişim araçlarının hızla tüm dünyadaki kullanıcıların ilgi odağı haline gelmesi ile birlikte iletişimin ve etkileşimin oldukça farklı bir tarzda gelişmesinin, dijitalleşme sürecini oldukça hızlandırdığı ifade edilebilir. Kişisel bilgisayar kullanıcılarının, tüketicilerin, müşterilerin, gençlerin birer sosyal medya kullanıcısı olarak sayıları günden güne artış göstererek iletişim ve etkileşim; sanal veya dijital ortamlarda gerçekleşmeye başlamıştır. Sosyal ve gündelik yaşamda, kamusal hizmet sağlayıcısı kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları; kurum içi ve kurum dışı hedef kitlelere, sosyal medya hesapları üzerinden daha hızlı ulaşma şansı bulmuşlardır. Dijitalleşme sürecinde, iletişim ve etkileşim sadece sosyal medya iletişim araçları üzerinden değil aynı zamanda kurumsal ve kişisel web internet sayfaları, kişisel ve kurumsal e-posta vb. araçları üzerinden de gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Sosyal medya iletişim araçları üzerinden yapılan iletişim ve etkileşim yönteminin, hem eş zamanlı (senkron) hem de art zamanlı (asenkron) olduğunu ifade etmek mümkündür. Kullanıcılar, gerektiğinde kendi tercihlerine bağlı olarak sosyal medya ortamlarında iletişimlerini, bağlandıkları internet ağları üzerinden karşılıklı (interaktif ve simetrik) gerçekleştirebilmektedirler.

Dijitalleşme sürecinde, android ve akıllı cep telefonlarının mobil uygulamalar ile internet veya sosyal medya kullanıcılarının sosyal ve gündelik yaşamlarında yer almasının, oldukça önemli bir dönüm noktası olduğu ifade edilebilir. İnternet ve sosyal medya veya sosyal ağ kullanıcıları, iletişim ve etkileşimlerini kişisel ve tablet bilgisayarlar üzerinden gerçekleştirirken, artık taşınabilir (portable) akıllı cihazlar üzerinden her ortam (ev, okul, iş yeri, araç, cadde, sinema, tiyatro, park, market, stadyum, derslik vb.)' da gerçekleştirme şansına sahip olmaları, bu cihazların satın alınarak kullanımının tahmin edilemeyecek sayıda artış göstererek, kullanıcılar tarafından tercih edilmeye başlanmasına sebep olduğu ifade edilebilir. Akıllı cep telefonlarında; mobil oyunlar, internet bankacılığı ile ilgili mobil uygulamalar, finansal yatırım uygulamaları, yeni dijital iletişim araçları (WhatsApp, Instagram, Telegram, Bip, YouTube vb.) ve sosyal ve gündelik yaşamın önemli bileşenleri (hava durumu, hesap makinesi, dijital para transferi, mobil alışveriş, kamera, ses kayıt, video çekim, ilanlar, ulaşım, bluetooth, uçuş modu, fener, konum, mobil erişim, navigation, google ve yandex arama motorları, anlık haber alma vb.)'nin yer alması, bu cihazların tercih edilme nedenleri olarak ifade edilebilir.

Dijitalleşme sürecinde, bir diğer önemli süreç giyilebilir teknoloji (wearable tech) veya giyilebilir cihaz (wearable device) olarak ifade edilen teknolojik ürünlerin, kullanıcıların sosyal ve gündelik yaşamlarında yer almasıdır. İnternet teknolojileri ve dijital teknolojik kullanımların yer aldığı "kol saatleri, gözlükler, dijital kameralar"; giyilebilir teknoloji ve cihazlar için en bariz örnekler olarak ifade edilebilir. Dijitalleşme sürecinde, toplum tarafından "giyilebilir teknoloji ve cihazlar" ın kullanımı o kadar artmaya başlamıştır ki, "dijital iletişim veya internet kullanımı adabı" anlamına gelen "netiquette" kavramı; iletişim literatüründe ve sosyal yaşamın her alanında güncel olarak yer almaya başlamıştır. Çünkü, başta akıllı cep telefonları olmak üzere diğer teknolojik ve dijital araçların, toplu ulaşım araçlar (otobüs, metrobüs, tren, uçak vb.)'ı başta olmak üzere kişisel ulaşım araçlar (otomobil, motorsiklet, bisiklet, scooter vb.)' da seyahat esnasında toplumun büyük kitleleri

tarafından kullanılmaya başlanması, başta trafik akışı olmak üzere gündelik sosyal yaşam ahengini bozmayacak şekilde kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Örneğin, trafik akışı esnasında sürücülerin dikkatlerini dağıtarak bir kazaya sebep olmamaları için cep telefonu kullanmamaları ile ilgili kanuni düzenlemeler yapılmıştır.

Dijitalleşme sürecinde en önemli süreçlerden birisi de geleneksel medya iletişim araçları arasında yer alan gazete, matbaa ve kitap, dergi, ilan vb. araçların artık kağıtlara basılarak değil yeni medya olarak ifade edilen yeni dijital ortamlarda kendilerini göstermeye başlama süreçleridir. Dolayısıyla, iletişim sektör temsilcilerinin faaliyetlerini; "internet gazetecilik, dijital reklamcılık, dijital ilan platformları, dijital kitap ve dergi (PDF) vb." alanlarda günden güne artırdıkları, ifade edilebilir. Çünkü kamu, halk, tüketici ve müşterilerin; kendi ihtiyaçlarının giderilmesi, teknolojik gelişmeler, haber alma vb. noktasında yeni dijital ortamları (internet web siteleri, sosyal ağ kanalları, kurumsal resmi sosyal medya hesapları vb.) tercih etmeye başlamaları önemli bir süreç olarak ifade edilebilir. Tabi ki bu süreçte, geleneksel medya iletişim araçları arasında yer alan başta gazete, televizyon, radyo, sinema vb. olmak üzere birçok kitle iletişim araçları (KİA), kamu tarafından kullanılmaya devam etmekte ve tercih edilmektedir.

Dijitalleşme sürecinde bir diğer önemli parametre, 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve halen kuzey yarım kürede farklı varyantlar ile yayılma eğiliminde olan Covid-19 pandemi sürecidir. Bu süreçte, hastalığın yayılma hızını azaltarak, hastalıkla etkin mücadele etmek için kapanma sürecine girilmesi ile üretici ve hizmet sağlayıcı sektörlerin çoğunluğu, evden çalışma (home office) sistemine geçiş yaparak, kamunun, tüketicilerin ve müşterilerin ihtiyaçlarını evde kurulan masaüstü, dizüstü, tablet bilgisayarlar vb. aracılığıyla e-ticaret ve internet alışveriş yöntemleri ile tamamen dijital ortamlarda karşılamaları, bir diğer önemli süreç olarak ifade edilebilir. Doğal olarak bu süreçte; teknolojik cihazlar, dijital iletişim ve dijital ödeme araçlarına oldukça ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin sağlık sektöründe; hastaların teşhis ve tedavi

edilmeleri süreçlerinde, "WhatsApp" gibi dijital iletişim araçları üzerinden (simetrik iletişim modeli) sağlık hizmeti verilmeye başlanmıştır. Covid-19 pandemi sürecinde "dijitalleşme" noktasında ön plana çıkan bir diğer parametre; finansal yatırım ve ödemelerin dijital ödeme ve transfer yöntemleri ile gerçekleştirilerek, internet bankacılığının mobil uygulamalar ile ön plana çıkmasıdır.

Dijitalleşme sürecinde ön plana çıkan bir diğer parametre "blockchain teknolojisi" veya "blok zincir" ile birlikte ortaya çıkan "kripto para" veya "dijital para" olarak ifade edilen yatırım araçlarına, dijital ortamlarda ilginin artarak yatırımcıların ilgi odağı haline gelmesidir. Bu süreç ile birlikte "dijital para, dijital cüzdan, dijital transfer vb." yeni finansal dijital kavramların, sosyal ve gündelik hayata popüler şekilde girmesinin, ister istemez "dijitalleşme süreci" ni hızlandırdığı bir gerçektir.

Dijitalleşme sürecinde, Covid-19 pandemisi ile birlikte, tüm eğitim kurum ve kuruluşlar (ilkokul, ortaokul, lise, üniversite, halk eğitim merkezi, sınavlara hazırlık kursları veren eğitim kurumu vb.)' in eğitim ve öğretime ara vermesi, birçok dijital iletişim ve materyal araçlarının kullanıldığı, uzaktan eğitim sistemi (online eğitim)' ni beraberine getirmiştir. Her düzeydeki eğitimin uzaktan gerçekleştirilmesi için başta kişisel bilgisayarlar ve internet teknolojileri (EBA eğitim bilişim ağı gibi) olmak üzere birçok dijital araçların, gerek öğretmenler gerek öğrenciler tarafından kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Dolayısıyla Covid-19 pandemisi'nin; dijitalleşme noktasında oldukça önemli bir süreç olduğu ifade edilebilir. Çünkü, eğitim kurumlarının kapanma süreci ile birlikte örgün eğitime ara vererek uzaktan eğitime geçişi, öğrenciler ve gençler başta olmak üzere yaş aralığına bakılmaksızın toplumun büyük kesiminin, vakitlerinin çoğunluğunu dijital ortamlarda geçirdikleri bir gerçektir. Bu dijital ortamların başında; "internet web siteleri, haber siteleri, web tabanlı oyunlar, mobil oyunlar, sanal alışveriş siteleri, eğitim bilişim ağları, sosyal ağ kanallar (YouTube, Tik Tok vb.)'ı dijital iletişim araçlar (WhatsApp, Telegram, Bip vb.)'ı, sosyal medya kanallar (Twitter,

İnstagram, Facebook, Blog, Podcast, vb.)'ı, sohbet kanalları, internet gazeteleri vb." gelmektedir.

Covid-19 pandemisi ile birlikte kapanma sürecinde yukarıda ifade edilen dijital ortamlarda, dijital iletişim araçlarının toplumun çoğunluğu tarafından yaklaşık 2-3 yıl kullanılması, Covid - 19 pandemisi öncesi hızla gelişen "dijitalleşme sürecini" her zamankinden daha fazla hızlandırmıştır. Dolayısıyla internet, bilişim ve enformasyon teknolojilerinin sosyal yaşama girmesinin ardından yeni medya ana başlığı altında sosyal medya iletişim araçlarında kullanıcı sayısının azınsanmayacak ölçüde tüm dünyada artması; teknolojik cihaz ve giysilere olan talebin artması ile kullanıcılar tarafından aynı şekilde kullanılmaya başlanması; Covid-19 pandemi süreci ile hizmet sağlayıcısı konumundaki kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlar (bankalar, firmalar, fabrikalar, işletmeler, marketler, bakanlıklar, valilikler, belediyeler, kaymakamlıklar, sağlık kuruluşları, hastaneler, üniversiteler vb.)' ın hizmet alıcılara, müşterilere, tüketicilere kısacası kamuya veya başka bir ifade ile halka hizmet ulaştırma noktasında "dijital iletişim araçları" (resmi web internet siteleri ve sayfaları, sosyal ağlar, sosyal medya ağları, e-posta, mobil iletişim araçları, dijital ödeme sistemleri, dijital transfer, kredi kartı ile temassız ödeme sistemleri vb.)' nı kullanmayı, her zamankinden daha fazla tercih etmesi; aynı şekilde hizmet alıcılarının da gerekli hizmeti alabilmek için dijital iletişim araçlarını kullanmak durumunda kalması; sosyal ve gündelik yaşamın tüm alanları (eğitim, sağlık, kültür, politika, ticaret, turizm, alış-veriş vb.)' nda var olan "dijitalleşme süreci" ni hızlandırdığı bir gerçektir.

Şimdi, bizler de çalışma konumuza esas teşkil eden sosyal yaşamın en önemli parametreleri arasında yer alan "Dijitalleşme Süreci ve Dijitalleşme" konusunu ele alarak, irdelemeye çalışacağız.

Dijitalleşme Süreci ve Dijitalleşme

Dijitalleşme süreci ile birlikte başta "www. uzantılı (word, wide, web) olarak ifade edilebilen internet teknolojileri, bilişim teknolojileri, bilgi teknolojileri (BT), bilgi ve iletişim teknolojileri

(BİT), giyilebilir teknoloji (wearable tech), giyilebilir cihaz (wearable device), enformasyon teknolojileri, teknoloji okuryazarlığı, endüstri 4.0, dijital çağ, dijital toplum, toplum 5.0 vizyonu, dijitalizasyon, dijital vatandaşlık, dijital dönüşüm, dijital transfer, dijital strateji ve politika geliştirme, dijital kapasite geliştirme, dijital para, dijital iletişim araçları, dijital tarım, dijital tasarım, web 4.0 teknolojileri, dijital oyun teknolojileri, dijital halkla ilişkiler, bilgi, bilgi yönetimi, dijitalleşme vb." kavramların oldukça popüler olarak gündeme geldiği ifade edilebilir. Şimdi, bizlerde dijitalleşme sürecinde ön plana çıkan bu kavramlardan bazılarını açıklayalım.

İnternet, bilişim ve enformasyon teknolojileri ile birlikte teknolojik cihaz ve giysilerin kullanılması, sonucu gündeme gelen, sosyal ve gündelik yaşamın vazgeçilmez bir bileşeni olan "dijitalleşme" ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlamalar arasında şu açıklamalar oldukça önemli ve dikkate değerdir; "Dijitalleşme kavramı bilginin sayısallaştırması olarak bilinmektedir. Elde edilen verilerin sayısallaştırılarak çeşitli platformlarda yer edinme sürecidir. Sayısallaştırma ise, analog işlemlerin bilgisayar ortamında depolanması ile sayısallaşan bir formatta dönüştürülmesi olarak söylenebilir" **(Karakaş vd, 2009'den aktaran Ersöz ve Özmen, 2020: 172).**

Farklı bir bakış açısı ile başka bir tanımlamada ise dijitalleşme ile ilgili şu tanımlama yapılmıştır; "Dijitalleşme, bir iş modelini değiştirmek ya da dönüştürmek için yeni bir kazanç ve değer üretebilecek fırsatlar yaratabilmek için dijital teknolojilerin kullanılmaya başlanmasıdır" **(Gartner Inc, 2020'den aktaran Ersöz ve Özmen, 2020: 172).**

Bir başka tanımlamada ise dijitalleşme şu şekilde ele alınmıştır; "çeşitli analog bilgi türlerini sayısal formatta (yani "sayısallaştırma") kodlayan basit teknik bir sürecin ötesine geçerek yeni sosyo-teknik yapıların organize edilmesini içerir" **(Yoo, vd., 2010: 6'dan aktaran Özkaya ve Erat: 2022: 242).**

Dijitalleşme sürecinde bir diğer önemli kavram "dijitalizasyon" kavramıdır. Bu kavram ile ilgili birçok tanımlama söz konusudur. Bunlar arasında "dijitalizasyon" şu şekilde tanımlanmıştır; "Dijitalizasyon, bir iş modelini değiştirmek ve yeni gelir ve değer üreten fırsatlar sağlamak için dijital teknolojilerin kullanılmasıdır; dijital bir işletmeye geçme sürecidir" (**Gardner glossary, 2018'den aktaran Sezen ve Eren Şeneraz, 2022: 54**).

"Dijital dönüşüm" kavramını ise şu şekilde tanımlamak mümkündür; Dijital dönüşüm, "bir firmanın, firma için daha fazla değer yaratmaya ve uygun hale getirmeye yardımcı olan yeni bir dijital iş modeli geliştirmek için dijital teknolojileri kullanma" yoludur. Bu tür bir dönüşüm, iş süreçlerini, operasyonel rutinleri ve organizasyon yeteneklerini etkiler" (**Verhoefv.d., 2019, Liv.d., 2018; Matarazzo v.d., 2020'den aktaran Sezen ve Eren Şeneraz, 2022: 56**).

Dijitalleşme sürecini hızlandıran bir diğer önemli parametre; hizmet sağlayıcısı konumundaki kurum ve kuruluşların mevcut sahip oldukları bilgilere güvenli ve pratik şekilde sahip olmak ve yeri geldiğinde sahip oldukları bilgileri güvenli, hızlı bir şekilde paylaşmalarıdır. Dolayısıyla dijitalleşme sürecinde, "bilgi" ve "bilgi yönetimi" kavramlarının önemli olduğu ifade edilebilir. Bu yönüyle "bilgi ve bilgi yönetimi" kavramlarını şu şekilde açıklamak mümkündür; "Bilgi, örgütlerin temel girdi kaynağıdır. Başka bir deyişle veri olarak adlandırdığımız gerçeklerin, olayların toplanması ve toplanan verilerin çeşitli yöntemler kullanılarak incelenip analiz edilmesiyle ortaya çıkan sonuçlar biçiminde tanımlanmıştır" (**Certo, 1989:43'den aktaran Üzmez ve Büyükbeşe, 2021:119**).

Bilgi yönetimi ise şu şekilde açıklanmıştır; "devamlı gelişen ve artan bilgi kapasitesini güncel tutan, elde edilen bilgileri ulaşılabilir hale getiren ve gerekli bilginin örgütteki paydaşlarla paylaşılmasını öngören bir disiplin olarak ifade edilebilir" (**Harrison & Kessels, 2003:41'den aktaran Üzmez ve Büyükbeşe, 2021:119**).

Dijitalleşme sürecinde belki de en çok üzerinde durulması gereken kavramlardan birisi de "teknoloji" kavramıdır. Çünkü dijitalleşmenin temeli; çalışmamızın giriş bölümünde de değindiğimiz gibi "teknoloji ve teknolojik" ürünlere dayanır. Dolayısıyla, bilgi teknolojileri (BT), bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), bilişim teknolojileri, endüstri 4.0 teknolojileri, cihaz teknolojileri vb. olmadan, bir "dijitalleşme süreci ve dijitalleşme" den söz etmek oldukça zor olacaktır. Bu yönüyle teknoloji; "teknik araçtır ve insan etkinliğidir" (**Heidegger, 1998'den aktaran Günay, 2017:163**). "Teknoloji, insan elinden çıkma, yapay nesnelere ("artifacts") üretir" (**Bunge, 1985; Feibleman, 1961' den aktaran Günay, 2017:164**).

Dijitalleşme sürecinde, teknolojik ürünler, tasarımlar, değişim ve dönüşümlerin oldukça önemli olduğunu yukarıda ifade ettik. Ancak bu süreçte; teknolojik ürünlerin, tasarımların, değişim ve dönüşümlerin varlığının yeterli olmadığını ifade edebiliriz. Dijitalleşme sürecinde önemli olan; var olan söz konusu teknolojik ürün ve tasarımların kamu veya halk tarafından kullanılması ve takip edilmesidir. İşte bu aşamada, "teknolojik okuryazarlık" ve "dijital okuryazarlık" kavramlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle ele alındığında "teknolojik okuryazarlık" ile ilgili şu tanımlamalar önemlidir; "Teknoloji okuryazarlığı, teknolojiyi kullanma, anlama, değerlendirme ve yönetme kabiliyetidir" (**ITEA, 2007'den aktaran Debbağ ve Fidan, 2019: 23**). Dijital okuryazarlık ise "bireylerin dijital kaynakları tanımlamak, erişmek, yönetmek, entegre etmek, değerlendirmek, analiz etmek ve sentezlemek, yeni bilgiler ve medya ifadeleri oluşturmak ve başkalarıyla iletişim kurmak için dijital araçları ve olanakları uygun şekilde kullanma farkındalığı, tutumu ve yeteneği" şeklinde tanımlanmıştır (**Martin & Grudzieck, 2006: 255'den aktaran Özkaya ve Erat, 2022: 244**).

Dijitalleşme sürecinde, teknolojik anlamda belki de en büyük katkı yapan süreçlerden birisinin, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT)' nin olduğu, ifade edilebilir. Bu yönüyle bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) kavramı şu şekilde tanımlanmıştır; "Bilgi ve iletişim teknolojileri, bir işletmenin bilgi sistemlerine, süreçlerine

yayılan ve birbirlerine bağılı uygulama ve verileri içeren geniş bir elektronik ağlardan oluşan bütün imkânları olarak tanımlanmaktadır" **(Kohli ve Melville, 2009'dan aktaran Pekkan ve Çalışkan, 2018: 360).**

Dijitalleşme sürecinde ön plana çıkan bir diğere önemli kavram; "dijital toplum" ile ilgili olarak "toplum 5.0 vizyon" kavramıdır. "Toplum 5.0 vizyonu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hem mevcut sorunların çözümünde hem de gelişmenin sürdürülebilir kılınmasında odağında insan olan bir toplum yapısı oluşturmaktır" **(Fukuyama, 2018; Granrath, 2017'den aktaran Bozkurt vd., 2021: 39).**

Dijitalleşme konusunda bir diğere önemli kavram "dijital vatandaşlık" kavramıdır. Çünkü, kamu, başka bir ifade ile halk; başta ülkemizin (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı - Dijital Dönüşüm Ofisi) en büyük ve başarılı projelerinden birisi olan "e-devlet, e-devlet kapısı, dijital vergi dairesi (T.C. Maliye Bakanlığı - Gelir İdaresi Başkanlığı)" gibi uygulamalar sayesinde tüm bürokratik iş ve işlemleri dijital ortamda gerçekleştirerek, dijitalleşme sürecinde etkin rol oynayabilmektedirler. Bu yönüyle, "dijital vatandaşlık" kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır;

"Dijital vatandaşlık bilgisayar, internet ve her türlü dijital iletişim aletini sorumlu bir şekilde kullanarak tanıdıkları ya da tanımadıkları farklı bireylerle veya yapılarla (internet sitesi gibi) farklı çevrimiçi ortamlarda kurallara uyararak ve kendilerini koruyarak iletişimde bulunmaktır" **(Kanoğlu, 2020:7'den aktaran Çatlı ve Keskin, 2021: 209).**

Sosyal ve gündelik yaşamda, kamunun başka bir ifade ile halkın ihtiyaçları (eğitim, sağlık, beslenme, barınma, güvenlik, ulaşım, kariyer, meslek edinme vb.)' nı giderme noktasında hizmet sağlayıcı kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlar ile hizmet alıcısı kamu veya halk arasındaki "iletişim ve etkileşim" oldukça kritik öneme sahiptir. Kurum içi hedef kitleler ile kurum dışı hedef kitleler arasındaki bu iletişim ve etkileşim halkla ilişkiler (PR) aracılığıyla gerçekleşir. Dijitalleşme süreci ile birlikte, söz konusu iletişimin

dijital iletişim araçları ve sosyal medya iletişim araçları üzerinden verilmesi "dijital halkla ilişkiler" kavramını gündeme getirmektedir. Başka bir ifade ile daha önce kurum ve kuruluşlar ile kurum dışı hedef kitleler (halk, müşteri, tüketici, tedarikçi, medya, idare vb.) arasındaki iletişim ve etkileşim; telefon, mektup, yüz yüze vb. yöntemler ile gerçekleşirken, artık "dijitalleşme süreci" ile birlikte dijital iletişim araçları ve sosyal medya araçları ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle, Covid-19 pandemi sürecinde, kapanma süreci ile birlikte hedef kitleler arasındaki iletişim ve iletişim yönetimini gerçekleştiren "dijital halkla ilişkiler" daha fazla gündeme gelmiştir. Bu yönüyle dijital halkla ilişkiler, "kuruluşun hizmetleri hakkında paydaşlarını bilgilendirmek ve internet üzerinden bilgi yaymak için çevrimiçi ağların kullanmasını içermektedir" (Gifford, 2010: 63'den aktaran Şirzad ve Turancı, 2019: 424).

Dijitalleşme sürecinde ön plana çıkan bir diğer kavram, kamu ve kamu yönetimini, kamusal işleyişini doğrudan ilgilendiren "dijital yönetim" kavramıdır. Çünkü, gerek kamu olsun gerek özel sektör olsun, kurum ve kuruluşların başarılı olmalarında son yıllarda "yönetim" kavramı yerine kullanılan "yönetişim" kavramı; "e-devlet, dijital vatandaşlık, dijital vergi dairesi, KamuNet vb." dijital uygulamaların, sosyal ve gündelik yaşamda yer alarak, kamu, halk ve vatandaşların hizmetine girmesi; "dijital yönetişim" kavramını gündeme getirmiştir.

Bu yönüyle "dijital yönetişim kavramı"; şu şekilde tanımlanmıştır; "Uygulamada dijital yönetişim, devlet hizmetlerinin sunumunda, kamusal hizmetlerin düzenlenmesinde, vatandaşların devlete ödeyecekleri vergi ve cezalarda, bilgiye ulaşmada ve müracaatların, izin ve lisansların, ihalelerin arz edilmesinde elektronik araç kullanımını destekleyerek kamusal işlem maliyetlerinden büyük ölçüde tasarruf sağlayan etkin bir yönetim tarzını ifade etmektedir" (Demirel, 2010: 69-70'den aktaran Özer, 2017: 467).

Dijitalleşme sürecine ön plana çıkan bir diğer parametre; Covid-19 pandemisi sürecinde, hastalığın tedavisi ve hastalıkla etkin mücadele noktasında kullanılan teknolojilerdir. Çünkü, tüm dünyada baş gösteren Covid-19 pandemisi ile mücadele için kullanılan teknolojilerin; sağlık sektörü başta olmak üzere birçok sektörde kullanılmasının, dijitalleşme sürecinde oldukça etkili olduğu ifade edilebilir. Örneğin; Çin’de Covid-19 pandemisi ile mücadelede şu teknolojiler kullanılmıştır **(Deloitte-Türkiye, 2020’den aktaran Kara ve Karanfiloğlu, 2020: 94)**; "Algoritmalar, Blockchain, Endüstri 4.0, Bulut Bilişim, Akıllı Ses Tarama Sistemi, Akıllı Görüntü Okuma Sistemi, 5G Teknolojisi, 5G Devriye Robotları, Drone Teknolojisi, Akıllı Uygulamalar, Uzaktan Eğitim / Çalışma" **(Deloitte-Türkiye, 2020’den aktaran Kara ve Karanfiloğlu, 2020: 94)**.

Sonuç

Dijitalleşme sürecine, 20. yüzyılın son çeyreği ile 21. yüzyılın ilk çeyreğinin damga vurduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle bu süreçte, "mekân ve süre" kavramlarının sorgulandığı, www. uzantılı internet teknolojilerinin yer almasının, bu süreçteki en önemli parametrelerden birisi olarak ifade edilebilir. Ardından bilişim teknolojileri, bilgi teknolojileri (BT), bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) giyilebilir teknoloji (wearable tech), giyilebilir cihaz (wearable devices), enformasyon teknolojileri, web 4.0 teknolojileri, endüstri 4.0 gibi oldukça önemli gelişmelerin; "dijitalleşme süreci" ni hızlandırdığını ifade etmek mümkündür. Dijitalleşme sürecini hızlandıran bir diğer önemli parametre; mobil uygulamaların oldukça popüler olarak yer aldığı taşınabilir (portable), akıllı ve android cep telefonlarının sosyal ve gündelik hayatın en önemli bir parçası haline gelmesidir. Dünyada milyarlarca kullanıcısının olduğu akıllı cihaz ve android cep telefonları üzerinden, dijital iletişim araçlar (WhatsApp, Telegram, Bip vb.)’ı, sosyal medya kanalları (Twitter, Instagram, Facebook, YouTube, Blog, Podcast,vb.)’ı aracılığıyla çevrimiçi karşılıklı görüşmeler anlık olarak yapılabilmekte, "dijital transfer, mobil

internet bankacılığı, internet gazetesi, finansal ürünlere yatırım" gibi işlemler anlık "dijital" olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönleri ile akıllı cep telefonları ve cihazların; günden güne kullanıcı sayılarının azınsanmayacak ölçüde artması, "dijitalleşme süreci" ni daha da hızlandırmaktadır. Nitekim, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'in yapmış olduğu "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması - 2016"da, **"Hanelerin %96,9'unda cep telefonu olduğu" olduğu ifade edilmektedir (TÜİK, 2016).**

Dijitalleşme sürecini hızlandıran bir diğer parametre; "e-devlet, dijital vergi dairesi, online ödeme sistemleri" gibi milyonlarca vatandaşın kullandığı dijital uygulamaların başarılı bir şekilde hayata geçirilerek "dijital vatandaşlık" kavramının gündeme gelmesidir.

Özetle dijitalleşme sürecinde; kamu, halk veya vatandaşların yukarıda ifade edilen, en kapsamlı bir şekilde, bilişim teknolojilerini (BT), sosyal ve gündelik yaşamlarında etkin kullanmalarının oldukça etkili ve önemli olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'in yapmış olduğu "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması - 2023" de verilen şu araştırma sonuçları, oldukça önemli ve değerlidir. **"İnternete erişim imkânı olan hane oranının %95,5, İnternet kullanan bireylerin oranının %87,1, E-devlet hizmetlerini kullanan bireylerin oranının %73,9, İnternet üzerinden mal veya hizmet satın alma ya da sipariş verme oranını %49,5'e yükseldiği, İnternet üzerinden öğrenme faaliyeti gerçekleştiren bireylerin oranının %18,7 ve bireylerin %84,9'unun WhatsApp kullandığı" ifade edilmektedir (TÜİK, 2023).**

Dijitalleşme sürecini hızlandıran bir diğer önemli süreç; 2019 yılında, Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve kuzey yarımkürede farklı varyantlar ile devam etmekte olan Covid-19 pandemisi (koronavirüs) hastalığının varlığıdır. Hastalıkla etkin mücadele etmek için hastalığın bulaşıcılığını önlemek için "kapanma" sürecinde, sosyal ve gündelik yaşamdaki ihtiyaçların karşılanması için gerek hizmet sağlayıcısı kamu ve özel sektör kurum ve

kuruluşlar (market, firma, fabrika, işletme, sağlık kuruluşu, hastane, üniversite, ilkokul, ortaokul, lise, mesleki eğitim kurumu, valilik, belediye vb.) ve gerek hizmet alıcısı kamular (halk, müşteri, medya, tüketici vb.) arasındaki iletişim ve süreçler (alış-veriş, ödeme, online eğitim, dijital sağlık hizmeti vb.)' in dijital iletişim araçları üzerinden dijital yöntemler ile karşılanması, dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır.

20.yüzyılın son çeyreğinde internet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler doğrultusunda başlayan dijitalleşme sürecinin; 21.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren "dijital yerli" olarak da ifade edilen "Z" kuşağının kendisini dijital toplum içerisinde bularak, dijital iletişim araçlarını sosyal ve gündelik hayatın bir parçası görerek, kullanması, benimsemesi ve özümsemesi sonucu, söz konusu sürecin ivme kazanarak, hızlandığını ifade etmek mümkündür.

Sonuç olarak dijitalleşme süreci; internet ve bilişim teknolojileri, bilgi teknolojileri (BT), giyilebilir teknoloji (wearable tech), giyilebilir cihaz (wearable device), enformasyon teknolojileri, web 4.0 teknolojileri, endüstri 4.0 gibi gelişmeler doğrultusunda başlamış, dijital ve sosyal medya iletişim araçları, akıllı ve android cihaz ve cep telefonlarının sosyal ve gündelik yaşamda popüler şekilde yer alması ve kullanıcılar tarafından tercih edilmesi ile ivme kazanarak, Covid-19 pandemi döneminde hızlanmıştır. Bu süreçte, "e-devlet, e-devlet kapısı, e-insan, e-ticaret, e-ihracat, e-book, e-posta, dijital vatandaşlık, dijital halkla ilişkiler, dijital yönetim, dijital ödeme sistemleri, dijital vergi dairesi " gibi oldukça önemli "dijital uygulamalar"; sosyal ve gündelik yaşamda yerini almıştır.

Kaynakça

Çatlı, M., Keskin S. (2021). "İnsan Haklarının Değişime Açık Konusu: Dijital Vatandaşlık Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *Ombudsman Akademik Dergisi*, Yıl 7, Sayı 14, ss.199-229.

Debbağ, M., Fidan, M. (2019). "Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programının Teknoloji Okuryazarlığı Boyutları Açısından İncelenmesi" *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 50, ss. 22-50.

Ersöz, B., Özmen M. (2020). "Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri", *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, Summer /Yaz, Cilt / Vol: 11, Sayı / Num: 42, ss. 170-179.

Bozkurt, A., Hamutoğlu, N.B., Liman Kaban, A., Taşcı, G. ve Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7 (2), ss. 35-63.

Günay, D. (2017). "Teknoloji Nedir? Felsefi Bir Yaklaşım", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi / Journal of Higher Education and Science*, Cilt/Volume 7, Sayı/Number 1, Nisan/April, ss.163-166.

Özkaya, Y. & Erat, V. (2022). "Türkiye’de Dijital Okuryazarlık Çalışmaları: Literatüre Dayalı Nitel Bir Araştırma". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Dijitalleşme Özel Sayısı, ss. 240-256.

Özer, M.A. (2017). "Yönetişimden Dijital Yönetişime: Paradigma Değişiminin Teknolojik Boyutu", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 6, Yıl: 6 Sayı:16, ss. 457-479.

Kara, N., Karanfiloğlu M. (2020). "İletişimin Dijitalleşmesi: Pandemi (COVID-19) ve Enformasyon Teknolojileri", *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, Summer/Yaz – Cilt/Vol: 11 - Sayı/Num: 42, ss.87-99.

Pekkan, N.Ü., Çalışkan, A. (2018). "İşletmelerin Sahip Oldukları Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kabiliyetinin Çalışanların Yenilikçi Davranışlarına Etkisi: Lider Desteğinin Aracılık Rolü", *İşletme Araştırmaları Dergisi (İAD)*, 10/1, ss. 358-381.

Sezen, H. K. ve Eren Şenaras, A. (2022). "Dijitizasyon, Dijitalizasyon, Dijital Dönüşüm Kavramlarına İlişkin Bir Değerlendirme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 51, Denizli, ss. 49-59.

Şirzad, N., Turancı, E. (2019). "Dijital Halkla İlişkiler ve Müşteri İlişkileri Yönetimi: Şikayet Yönetimi Bağlamında Memnuniyet Unsurlarının İncelenmesi", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (AKİL) Haziran (31)*, ss. 421-443.

TÜİK (2016). "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması - 2016", TÜİK: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2016-21779/adresinden](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2016-21779/adresinden) 17.11.2023 tarihinde alınmıştır.

TÜİK (2023). "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması - 2023", TÜİK: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407) adresinden 17.11.2023 tarihinde alınmıştır.

Üzmez, S.S., Büyükbeşe, T. (2021). "Dijitalleşme Sürecinde Bilgi Yönetiminin İşletmelerin Teknoloji Uyumuna Etkileri", *BEYDER*, 16:2 (117-127).

BÖLÜM II

Fırsat mı eşitsizlik mi: Sayısal uçurum, bilgi asimetrisi ve bilgi iletişim teknolojilerine erişim bağlamında engellilik

Canan DURAL TASOUJI¹

Giriş

Bilgi iletişim teknolojilerinin, bireylere sunduğu fırsatların yanı sıra, olanaklara erişim konusunda yaşanan engellerin toplumsal düzen içinde hali hazırda işleyen politikalar ile özellikle dezavantajlı gruplar için her gün yeniden eşitsizlikler ürettiği bu dijital dünyanın en yaygın kullanımlarından biri internettir. Birçok insan için, engelli bireyler de dahil olmak üzere, internet erişimi ve onu kullanabilme becerisi ile hayatı değiştirme gücüne sahip bir araçtır. İnternet, gündelik hayatımızın yaşamımızın temel bir parçası haline gelmiş hatta gündelik hayatımızda yaşananlar dijital dünyada sunulmadan

¹ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi

ya da biz dijital bireyler rutinlerimizi bu platformlarda yaşamadan günümüzü tamamlamaz hale gelmekteyiz.

Duygu ve düşünceleri paylaşmanın sonsuz yollarına ev sahipliği yapan, eğlence, gündelik rutinler ve topluluklar açısından zengin bir kaynak olan internet, iletişimi, çevrimiçi hizmetlere kolay erişimi, evde çalışma olanağını ve eğitime erişimi geliştirmesiyle, bireylere fırsatlar dünyasının kapılarını açmaktadır, tabii erişim için asgari koşullara sahip iseniz.

Engelli bireyler açısından fırsatları bağlamında dijital teknolojiler

Erişim ve özellikle dijital becerilere sahip olma ve dijital okuryazarlık eğitimi bu fırsatlar dünyasına açılan kapıları ya önümüzde açar ya da dezavantajlı grupların yüzüne kaparken internetin insanlık tarihine kamusal kullanımı işaret eden 1995 tarihinden çok daha öncesinde Vannevar Bush 1945 yılında hipermetin (hypertext) terimini kullandığında web'in çalışma ilkelerini öngörmüş ve memex (memory extension) adını verdiği internetin bireylerin tüm kitaplarını, dergilerini, gazetelerini, resimlerini ve tüm yazışmalarını mikrofilm olarak depolayabileceği, depolanan bilgiler arasında ilişki kurabileceği ve bu bilgileri gerektiğinde hızlı ve esnek bir biçimde sorgulayabileceği mekanik bir aygıt olarak düşünmüştür (Bush 1945). 1969 yılında ise çeşitli bilgisayar ve askeri araştırma projelerini desteklemek için Savunma Bakanlığı ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) adında bir ağ tasarlamış (Lync vd, 1997), ancak internet teknolojisinin kamusal kullanımı ve gündelik hayata dahil olma süreci 90'ların başına kadar sarkmıştır (Bush, 1945). Geçirdiği yaklaşık 60 yıllık bu serüvenin sonunda bugün birçok insan için, engelli bireyler de dahil olmak üzere, internet gerçekten hayatı değiştiren bir araç olmuştur.

İnternetin engelli bireyler için yaşam değiştirici rolü beş farklı kullanım şekliyle karşımıza çıkmaktadır (Enable Me, 2023). Bunlardan ilki, *çevrimiçi destek gruplarıdır*. Çevrim içi destek

grupları internetin, engelli bireylerin çevrimiçi olarak benzer sorunları paylaşan topluluklar oluşturması için sunduğu olanakların öncü örneklerindedir. Engelli bireyler, çevrimiçi olarak etkileşimde bulunabilecekleri, sorunlarını paylaşabilecekleri ve birbirlerini teşvik edebilecekleri topluluklar oluşturmuştur. Engelli bireyler tarafından oluşturulan çevrimiçi destek grupları, onlara dünyanın dört bir yanındaki kişilerle bağlantı kurma ve yalnız olmadıklarını hissetme imkanı sağlar. Ayrıca, engelli bireyler, dünyanın dört bir yanında yaşayan engelli bireylere ulaşmaya ve yeterli sağlık hizmetlerine erişimi olmayan yoksulluk içinde yaşayan engelli bireylere yardım etmeye yönelik farkındalık yaratmak amacıyla çevrimiçi organizasyonlar da oluşturmuşlardır.

İletişim kurmak, engelli bireylerin interneti kullanma şekillerinden bir diğeridir. İnternet, insanların küresel olarak iletişim kurma olasılıklarını yaratmıştır ki bu aksi takdirde mümkün olmazdı. Teknolojinin gelişimi ve internetin ortaya çıkışı, engelli bireyler arasında iletişim için sonsuz fırsatlar sunar. Örneğin, işitme kaybı engelli bireyler, e-posta, metin mesajları veya diğer sosyal medya platformları aracılığıyla yazı ile iletişim kurabilirler. Ayrıca, bazı uygulamalar, örneğin İstagram, ekran üzerindeki metni ve komutları sesli okuyarak kullanıcıların görseleliğe bağımlı olmadan hizmetleri kullanmalarına olanak tanır, bu da görme kaybı yaşayan insanlar için avantajlıdır. Engelli bireyler, aksi takdirde mümkün olmayan sanal toplantılara katılabilirler. İnternet, engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun iletişim araçları kullanarak etkili bir şekilde iletişim kurmalarını sağlar. Örneğin, işitme kaybı olan insanlar, cihazlarının konuşmayı metne çevirmesine izin veren cihazlarına sahip olabilirken, görme kaybı olanlar tüm bilgileri sese çevirebilirler. Fiziksel engelli kişiler ise evlerinin konforunda toplantıları takip edebilirler.

İnternet, evden sanal olarak çalışma olanağı sağlamıştır. *İstihdam olasılıklarının artması* ile, özellikle engelli bireyler, internetin varlığından faydalanarak iş başvurusu yapabilecekleri işlere başvurabilmektedir. İnternetin kullanım şekillerinden bir diğeri olan evden çalışma fırsatı sayesinde engelli bireylerin çoğu,

damgalanma ve ayrımcılık korkusu nedeniyle giremedikleri iş piyasasında iş sahibi olmuşlardır. Ayrıca, internet, engelli bireylerin kendi iş fırsatlarını yaratmalarına da olanak tanımıştır. Örneğin, YouTube, içerikleri için insanlara ödeme yapar ve engelli bireyler, günlük yaşamlarını belgeleme gibi içerik oluşturma konusunda sınırlı değildir. Buna benzer şekilde sosyal ağlarda hesapları olan *influencer*lar sahip olduğu sosyal medya kanalı aracılığı ile bir ürün ya da hizmet hakkındaki deneyimlerini ve düşüncelerini takipçileri ile paylaşarak o ürünün tanıtımını yapmaktadırlar.

İnternet, Eğitim için temel bir faktör haline gelen internetin kullanım şekillerinden bir diğeri ise *eğitim-öğretim faaliyetleridir*. İnternet, engelli bireylere evlerinde güvenle öğrenme faaliyetlerine ve materyallerine erişim sağlamıştır. Ayrıca, farklı türdeki engellilere öğrenmeyi mümkün kılmak için özel olarak tasarlanmış bazı teknolojiler bulunmaktadır. İnternet, öğrencilere metin okuma özellikli denemelerini yapma olanağı sunar. Ayrıca, öğrencilerin düşüncelerini tam olarak ifade etmelerine yardımcı olan ses tanıma yazılımı bulunmaktadır, bu da bilişsel ve öğrenme engellileri olan insanlara yardımcı olmaktadır.

İnternet, insanların online platformlar aracılığıyla *hizmetlere erişmelerini* mümkün kılmış ve özellikle engelli bireyler için bu fırsat interneti kullanma şekillerinden en sık rastlanana haline gelmiştir. Engelli bireyler, evlerinin konforundan bankacılık, alışveriş ve yiyecek-içecek ve diğer tüketim malzemeleri dahil olmak üzere çeşitli hizmetlere erişebilirler. Engelli bireyler, internetin getirdiği avantajlardan yararlanarak ürünleri ve hizmetleri çevrimiçi olarak sipariş ederler, böylece her şey kapılarına teslim edilir. İletişim araçlarına bir dokunuşla hizmetler sağlanır. Bilgiye erişim daha da kolaylaşmıştır, bu nedenle birinin bilgi bulma konusunda fiziksel yeteneği olmasa bile, bu bilgiyi çevrimiçi bulabilir. Engelli bireyler için yönlendirilen devlet hizmetleri çevrimiçi olarak mevcuttur ve engelli bireyler bunlara resmi kurumları ziyaret etmeden erişebilirler. İstenen bilgi ve belgeler e-posta aracılığıyla gönderilebilir veya resmi işleri ile ilgili web sitesin yüklenerek süreç tamamlanabilmektedir.

İnternet, engelli bireyler için sınırsız fırsatlar yaratmıştır. İletişim, öğrenme, istihdam erişimi, hizmetlere erişim ve çevrimiçi destek grupları aracılığıyla ağ kurma konularında her şey daha da kolay hale getirilmiştir. İnternetle, engelli bireyler dünyanın bir parçası olduklarını hissederler ki bu özellikle kamusal alandan ve toplumsal süreçten uzak kalmış bireyler için sunulmuş fırsatlar anlamına gelmektedir.

Sosyal medya, birçok engelli birey için aynı engelliğe sahip diğer kişilerle bağlantı kurabilme fırsatı anlamına gelmektedir. Komik kedi videolarını izleyerek rahatlamak veya takipçilere kahvaltınızı göstermek için harika bir yol olabilen sosyal medya hesapları, birçok insan için bir can simidi haline gelmiştir. Engelli bireyler, sosyal medya platformlarını kullanarak arkadaşlarını ve aile üyelerini sağlık durumlarıyla ilgili güncel tutabilirler. Aynı zamanda kendileri ve diğer engelli bireyler için - özel veya kamuya açık bir kitleye – seslenebilirler (MyCareSpace, 2023).

Dünyanın dört bir yanından engelli bireylerle iletişim kurma olanağı ile kamusal alana dahil olamayan engelli bireyler kendi ağlarını ve gruplarını kurarak sosyalleşebiliyor, insanlarla iletişim halinde kalabiliyorlar. Kendilerinden başka diğer engelli bireylerin deneyimlerini dinleme-izleme fırsatı bulan bireyler, bireysel destek çalışmalarını takip etmek, yeni tanı ve tedavileri keşfetmek, dünya üzerindeki diğer engellilerin ve profesyonellerin deneyimlerini ve başlarına gelen engel ile nasıl başa çıktıklarına dair hikayelerini dinlemek-izlemek ve yurtdışındaki forumları ve tartışmalara erişebilmek için genel olarak interneti, özelde ise sosyal medya hesaplarını aktif kullanmaktadırlar. Engelleri nedeniyle bireyselleşme mahkûm olan bireyler, kronik hastalığı olanlar, sosyal medya ortamlarında, bloglarda ve çevrimiçi toplantılarda, benzer zorluklarla karşılaşan bireylerle iletişim kurma imkanına sahiptirler. Bu araçlar, zaman ve mekan engellerini kaldırarak, bu kısıtlamalarla kamusal alandan izole olmuş bireyleri bir araya getirmektedir. Engelli bireyler sosyal medya aracılığıyla bağlantı kurma gücünü tekrar kazanmaktadırlar (MyCareSpace, 2023).

Kamusal alandan izole kalmak zorunda olan engelli bireyler için, sosyal medya kendi hikayelerini kendi koşullarında anlatmalarına ve bir topluluğa bağlı hissetmelerine olanak tanımaktadır. Küçük bir kasabada yaşayan, muhtemelen engelli ya da kronik hastalığı olan bir bireyle hiç tanışmamış bir kişi, şimdi dünyanın başka bir şehrinde benzer bir engelle veya hastalıkla yaşayan biriyle sohbet edebilir hale gelmiştir. Bu aynı zamanda engelli ya da hasta bireylerin sağlık uzmanları ile farklı şehirlerde ve ülkelerde bağlantı kurabilme fırsatını da sağlamaktadır (MyCareSpace, 2023).

Geleneksel Eşitsizliğin Sistemsel bir devamı olarak dijital uçurum

İnternet, ona erişebilen ve etkili bir şekilde kullanabilenler için küresel bir topluluk haline gelmiştir. Bu kategoriye giremeyen bireylerin, dijital uçurum olarak bilinen bir "boşluk" içinde kaldıkları kabul edilmektedir. Bu grupta yer alan bireyler içerisinde engelliler büyük bir örnekleme oluşturur. Dijital uçurum, sosyal eşitsizliğe yol açan geleneksel sistemlerde bulunan yapısal eşitsizliğe benzer bir görünümde ortaya çıkmaktadır. Bu uçuruma düşen bireyler, daha avantajlı olanlarla aynı sosyal deneyimi yaşamazlar. Azalan etkileşim, diğer alanlarda, örneğin sosyal statü ve sosyal kaynaklara erişimde eşitsizliğin devamına eşlik eder. İnternetin yaygınlığı, dijital uçurumun varlığını gözlemleyebilen bireyler için deneyimlenmesi istenmeyen bir yoksunluk ve erişim engelini ifade etmektedir ki bu da dezavantajlı gruplar içinde toplum içerisinde var olamaya çalışan bireyleri dijital dünyada erişim olanaksızlığı nedeniyle boşluğa sürüklemektedir (Kularski, 2012).

Dijital uçurum, kritik bilgi teknolojisi kaynaklarına erişimi olanlar ile bu kaynaklara erişimi olmayanlar arasındaki farkı anlatmaktadır. Boşluğun ortaya çıkmasında ve güçlenmesinde dijital beceri eksikliği ve teknolojiye erişimde fiziksel kısıtlama olmak üzere iki temel problem tanımlanabilmektedir. Dijital uçurum, ırk, sosyoekonomik durum ve cinsiyet gibi geleneksel eşitsizlik sistemlerine kaynaklık eden ve bazen ise pekiştirerek güçlendiren bir

durumdur. Bu boşluğa düşen bireyler, sosyal etkileşime, sağlık sistemine ve resmi kurumsal bilgilere, genel eğitim fırsatlarına ve hukuki haklara ve finansal hizmetlere erişimde dezavantajlı durumdadır (Kularski, 2012).

Bilgi teknolojisi kaynaklarına erişimdeki boşluklar, sosyolojide disiplini için de araştırılmaya değer nitelik taşıyor çünkü bu durum, bir toplumda bir grup insanın diğerine göre marjinalleştirildiği ve dezavantajlı hale getirildiği mekanizmalardan birine işaret eder. Bir kişinin içinde bulunduğu gruba ya da topluluğa, arkadaşlarına ve resmi kaynaklara erişiminin teknik becerisine bağlı olduğu bir toplumda, teknik beceri değerli bir vasıf ve hatta sosyal statüyü belirler nitelikte bir unsur haline gelir. Başka bir deyişle küresel bir yönelim olarak teknik becerinin ve teknolojiye erişimin hızla sosyal işlevsellik gereksinimleri haline geldiği görülebilir. Sosyologlar ve ilgili alanlardaki araştırmacılar, teknoloji becerisi ve teknoloji erişimindeki farklılıklara odaklandıkları araştırmalarında, yaşlılar için dijital teknolojiye erişimde bazı farklılıklar beklenirken, birçok güncel çalışmanın, bu durumun çocuklar ve genç yetişkinler için de önemli bir sorun olduğunu öne sürdüğü görülmektedir. Sınıf eşitsizliği, teknolojiye erişimi ve dolayısıyla teknik beceri geliştirme yeteneğini etkilemektedir. Teknolojiye erişimi olmayan kişilerin en olası oldukları grup, düşük sosyoekonomik statüdeki insanlar, yaşlılar, dijital okuryazarlığı olmayan yetişkinler ve engellilerdir. Ayrıca teknolojiye erişimde eşitsizliklerin kaynağında toplumsal cinsiyet normları da etkilidir, yine de gelişen dünya düzeninde bu üstesinden gelinmeye başlanan bir eşitsizlik (Gui ve Argentin 2011: 964). Verilerin yanlış yorumlanması ve dijital boşluk sorununun ciddiyetinin anlaşılmasındaki azalmış dikkat nedeniyle, bu konu endişe kaynağı olarak göz ardı edilmiş ve sosyal bir çözüme yönelik az ya da hiç dikkat gösterilmeden devam etmiştir. Teknolojinin, ona erişimi olanlar için görünüşte evrensel hale geldikçe, uçurum daha da büyümektedir. Bilgi teknolojisine erişim için bilgi veya kaynaklara sahip olamayanlar, onun sadece yaygın bir öge değil, aynı zamanda sosyal işlevselliklerinin ayrılmaz bir bileşeni olduğunu

düşünenlerden daha da uzaklaşmaktadırlar (Gui ve Argentin 2011: 964).

Dijital eşitsizlik üzerine yapılan araştırma ve tartışmalarda ilk engel, çok yönlü bir erişim kavramıdır. Bu terim, günlük dilde çeşitli anlamlarla kullanılırken, genellikle çok farklı anlamlarda kullanıldığına dair farkındalık eksikliği de vardır. Dijital teknoloji bağlamında en yaygın anlam, bir bilgisayar ve ağ bağlantısına sahip olmaktır. Ancak Van Dijk'e göre (1999), bu, bilgi ve ağ toplumuna giden yol üzerindeki dört ardışık erişim türünden sadece ikincisi olarak adlandırılan 'engeller' veya 'bariyerler' anlamına gelir. Van Dijk, bilgi ve ağ toplumuna giden yolda tanımladığı dört erişim türünü, psikolojik, materyal, beceriler ve kullanım erişimi olarak sıralamaktadır. Psikolojik Erişim, ilgi eksikliği, bilgisayar korkusu ve yeni teknolojinin çekiciliği eksikliği nedeniyle herhangi bir dijital deneyimin olmaması durumunu ifade derken, materyal erişimi, bilgisayar ve ağ bağlantısına sahip olmama durumuna işaret etmektedir. Bilgi toplumunda beceriler erişimi, materyallerin kullanıcı dostu olmaması ve yetersiz eğitim veya sosyal destek nedeniyle dijital beceri eksikliğini ve son olarak da kullanım erişimi, anlamlı kullanım fırsatlarının eksikliğini tanımlamaktadır. (Dijk ve Hacker 2003:315).

Bilgi eşitsizliğini anlamak, farklı erişim boyutlarını düşünmeyi gerektirir, çünkü her biri kendi zorluklarını ortaya koyar ve bilgi ve teknolojiye eşitsiz erişim sorununa genel olarak katkıda bulunur. Dijk ve Hacker, bu kaliteyi enstrümantal, bilgi tabanlı ve stratejik beceriler açısından tanımlarlar (Dijk ve Hacker 2003:319). Bu beceri yelpazesi, temel işlevleri gerçekleştirebilen ve bilgi sisteminin altında yatan bazı kavramları anlayabilen bir kullanıcı arasındaki farkları tanımlar (enstrümantal), bilgi sistemi kullanarak bilgiye erişim sağlama mekanizmasına dayanarak bilgi sistemi üzerinde bilgiye erişim sağlama yeteneği (bilgi tabanlı) ve yabancı teknikleri kullanarak yeni bir görev tasarlamak ve uygulamak için beceri ve yetkinliğe sahip olma (stratejik) durumların anlatmaktadır (Dijk ve Hacker 2003:319-320). Dijital okuryazarlık üzerine yeni yapılan araştırmalar, kullanıcıların sadece bir görevi gerçekleştirip

gerçekleştiremeyeceğini değil, aynı zamanda kullanıcıların bilgi teknolojisi kaynaklarını kullandıkları her gün gerçekleştirdikleri görev türlerindeki desenleri analiz etmeye çalışmaktadır (Dijk ve Hacker 2003:319-320).

Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojisinde genel olarak bilgilere çevrimiçi yollardan erişmek, diğer bilgi kaynaklarına erişme konusunda engelli bireylerin olası fiziksel, iletişimsel ve ulaşım engellerin üstesinden gelmeleri ifade edilmektedir. Bu yüzden bilgi ve iletişim teknolojileri, bireylerin toplumsal ve kamusal süreçlerde aktif katılım sağlamaları için gereklidir ve topluma eksiksiz bir biçimde katılmak için insanlar tarafından ihtiyaç duymaktadırlar (DSÖ, 2011:199).

Toplumdan izole edilmiş engelliler internete büyük değer atfederler, çünkü internet sayesinde başkalarıyla iletişim kurarken durumlarını da gizleyebilmektedirler. Üreticiler, bilgi teknolojisi cihazları ve hizmetlerinin tasarımında telefon, televizyon ve internet gibi yaygın cihazları ve sistemleri genellikle kullanmaktadır, sorun tam da bu noktada bu cihazların, dünya işitme cihazları ve ekran okuyucuları gibi yardımcı cihazlarla ve teknolojilerle birlikte kullanılmaya uyumlu olmamasından kaynaklanır. Bu sorunun çözülmesi ancak, bu cihazların genel özellikleri tasarlanırken mümkün olan en geniş kullanıcı kesimlerine hitap edeceğinin düşünülmesi, cihazların farklı kabiliyetlere uyumluluğunun temin edilmesi, cihazların farklı arayüz cihazlarıyla bağlantı kurabilmesinin sağlanması ile mümkün olabilir (DSÖ, 2011:200).

Engelli bireyler de telekomünikasyon imkanları konusunda diğer insanlarla aynı erişim, kalite ve fiyat seçeneklerine sahip olmalıdırlar. İşitme-görme engelliler de dahil bu işlevlerde engelleri bulunan bireylerin, ses düzeyi ve kalitesi ayarlanabilir ses çıkışları bulunan ankesörlü telefonlara ve işitme cihazlarıyla uyumlu tertibata ihtiyaçları vardır . Pek çok engelli birey, gerçek zamanlı metin destek işlevi bulunan telefonlara veya yine metin veya işaret dili göstergeli videofonlara ihtiyaç duymaktadır. Bu cihazları kullanan bireylerin normal telefon kullanan insanlarla iletişimini sağlamak

için rölle servislerine ve operatörlere de gerek duyulmaktadır. İşitme-görme engelli veya görme engelli olup görüntülü panolara, levhalara vb. erişemeyen bireyler, ses ve konuşma desteği veya Braille gibi diğer seçeneklere ihtiyaç duymaktadırlar. Görme bozukluğu olup görsel desteğe ihtiyaç duyan engelliler için ise ilgili materyallerde özel kontrast, font tipi ve büyüklüğü ve renk kullanımı gibi düzenlemelere ihtiyaç vardır. El becerisi yetersizliği bulunan veya el-kol ampütasyonu geçirmiş bireyler bilgisayar klavyesi gibi küçük gereçleri kullanamayabilirler. Bilgisayar erişimini kolaylaştırmak için anahtar arayüzleri, alternatif klavyeler veya göz ve baş hareketiyle komut özellikleri vb. kullanılabilir. Bazı engelliler bilgisayar kullanmak ve internete erişmek için ekran okuyucu, metin alt yazılama programı ve internette dolaşmayı kolaylaştıracak web tasarım özelliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Hafızada yaştan kaynaklanan değişimler yaşayan bireyler gibi bilişsel yetersizlikleri olanlar ve yaşlılar çeşitli cihazları ve internet hizmetlerini anlamayabilirler. Bu durumda, yalın dil ve basit kullanma talimatları tercih edilmelidir (DSÖ, 2011:200).

İşitme engelli bireyler ve işitme bozukluğu bulunanlar alt yazılama, sesli okuma ve işaret dili çeviri işlevlerinin olmaması nedeniyle bilgi erişiminde kısıtlılık yaşamaktadırlar. Orijinalinde altyazı veya görüntülü açıklama desteği bulunan programlar internetten yayına verildiğinde bu özellikleriyle yayınlanmamaktadır. Televizyon programlarına kablo, uydu, internet gibi farklı kanallardan erişimin artmasıyla ve yayınların dijitale dönüşmesiyle birlikte düzenleyici çerçeveler muğlaklaşmakta, yayınların altyazı haklarının bu mecralarda da aynen geçerli olup olmayacağı bilinmemektedir. İşitme engelli bireyler için kamu kurumlarının web sitelerinden erişilebilir olanlarının sayısı az iken, ticari web sitelerinde bu sayı daha da azalmaktadır. (DSÖ, 2011: 28, 116, 121). Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen “küresel denetim” çalışmasında 20 ülkeden ve 5 sektörden seçilen 100 web sitesi incelenmiştir. Çalışmada belirlenen en temel erişilebilirlik düzeyi olan “Tek A” kriterlerine uygun yalnızca 3 web sitesi mevcuttur. 2008 yılında yapılan bir

çalışmada, zamanın en popüler sosyal medya sitelerinde görme yetersizliği olan bireyler için erişim imkanı bulunmadığı ortaya çıkmıştır (DSÖ, 2011: 122). Yapılan araştırmalar engelli bireylerin internet kullanım oranının engelli olmayan bireylerden düşük olduğunu göstermekte ve görme veya el becerisi yetersizliği bulunan bireylerin internete erişimde sorun yaşadığına işaret etmektedir.

Dijital eşitsizliklerin kaynağına iletişim politikaları ve düzenlemeler açısından bakacak olursak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin erişim kısıtlılığının bütün boyutlarına hitap eden geniş kapsamlı yasal bir çerçeve hazırlanmalı ve bu bağlamda uyum şartı teknolojik dünyada içerik üreticilerinde aranmaktadır (DSÖ, 2011:200). En temel sorunlardan biri de ürün ve hizmet geliştirmeye yönelik kararları etkilemede yaşanmaktadır, zira bu etkinin tedarik zincirinin bütün unsurlarına uzanması gereklidir. Televizyon ve video sektöründeki düzenlemeler de teknoloji ve hizmetlerdeki gelişimin gerisinde kalmaktadır ve güncellenmeye ve erişim kısıtlılığını ortadan kaldırmalara yönelik yenilemelere tabi tutulmalıdır .

Maliyetli bir faaliyet olarak dijital becerileri kullanmak, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde ve cinsiyet eşitsizliklerini körükler şekilde engelli bireylerin teknolojiye erişimini kısıtlamaktadır. Ara ve yardımcı teknolojilere erişimde yaşanan sorun da bu eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Hızlı internetle engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin verilmesi kolaylaşsa da işaret dili videofonu gibi teknolojiler yaygın değildir ve çok pahalıdır. Teknolojideki değişimin hızı bilgi ve iletişim teknolojiye erişim için yardımcı teknolojiler her geçen gün hızla değişirken mevcut teknolojiler de aynı hızla eskimektedir. Engelliler yeni teknolojilerden hiçbir zaman tam anlamıyla istifade edememektedirler. Erişilebilirlik ihtiyacını karşılamak üzere tasarlanan bilgi ve iletişim teknolojileri henüz yaygınlaşmamıştır. Mevcut nesil bilgisayar donanımlarında işe yarayan erişilebilirlik çözümleri, bir sonraki nesil üretildiğinde kullanılamamaktadır. Yazılım kurumlarının sağladığı genel yazılım güncellemeleriyle, güncellenen yazılımların önceki sürümleri kullanılamaz hale

gelmektedir. Bu sorun, engelli bireylerin kullandığı ekran okuyucu gibi bağımsız yazılımları da etkilemektedir (DSÖ, 2011:201-202).

Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri, engelli bireylerin çeşitli engel türlerini aşmalarına yardımcı olarak toplumsal katılımlarını artırmayı amaçlar. Ancak, genellikle bu teknolojiler, işitme cihazları ve ekran okuyucuları gibi yardımcı cihazlarla uyumlu olmamaktan kaynaklanan zorluklarla karşılaşabilir. Bu sorunlar, cihazların geniş kullanıcı kesimlerini düşünerek tasarlanması, farklı kabiliyetlere uyumluluk ve çeşitli arayüz cihazlarıyla bağlantı kurabilme yeteneğiyle çözülebilir.

Telekomünikasyon imkanlarında da eşitlik önemlidir; işitme-görme engellilerin ihtiyaçları, ses düzeyi ve kalitesi ayarlanabilir ankesörlü telefonlardan sesli okuma ve işaret dili çeviri işlevlerine kadar çeşitli özellikleri içerir. Ancak, bu özelliklere uygun cihazlar ve hizmetlerin yaygın olarak sunulması önemlidir.

Bunun yanı sıra, bilişsel yetersizlikleri olanlar, yaşlılar ve el becerisi sınırlı bireyler için de erişilebilirlik önemlidir. Bu grupların ihtiyaçlarına yönelik olarak düzenlenmiş cihazlar ve basitleştirilmiş kullanım talimatları, dijital eşitsizlikleri azaltabilir. Ancak, dijital eşitsizliklerin temelinde iletişim politikaları ve düzenlemeler yatmaktadır. Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojileri için kapsamlı yasal çerçeveler oluşturulmalı ve teknoloji üreticileri, içerik üreticileri ve düzenleyiciler arasında uyum sağlanmalıdır. Ayrıca, maliyetli teknoloji kullanımı ve yardımcı teknolojilere erişimdeki sorunlar da dikkate alınmalıdır.

Potansiyeller nasıl eşitsizliklere dönüşür: Sayısal uçurum, bilgi asimetrisi ve engellilik ilişkisi

Bilgisayarlar, gündelik yaşam faaliyetlerini destekleyen ve rutinleri kesintisiz sürdürmeye olanak veren araçlar olarak engelli bireyler tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Dijital medya, engelli insanların günlük yaşam aktivitelerine ilk olarak geleneksel çevrimdışı faaliyetlere destek sunmak; örneğin iletişimi veya yönlendirmeyi destekleyen dijital cihazlar, ikinci olarak ise

dijital medyanın hemen hemen tüm kamusal süreçlerde (eğitim, siyaset, ekonomi, sağlık vb.) yaygın olarak bulunmasıyla, dijitalin toplumsal katılım ve tartışma olanağı ile yeni bir erişim modu oluşturmasıdır (Paraguay, 2011: 507). Günümüz bilgi çağının getirisi olarak eğitim sistemi, güçlü bir şekilde bilgiye ulaşılmasını ve bilginin oluşturulmasını sağlayan her türlü görsel, işitsel basılı ve yazılı araçlara ulaşma imkanı veren bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla öğrenme ortamlarına dayanmaktadır (Kaletka, C. ve Pelka, 2012). Politik karar alma giderek daha fazla çevrimiçi tartışmalardan etkilenmekte, ekonomik katılım çevrimiçi platformlar tarafından şekillendirilmekte ve sağlıkla ilgili bilgiler genellikle dijital kanallar aracılığıyla aranmakta ve paylaşılmaktadır.

Dijital medyanın toplumun çeşitli yönlerine entegre edilmesi, engelli bireyler için hem potansiyelleri hem de engelleri beraberinde getirir. İyi tarafından bakıldığında dijital teknolojiler, bireylerin bağımsızlığını ve katılımını önemli ölçüde artırabilen destek araçları ve uygulamalar sunar. Örneğin, ekran okuyucular, konuşma tanıma yazılımları ve alternatif giriş cihazları, görsel, işitsel veya motor engellere sahip bireylerin bilgisayarları ve dijital cihazları etkili bir şekilde kullanmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca, internet ve sosyal medya, engelli bireylerin deneyimlerini paylaşmaları ve hakları için savunmada bulunmaları için platformlar sağlar. Çevrimiçi topluluklar ve forumlar, karşılıklı destek ve bilgi alışverişi için bir alan sunar. Dijital platformlar, engelli bireylerin sosyal, siyasi ve kültürel tartışmalara katılmalarını sağlayarak daha kapsayıcı bir kamusal söyleme katkıda bulunmalarına olanak tanımaktadır (Bühler ve Pelka : 2014: 17-24).

Dijital dünyanın sunduğu bu potansiyellerle birlikte, ele alınması gereken önemli engeller de bulunmaktadır. Burada en temel zorluklardan biri, dijital teknolojilerin erişilebilirliğini sağlamaktır. Birçok web sitesi, uygulama ve çevrimiçi içerik, erişilebilirlik gözetilmeden tasarlandığı için engelli bireyler için fırsatlar engeller oluşturabilmektedir. Bu durum, web erişilebilirliği, kullanıcı ara yüzü tasarımı ve destek araçlarıyla uyumluluk ile ilgili sorunları içerir. Başka bir engel, dijital dışlanma riskidir, yani engelli

bireylerin ekonomik eşitsizlikler, dijital okuryazarlık eksikliği veya yetersiz eğitim fırsatları nedeniyle dijital araçlara erişimde zorluk yaşamaları durumudur. Dijital teknolojilerin toplumda giderek daha fazla entegre hale gelmesiyle, bu engellerin ele alınması, mevcut eşitsizliklerin daha da kötüleşmesini önlemek için önemli bir adım haline gelmiştir (Bühler ve Pelka : 2014: 17-24).

Dijital teknolojiler, engelli bireyler için hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. Dijital medyanın yaşamın çeşitli yönlerine entegre edilmesi, erişilebilirlik, bağlantı ve katılımı artırma potansiyeline sahiptir. Ancak, kapsayıcı tasarımı sağlamak ve erişim engelleriyle başa çıkmak, bireylerin engelli bireyler için dijital çağın tam faydalarını kullanmalarını sağlamak için önemli adımlardır.

Bilişim ve enformasyon teknolojileri kullanımında gerek mülkiyet/sahiplik gerekse dijital beceriler konusunda toplumsal cinsiyete, toplumsal statüye, yaşanan yere ve etnik kökene göre eşitsizliklerin var olduğunu gösteren dijital uçurum- *digital gap*- kavramı (Binark, 2015:12), toplum içinde veya ülkeler arasında dijital teknoloji ve internet kullanımı ile ilgili bilgi ve beceri eksiklikleri nedeniyle ortaya çıkan eşitsizliği ifade eder.

Bu uçurum, dijital olarak bilgili ve becerikli kişiler ile bu konuda kısıtlamalara sahip olanlar arasındaki farkı tanımlar. Sayısal uçurumu şekillendiren faktörler; erişim, beceriler, eğitim, ekonomik durum şeklinde sıralanabilir. *Erişim*, internet, bilgisayarlar ve dijital teknolojilere erişim olarak çeşitlenerek, sayısal uçurumun önemli bir bileşenini oluşturur. Kırsal bölgelerde yaşayanlar veya düşük gelirli bireyler için bu erişim sınırlı olabilmektedir. *Beceriler*, dijital teknolojileri kullanma ve interneti anlama becerilerini ifade eder ve sayısal uçurumu etkileyen bir diğer faktördür. Dijital olarak yetenekli bireyler, dijital içeriklerle etkili bir şekilde etkileşimde bulunabilirken, beceri eksikliği olanlar bu fırsatları kaçırmaktadırlar. *Eğitim* faktörü, bilgi iletişim teknolojileri açısından düşünüldüğünde dijital okuryazarlık eğitimi anlamında kullanılır. Dijital okuryazarlık eğitimi bireyleri içine çekecek sayısal uçurumu azaltmada önemli bir rol oynarken, insanların dijital

teknolojileri kullanma ve internet üzerinden bilgiye erişme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Sayısal uçurumu şekillendiren son faktör *ekonomik durumdur*. *Ekonomik durum*, gelir seviyeleri, dijital teknolojilere erişim ve bu teknolojileri kullanma konusundaki yetenekleri etkiler. Bu bağlamda daha yüksek gelirli bireyler, daha iyi teknolojilere ve kaynaklara sahip olma eğilimindedirler. Sayısal uçurum, dijital dünyanın fırsatlarını eşit bir şekilde paylaşmayan ve bilgiye ulaşma fırsatlarına erişimde sınırlamalara sahip olan bireyler arasındaki eşitsizliği vurgular. Bu nedenle, toplumlar genellikle sayısal uçurumu azaltmak ve daha geniş bir dijital katılım sağlamak için çeşitli politika ve programlar geliştirmektedirler.

Dijital uçurum, genellikle dünya genelinde bireyler ve topluluklar arasındaki farklı derecelerde dijital olarak aracılık edilen bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve dijital kaynaklardan yararlanma yetenekleri arasındaki uçurumu tanımlar. Bu uçurumun sosyoekonomik ve eğitimsel sonuçları olduğu gibi küresel etkileri de vardır. Bu teknolojilerin sağladığı kaynaklara - hem insan kaynaklarına hem de bilgi kaynaklarına - olan bağlantılar, mevcut Bilgi Çağı'nda hem ABD içinde hem de dışında küreselleşmeyi ve ekonomik refahı giderek etkilemektedir. Dijital teknolojiler, hem resmi hem de gayri resmi öğrenme fırsatları aracılığıyla bilgi, hizmet ve eğitime erişim için yeni yollar ve imkanlar açmaktadır. Bu uçurum, adaletle ilgili önemli endişeleri beraberinde getirir. Bu demek oluyor ki; dijital teknolojileri anlamlı bir şekilde kullanma yeteneğine sahip olmayanlar, dijital erişimin sağladığı bağlantılardan ve fırsatlardan faydalanamazlar ve bu nedenle ekonomik ve eğitimsel açıdan dezavantajlı konumda olabilirler (Pazurek, A. ve Feyissa, S. 2015: 205).

'Dijital uçurum' terimi, ilk olarak 1990'larda, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi olan bireylerle olmayanlar arasındaki uçurumu ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram, başlangıçta telefon ve kişisel bilgisayar erişimine sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrımı vurgulayan bir yapıdan gelişmiştir ve temelde, dijital uçurum negatif bir alanı tanımlar. Terimde gömülü

olan bir aciliyet duygusu, bu boşluğu doldurmak için harekete geçme ihtiyacını ima etmektedir. Dijital uçurumu ele almak için yapılan çağrılar, dijital teknolojilere erişimi iyileştirmenin bireyler ve küresel rekabetçiler arasında giderek daha kritik hale geleceğini öne sürer. İnternete erişimi olmayan kişilerin, giderek daha fazla internet üzerinden yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi yaşama anlamlı bir şekilde katılmadığı ve bu platformun sağladığı iletişim ve yaratma kapasiteleri üzerinden eksik kaldığından artan bir endişe bulunmaktadır (Pazurek, A. ve Feyissa, S. 2015: 206).

Günümüzde internet teknolojisinin gündelik hayatta kamusal kullanımında yaklaşık otuz yılı geride bırakmış olmamıza rağmen dijital uçurum ce erişim eşitsizliği giderek büyümektedir. Dijital olanaklar bir yandan artan fırsatları ile göz kamaştırırken, toplumsal düzende var olan köklü eşitsizlikler devam etmekte ve yeni ortaya çıkan dijital eşitsizlikler çoğalmaktadır. İnternetin kamusal kullanımında milad olarak kabul edilen 1995'te belirlenen birçok ilk ayrılık, bugün hala geçerlidir. Bugün, temel erişim eşitsizlikleri, ülkeler içinde ve arasında dijital olanlar ile dijital olmayanları ayırmaya devam etmektedir. Ayrıca, evrensel erişim sağlayan nüfuslar bile beceri eşitsizlikleri ve farklılaşmış kullanım ile bölünmektedir. Gerçekten de, ekonomik sınıf, cinsiyet, cinsellik, ırk ve etnik köken, yaşlanma, engellilik, sağlık hizmetleri, eğitim, kırsal yerleşim, ağlar ve küresel coğrafyalar bağlamında köklü dijital eşitsizlikler devam etmektedir. Aynı zamanda, şu anda ortaya çıkan eşitsizlik biçimleri, dijital eşitsizlik kavramlarının daha ince ayrıntılara sahip olması için sürekli olarak genişletilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Dijital eşitsizliklerin giderek karmaşık ve birbirine bağlı doğasını yakalamak amacıyla "dijital eşitsizlik yığını" kavramını tanıtarak bu gelişimi anlamaya çalışıyoruz. Dijital eşitsizlik yığını kavramı, bağlantı ağlarına, cihazlara ve yazılıma erişimi kapsamakla birlikte, ağ altyapısına kolektif erişimi de içerir. Dijital eşitsizlik yığınının diğer katmanları, farklı kullanım ve tüketim, okuryazarlıklar ve beceriler, üretim ve programlama vb. içerir. Eğer dijital eşitsizlik yığınının temel katmanlarında eşitsizlik varsa, bu genellikle daha yüksek seviyelerde eşitsizliklere

dönüşebilir. Bu pek çok tematik odakta gösterdiğimiz gibi, dijital eşitsizlik yığınının katmanları birbirleriyle paralel hareket edebilir, bu da dijital eşitsizlik yığınının tüm katmanlarının dezavantajı güçlendirdiği anlamına gelebilir (Robinson).

Genel olarak, fiziksel erişim, endüstriyel olarak gelişmiş ülkelerde artık büyük bir sorun değildir. Bununla birlikte, uygunluk (maliyet), zayıf bilgi teknolojisi altyapısı, güvenilir elektrik erişimi ve kullanılabilirlik sorunları nedeniyle, İnternet'e erişim, gelişmekte olan ülkelerde hala bir sorun olmaya devam etmektedir. Fiziksel erişim konusu, modern yaşamın sosyal, ekonomik ve politik yönlerini etkileyen dijital uçurumun etkilerini anlamının önemli bir ilk adımı olmuş olsa da, İnternet'in evrimi ve günlük yaşam üzerindeki etkisi, dijital uçurumun alternatif boyutlarını değerlendirmeyi gerektirmiştir (Pazurek, A. ve Feyissa, S. 2015: 206).

Dijital uçurum ve engellilik arasındaki ilişki, engelli bireylerin dijital teknolojilere, internete ve diğer dijital kaynaklara erişimde karşılaştıkları özel zorluklarla ilgilidir. Engellilik, fiziksel, duygusal veya bilişsel engeller nedeniyle bazı bireylerin dijital dünyayla etkileşimde ekstra zorluklarla karşılaşmasına neden olabilir. Engelli bireylerin bilgi iletişim teknolojilerine erişim sürecinde deneyimledikleri sorunlarla ilgili bazı önemli noktalar şunlardır:

Erişim Engelleri: Engelli bireyler, fiziksel erişim engelleri nedeniyle bilgisayarlar, tabletler veya akıllı telefonlara ulaşmada zorluk yaşayabilirler. Örneğin, tekerlekli sandalye kullanan bir birey için, erişilebilir bir bilgisayara veya internet bağlantısına sahip olmak daha zor olabilir.

Engelli Ekipman ve Yazılımlar: Engelli bireyler, özel cihazlar, yazılımlar veya araçlar gerektirebilirler. Örneğin, görme engelli bireyler için ekran okuyucular veya işitme engelli bireyler için işitme cihazları gibi özel ekipmanlar ve yazılımlar kullanılabilir.

Web Erişilebilirliği: Web siteleri, uygulamalar ve dijital içeriklerin erişilebilir olması önemlidir. Engelli bireylerin ekran

okuyucular veya diğer yardımcı teknolojilerle web üzerinde gezinmeleri kolaylaştırmak için web geliştiricileri ve içerik sağlayıcıları, erişilebilir tasarım ilkelerine uymalıdır.

Dijital Okuryazarlık Eğitimi: Engelli bireylerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak eğitim ve kaynaklara erişimleri sağlanmalıdır. Bu, dijital dünyada daha bağımsız ve etkili olmalarına yardımcı olabilir.

Kamu Politikaları: Toplumlar, engelli bireylerin dijital dünyaya erişimini artırmak ve sayısal uçurumu azaltmak için çeşitli kamu politikaları ve düzenlemeler benimseyebilirler. Bu politikalar, kamu ve özel sektörde engellilik konusundaki farkındalığı artırabilir ve engelli bireylerin dijital kaynaklara daha kolay erişmelerini sağlayabilir.

Bu durumlar dikkate alındığında, sayısal uçurumu azaltma çabaları, engelli bireylerin dijital dünyaya erişimlerini iyileştirmeyi hedeflemelidir. Bu, daha kapsayıcı bir dijital toplum yaratmaya yardımcı olabilir ve engelli bireylerin daha fazla fırsata sahip olmalarına katkıda bulunabilir.

Bilgi asimetrisi ise, bir tarafın diğer tarafa göre daha fazla bilgiye sahip olduğu bir durumu ifade eder. Engellilik bağlamında bilgi asimetrisi, engelli bireylerin diğer insanlara göre daha az bilgiye veya fırsatlara sahip olduğu bir durumu ifade edebilir. Bu, engelli bireylerin erişilebilirlik sorunları, fiziksel engeller veya diğer faktörler nedeniyle bilgiye veya kaynaklara daha zor erişim sağlaması gerektiği anlamına gelebilir.

Bu tür bir bilgi asimetrisi, engelli bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştığı zorlukların bir sonucu olabilir. Toplumların daha kapsayıcı hale gelmesi ve engelli bireylerin ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermesi için çeşitli önlemler alınmaktadır, bu da bu tür bilgi asimetrisini azaltmaya yardımcı olabilir. Bu nlemler arasında engelli erişimine uygun hale getirilmiş altyapı, eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları gibi Şeyler yer alır.

Bilgi asimetrisi konusunun, yoğun bir şekilde araştırılmış ve tartışılmış olduğu alanlar olarak ekonomi ve finans² öncelikli alanlar olarak karşımıza çıksa da engellilik çalışmalarının, engelli bireylerin deneyimledikleri eşitsizliklerden biri olarak bilgi asimetrisine işaret ettiğini biliyoruz. Engellilik literatüründe bilgi asimetrisine işaret eden çalışmaların genel olarak kamu hizmetleri, eğitim, sağlık hizmetleri, hukuk, teknoloji ve sosyo-kültürel faktörler konularında yapıldığı söylenebilmektedir. *Kamu hizmetleri* bağlamında bilgi asimetrisine değinen çalışmalar, engelli bireylerin kamu hizmetlerine erişimlerinin sınırlandırılması durumlarını inceleyerek bilgi asimetrisinin nasıl bir rol oynadığını araştırmaktadır. *Eğitim* alanında yapılan çalışmalar, engelli öğrencilerin öğrenme süreçlerinde karşılaştıkları bilgi eksikliği ve engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun eğitim hizmetlerine erişimlerini ele alır. Sağlık hizmetleri açısından bilgi asimetrisini değerlendiren çalışmalarda engellilikle ilişkili sağlık hizmetlerine erişim, engelli bireylerin bu hizmetlere ulaşırken karşılaştığı bilgi eksikliği konusuna odaklanılmıştır. *Hukuk*, engellilik çalışmalarında bilgi asimetrisine değinen alt alanlardan bir diğeridir. Engellilik bağlamında hukuk ve bilgi asimetrisi ilişkisi, engellilerin hukuki haklarına erişimleri, bilgi eksikliği ve hukuki süreçlerdeki karmaşıklıklar gibi eşitsizliklere değinmektedir. Teknoloji ve bilgi asimetrisi bağlamında ise engelli bireylerin teknolojiye erişimlerinin, bilgi asimetrisi nedeniyle sınırlı olabileceği üzerinde duran çalışmalar özellikle erişilebilirlik konusundaki teknolojik çözümleri araştırmaktadır. Engellilik literatüründe bilgi asimetrisini ele alan çalışmaların *sosyo-kültürel faktörlerle* ilişkisini kuran araştırmalar ise bireylerin toplum içindeki rolleri, bilgi eksikliği veya yanlış anlamalar nedeniyle yaşanan

² Bilgi asimetrisi üzerine tartışmalar yürütülen ekonomi disiplini içerisindeki çalışmalardan biri George Akerlof 'un "The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism" adlı makalesidir (1970). Ekonomi, finans ve iş dünyasında bilgi asimetrisinin rolünü anlamak için önemli temel metinlerden biri olan un bu makalede George Akerlof, ikinci el araç pazarındaki araçların durumu üzerinde bilgi asimetrisinin nasıl etkili olduğunu incelemektedir. "Lemons problem" olarak da bilinen bu makale, bilgi asimetrisinin ekonomik sonuçlara nasıl yol açabileceğini açıklar.

sorunlara inceler. etkilenebilir. Bu konuda yapılan araştırmalar, toplumsal farkındalık ve eğitim gerekliliğini de ele almaktadır. Engellilik ve bilgi asimetrisi ilişkisini kuran çalışmalar engelli bireylerin daha fazla bilgiye erişimini kolaylaştırmak amacıyla önemlidir. Bu alışmalar, toplumsal farkındalığı artırmak, politika yapıcılarına rehberlik etmek ve engelli bireylerin yaşamlarını iyileştirmek için kullanılabilir.

Sonuç yerine

Engellilik durumunu, genel olarak içinde yaşanılan dijital uçurum ve zelerde ise engelli bireylerin karşı karşıya kaldıkları dijital eşitsizlikler bağlamında tekrar düşünecek olursak literatürde var olan tartışmaların ve hali hazırda yürürlükte olan politikaların ve uygulamaların konuyu daha karmaşık bir hale getirdiğini söylemek mümkün. Engellilik karmaşık bir geçmişe sahip olmakla birlikte durum, günümüz dijital dünyasında karşılaşılan sorunlarla birlikte düşünüldüğünde var olan açıklamaların yaşanılan eşitsizlikleri açıklamada yetersiz kaldığını görüyoruz (Goggin, 2017, 63). İngilizce literatürde *digital divide* olarak yer alan dijital uçurum teorilerinde ortaya çıkan gerçek, bu tartışmaların, bilgi ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan eşitsizlik konularına dikkat çekmek için sıkça kullanılsa da engellilikle bağlantısını kurmada yetersiz kaldığı yönünde. Kavramın yetersiz yönü özellikle bilgi çağında sunulan dijital imkanlara erişimde engelliliğin göz ardı edilmesi olarak ortaya çıkıyor. Engellilik ele alındığında, genellikle sadece diğer endişelerin "eklenmiş" bir parçası olarak adı geçiyor ve yapılan açıklamalar çok da anlaşılır olamıyor, dijital eşitsizliği kavrama çabasında olan tartışmaların, literatüre ciddi bir Şekilde engellilik bağlamını dahil etmeleri gerekmektedir (Goggin, 2017, 63).

Bulunduğumuz coğrafya da bilgi iletişim teknolojilerin her geçen gün yaygınlaştırılması ve dijital dünyanın sunduğu erişim imkanının gün geçtikçe arttığı günümüzde dijital uçurum olgusu ortadan kalkmamasına ek olarak, tam tersine toplumumuzda mevcut ekonomik, siyasal ve kültürel eşitsizlikler devam ettikçe, bilişim ve enformasyon teknolojileri kullanımı konusundaki eşitsizlikler de var

olmaya devam edecektir (Binark, 2015:12). Binark'ın (2015:12) yaşanan dijital eşitsizliği tarif eden bu durum tespiti, bilişim ve enformasyon teknolojileri alanında varolan eşitsizlikler olarak sınırlı kalmayıp, çalışma yaşamından, eğitime, sağlığa, kültürel ve siyasal katılımdan, özel alanın düzenlenmesine varan ve hatta engellilik ile ilişkilendirildiğinde teorik çalışmaların tarifinden çok daha derin bir uçurum karşımıza çıkmaktadır. Gerek dijital uçurum kavramına odaklanan çalışmalar gerekse engellilik literatüründe toplumsal yaşamın her alanındaki eşitsizliklerin tanımlanıp bunların kurucu pratikleri olarak geçerli politikaların eleştirilmesi engellilik ve eşitsizlik tartışmalarına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akerlof, G. A. (1970). The Market for “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488–500. <https://doi.org/10.2307/1879431>

Binark, M. (2015). Yeni Medya Çalışmaları Özel Sayısı Hakkında: Neden?. *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 9-18.

Bush, V. (1945). As we may think. *The Atlantic Monthly*, 176(1): 101-108. Erişim tarihi: 21.09.2023. <http://www.theatlantic.com/doc/194507/bush>

Bühler, C., Pelka, B. (2014) Empowerment by Digital Media of People with Disabilities Three Dimensions of Support. içinde *Computers Helping People with Special Needs. 14th International Conference ICCHP. Miesenberger, K. et al. (Eds.): Part I: 17–24. Springer.*

https://portal.qader.org/cached_uploads/download/2018/11/27/empowerment-by-digital-media-of-people-with-disabilities-1543305157.pdf Erişim tarihi: 21.09.2023.

Daniel C. Lynch, D. C., Postel, J., Roberts, L.G., Wolff, S. (1997). A brief history of the Internet. Internet Society. USA. https://www.internetsociety.org/internet/history-internet/?gclid=CjwKCAiA9dGqBhAqEiwAmRpTCxun-n15c0-GebOu71f3VcvpUewHg4-iTuOGtvGreWSwB4lOjM3c4xoCmJsQAvD_BwE Erişim tarihi: 20.09.2023.

Dijk, Jan V.(1999). *The Network Society: Social Aspects of the New Media*. Sage.

Dijk, Jan V. and Kenneth Hacker. 2003. “The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon.” *The Information Society: An International Journal* 19(4):315-326.

DSÖ. (2011). Dünya Engellilik Raporu. <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf> Erişim tarihi: 12.11.2023

Enable Me (2023). <https://www.enableme.ke/en/article/5-ways-the-internet-has-helped-people-with-disabilities-1514> Erişim tarihi:14.11.2023.

Goggin, G. (2017). “Disability And Digital Inequalities Rethinking Digital Divides With Disability Theory” içinde Ragnedda, M., & Muschert, G.W. (Eds.). *Theorizing Digital Divides* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315455334>

Gui, Marco and Gianluca Argentin. 2011. “Digital skills of internet natives: Different forms of digital literacy in a random sample of northern Italian high school students.” *New Media & Society* 13:963-981.

Kaletka, C., Pelka, B., Diaz, A., Rastrelli, M (2012). eScouts: Intergen-erational Learning in Blended Environments and Spaces (ILBES) for social inclusion. içinde *European Distance and eLearning network (EDEN) (Hrsg.), Conference. Book of abstracts. Porto* (2012). http://www.eden-online.org/system/files/Annual_2012_Porto_BOA.pdf3. Erişim tarihi: 20.10.2023.

Kretchmer, S. B. Disability. içinde *Digital Inequalities 2.0: Legacy Inequalities in the Information Age*. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/10842/9561?inline=1#author> Erişim tarihi: 10.11.2023.

Kularski, C. M. (2012). *The Digital Divide as a Continuation of Traditional Systems of Inequality*. <https://papers.cmkularski.net/documents/20121214-2699.pdf> Erişim tarihi: 20.10.2023.

MyCareSpace (2023). *The Benefits of social media for people with disability*. <https://mycarespace.com.au/resources/the-benefits-of-social-media-for-people-with-disability#:~:text=Many%20people%20with%20disability%20can,a%20private%20or%20public%20audience> Erişim tarihi: 21.09.2023.

Paraguay, A. (2011). *eInclusion: Policies and Concepts Regarding Persons with Disabilities – Considerations about Brazil and Portugal*. içinde *Proceedings of the 6th international conference*

on Universal access in human-computer interaction: design for all and eInclusion - Volume Part I. Stephanidis, C. (edt.). Springer: 507–516.

Pazurek, A. ve Feyissa, S. (2015). Digital Divide. içinde The SAGE Encyclopedia of Educational Technology (eds.)J. Michael Spector (Vol. 2, pp. 205-206). SAGE Publications, Inc., <https://doi.org/10.4135/9781483346397>.

Robinson, L. Digital inequalities 2.0: Emergent inequalities in the information age. içinde Digital İnequalities 2.0: Legacy İnequalities in the Information Age. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/10842/9561?inline=1#author> Erişim tarihi: 10.11.2023.

BÖLÜM III

Levinas'ın “Aynı” Ve “Başka” Kavramlarının Işığında Bir “Biz Olma” Tahayyülü Olarak “Suriyeli Komşularımız”¹

Ashhan ARDIÇ ÇOBANER ²
Sümeyye POLAT ³

Giriş

*“Başkaları beni onları anımsamaya
kışkırttığı için anımsarım çünkü başkalarının
belleği, benim belleğime yardıma gelir ve
benim belleğim, kendine onların belleğinden
destek alır.” (Connerton, 2014).*

Bireysel bir belleğin oluşması ve korunması için “sosyal çerçeve”yi vurgulayan Maurice Halbwachs’a (1980) göre toplumsal

¹ Bu çalışma Göçlerin Geleceği Uluslararası Sempozyumu Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Mersin Üniversitesi.

³ Lisansüstü Öğrencisi, Mersin Üniversitesi

(kollektif) bellek, grup kimlikleri tarafından yapılandırılmış olan belleğin, bireylerin çocuklukları, komşuluk ve ortak ilişkileri, ortak politik veya ticari yaşamları, yani muhtemel belli kesişme noktaları olan kişilerin oluşturdukları bir bellek türüdür. Bunun gibi toplumsal bellek üzerine yapılan çalışmalarda daha çok, toplumsal belleğin; ‘bir grubun ortak deneyimleri ile ortak yaşam biçiminin sonucu olarak gelişen anıların şekillendirilmesi’ biçiminde ele alındığı söylenebilir.

Günümüzde toplumsal ve kültürel belleğin hem yeniden oluşturan hem de yeni ortak alanlar olarak sosyal medya, başkalarının belleğini dolaşıma sokarak yine bir başkasının belleğini harekete geçirme işlevi görmektedir. Sosyal medyada paylaşılan her şey, bir başkasının hem dijital hem biyolojik hafızasında yer edinerek toplumsal olarak dolayım lanmaktadır. Bu çalışmada Levinas’ın “aynı” ve “başka” kavramlarının ışığında, onun özel olarak önem verdiği ve bir bütün içerisinde anonim veya asimile olan değil, bize kendi benliği ve özgünlüğü bağlamında “başka”yı “ben”in aynasından değil kendi “yüz”ünden görmek olanağı sağlayan ve bir “kültürel bellek” alanı olarak bize “Suriyeli Komşularımız”ı anlatan, dijital medyadan topluma uzanan bir arada yaşamının bir yolu olarak komşuluğu, farklılıkları, ortaklıkları ve paydaları tartışmayı amaçlamaktadır.

Levinas’ın “Aynı” Ve “Başka” Kavramları

Batı felsefesi (ontoloji), karşısında yer alan görüşleri ile Emmanuel Levinas ontolojiyi tamamen bir kenara bırakmamakla birlikte, insanı ve sorumluluğu önceleyerek onun felsefi düşüncede temel olma özelliğini sorgulamaktadır (Gözel, 2004: 59). Levinas modern felsefenin yüzyıllardır mevcudiyet kazanmış çizgisinin dışına çıkarak, toplumu “aynı”dan değil “başka”dan başlayarak düşünmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Levinas’ta “aynı”nın “başka”ya dönüşümü temel düşünce imgeleri arasında yer almakla birlikte, onun için “başka” bir bütün içerisinde anonim veya asimile olarak düşünülemez. “Başka”yı düşünürken onu kendi benliği ve

özgünlüğü bağlamında tutmak, “başka”yı “ben”in aynasından değil kendi “yüz”ünden görmek önemlidir (Çalıcı, 2014: 80).

Levinas’a göre Batı Felsefesinde, farklı ve yabancı olan “aynı”ya benzetilmekte ve “öteki”, “aynı”nın temsil gücüne mahkûm edilerek farklılıkları yok edilmektedir. Batı felsefesi için durum böyle iken Levinas için felsefede ilk olma onuru “öteki”yle karşılaşmada yaşanan etik ilişkiye aittir. Radikal bir iddiada bulunarak ilk felsefenin etik olduğunu söyleyen Levinas’a göre öteki ile karşılaşmada kurulan etik ilişki, bilme (epistemoloji) ve varolma (ontoloji) ilişkisinin karşısında ilk sırada yer almaktadır (Apaydın, 2006). Dolayısıyla Levinas, “ben”in karşısına “öteki”yi konumlandırmamış aksine öznenin kendini kurmasını “öteki”ye karşı duyduğu sorumluluğa bağlı kılmıştır (Lortoğlu, 2017: 60).

Levinas için etik, toplumdan topluma değişen, düzene uyma veya yurttaşlık görevinin yerine getirilmesi değildir. Etik, politik ve toplumsal çıkar gözetmeksizin toplumda var olur (Levinas, 2003: 34). Levinas özünde etik kavramını, başkasına gösterilen saygı olarak değerlendirilmekte ve başka olana karşı göstermiş olduğu adaleti ve başkadan gelecek olan öğretiyi ifade etmektedir. Bahsedilen etiğe ulaşmak için ise ontolojiyi aşma varlığın ötesine gitmekle mümkün olacaktır. Dolayısıyla özgürleşme ve etiğe varmak için derhal varlıktan kurtulmak gereklidir. Bu kurtulma da varlığın olmasının gerekliliği ile mümkün hale gelmektedir. “Öteki”ni anlamak, ona karşı hassas olmak, kendini onun yerine koymak ancak ona doğru kendi varlığından soyunma ile mümkün kılınacaktır. Burada varlığın ötesine geçme hareketi ise aşkınlık olarak adlandırılmaktadır. Levinas, “Gerçekte, kendinden çıkmak aşkınlığı ifade eder. Ama bu aşkınlık ilişkisi, hem Ben’in kendinden çıkarak daima başka/sı olarak kalan başka/sına doğru bir hareketini, hem de bu hareketi gerçekleştiren Ben’in kendiliğini muhafazasını varsayar” şeklinde ifade etmektedir. Varlığın üstüne yükselme ile gerçekleşecek bu aşkınlığın somutlaşması, Ben’in Başkası’yla olan etik ilişkisinde anlaşılmaktadır. (Gözel, 2011). Levinas’ın “başka” olan üzerinden tanımladığı etik ilişkinin korunabilmesi için, -“ben”

ve “başkası”- birbirinden ayrı kalmalarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Direk, 2005: 142).

Bu çalışma yukarıda kısaca yer verilen Levinas’ın “aynı” ve “başka” kavramlarının ışığında, “başka” olmanın bir formu olarak komşuluğa “Suriyeli Komşularımız” Instagram sayfası örneğinden bakarak, dijital medyadan topluma uzanan bir arada yaşamının bir yolu olarak komşuluğu, farklılıkları, ortaklıkları ve paydaları tartışmayı Levinas’ın kavramlarından da yararlanarak; ben ve başkasının karşılaştığı bir mekan olarak Instagram’da benzer ve ayrı olmayı ve biz olabilme ihtimalini anlamayı amaçlamaktadır.

Levinas’ta Başkasının Yüzü

Levinas’a göre yüz, vücudun saklanamayacak tek yeridir ve bütün çıplaklığıyla başkasının/komşunun karşısındadır. Başkası/komşu ile ilişkide ardına gizlenebileceğiniz bir maskeniz yoktur. Başkası, ardına gizleneceğiniz her maskeyi ve onun arkasındakini bilendir. Başkası ile yüz yüze olmaktan kaçınamazsınız. Bu kaçınamamanın arkasında sorumluluğunuz vardır. “Başkası”nın mevcudiyeti bize doğru gelmek, içeri girmektir.” (Levinas’tan akt. Buhurcu, 2020: 157). Yüz ile kastedilen öteki için duyulması gereken sorumluluğa davettir (Lortoğlu, 2017: 60).

“Ben”in kendi açıklığına ulaşması, kendini bulması “başkası”nın ortaya çıkması ile mümkündür. Ancak bu durum “yüz”de gerçekleşmektedir. “Yüz” soyut, çıplak ve imgelerden arınmıştır. “Ben” ile karşı karşıya kalan “yüz”, ifşalanmak yerine kendi izini ve kendinden parça bırakmaktadır. Aynı zamanda bir yakarış olan “yüz” karşısında “ben”, bu duruma kayıtsız kalmamakta ve sorumluluğunun farkındadır (Saygın, 2016: 2-3). “Başka”sına karşı duyulan bu sorumluluk, adalet kavramının ortaya çıkmasında önemlidir. Çünkü başka/komşu ile karşılaşan “ben”in kendi özgürlüğünden ziyade, kendi ayrıcalıklarını sorgulaması, adaletin herkes için geçerli olması noktasında önem kazanmaktadır (Direk, 2005: 145). Levinas’a göre (2003) varlığından soyunarak, kendini

“başkası” için sorgulamak “ben”i yok etmez aksine onu eşi benzeri olmayan bir şekilde “başkası”na bağlanmasına olanak tanır. “Ben”, “başka olanın tüm kaderi ellerindeymişçesine ona bağlıdır. Artık öteki olanın yabancılaşmasını engellemenin, adaletin sağlanabilmesinin yolu “başkası”na da “ben” statüsü vermektir. “Başkası”na “Ben” statüsü vermek demek, karşıdaki kişinin yabancı olarak algılanmaması, farklılıklarının ön plana çıkmaması demektir. “Başkası”nı kendin gibi görebilmek ancak “ben” statüsünün ona verilmesi ile mümkün hale gelecektir. Levinas’a göre insanlığın kaynağı belki de “başka” olanda saklıdır. “Ben”, “Başka” olana sırtını döndüğü takdirde haksızlık yapar. Bu haksızlık ise ancak Ben’in kendinden, özgürlüğünden vazgeçmesi ile giderilebilir bir durumdur (akt. Apaydın, 2006: 99).

Başkasına Karşı Sorumlu Olan “Ben”

“Başkası”na olan sorumluluğu etik olarak ele alan ve varoluşunu “başkası” üzerinden tanımlayan Levinas’a göre (2003), varlığın ötesinde bulunan sonsuzun etik bağlamda ifade edilmesi komşunun yakınlığı ve “ben”in başkasına karşı olan sorumluluğundan yola çıkılarak yapılabilmektedir. “Komşunun yakınlığı, benim ona karşı sorumluluğumdur: Yakınlaşmak, kardeşinin koruyucusu olmaktır, kardeşinin koruyucusu olmak onun rehinesi olmaktır. Böyledir dolaysızlık. Sorumluluk kardeşlikten gelmez, ama kardeşlik demek, başkası için sorumluluğumun özgürlüğümden önce gelmesi demektir”. Levinas, başkasına karşı sonsuz bir sorumluluktan bahseder. Ben olmak demek sorumluluk sahibi olmak demektir. Bu sorumluluk komşunun hatalarına bile kayıtsız kalınamayacağı noktasındadır. Öznenin sorumluluğunun sınırlarını ölçmek neredeyse imkânsız haldedir. Bu durum başkasının sorumluluklarından bile sorumlu olmaya doğru uzanan bir silsiledir. Başka olana ilişkin her durum “ben”i ilgilendirir. “Ben”in duymuş olduğu sorumluluk, başkası tarafından sorgulanması ile beraberinde dayanışmayı getirmektedir. Burada duyulan dayanışmanın kullanımı ise mekanizma ile onun parçaları

arasında var olan dayanışmadan çok daha farklıdır. Bahsedilen dayanışma başkasının varoluşundan duyulan sorumluluktur.

“Başkası”na karşı öznenin sorumluluğu içerisinde diğer önemli bir kavram da “ölüm”dür. Ona göre “ölüm” de yine başkası üzerinden açıklanabilmektedir. Levinas’a göre “İnsan, başkası için duyduğu sorumlulukta başkasının ölümünden sorumlu olur.” (akt. Buhurcu, 2020: 156). Ona göre sonsuz sorumlu olan “ben”, “başkası”nın ölümünden dahi sorumlu olabilmektedir. Levinas, “öldürmeyeceksin” diyerek, Başkası ve onun ölümü üzerinden sorumluluğu açıklayan ifadesini kullanır. Başkasını sefalet içinde zor durumda bırakmak, buna şahit olmak ve bir müdahalede bulunmayarak onu yalnız bırakmak, başkasını öldürmek demektir. Başkasının onun iyiliği için her şeyi yapmaktan sorumluluk duymak, başkasının yaşamından sorumlu olmak anlamına gelmektedir (akt. Gözel, 2011, s. 283-284).

Levinas’ın “Ben” üzerinden inşa ettiği felsefesi onun “Başkası”nı dışladığı anlamına gelmemektedir. Aksine Levinas’a göre her koşulda Başkası’na karşı sorumlu olan Ben’in ahlaki anlayışı Başkası içindir. Başkası “ben” karşısında sorumlu hissetmeyebilir ancak Ben Başkası için daima sorumluluk sahibidir. Bahsedilen “ben” ve “başkası” arasındaki bu ilişki toplumun ahlaki değerlerini ortaya çıkarmaktadır. Anlatılan Başkası ve Ben toplumun adeta aynada ki bir yansımasıdır (Kader, 2015). Dolayısıyla “başkası” ve “ben” üzerinden tartışmalarını yürüten Levinas, ahlak, adalet, eşitlik, sorumluluk gibi kavramların tartışmalarını gerçekleştirmektedir. Özellikle günümüzde kimlik, aidiyet, öznellik, kültür, benlik, özgürlük söylemlerinin güçlendiği bir dönemi, Levinas’ın “ben” ve “başkası”na olan sorumluluk kavramaları ışığında ele almak önemlidir. Özellikle son zamanlarda Türkiye’ye yapılan göçler ile kimlik siyaseti gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla güncel kimlik ve etnisite tartışmaları sürerken gözden kaçırılanlar ise evrensel adalet ve eşitlik kavramları olmaktadır (Kaya, 2011: 6-7). Özellikle bu bağlamda ele alınan yersiz-yurtsuz kalmış yerinden edilmiş insanların ve göçmenlerin, Levinas’ın “başkası”na karşı olan sonsuz sorumluluğu vurguladığı

koşulsuz misafirperverlik, komşuluk deneyimi bağlamında ele alınmaktadır (Lortoğlu, 2017).

Levinas'a göre komşu ile her zaman karşılaşmak gerekmez. "Başkası ile hakiki karşılaşma onun çıplak ve soyut gerçekliği ile karşılaşmaktır, onun fenomenal düzlemi aşan şu gerçekliği ile karşılaşmaktır." (Gözel, 2011, s. 329) Levinas'ın "başkası", "yabancı" ve "komşu" terimleri dışarıdan gelip öznenin vicdanı alt üst eden, özgürlüğü, özerkliği ve kendinden memnuniyeti tartışma konusu eden ve ben'i etik tavra, yani kendimden ve dolayısıyla varlıktan kopmaya davet, daha doğrusu icbar eden kimseyi tasvir etmek üzere "teknik" bir anlamda kullanır. (Bernasconi'den akt. Buhurcu, 2020: 163).

Komşu İle Karşılaşma ve Kültürel Belleğin İnşasında Instagram

Assmann'a (2001:25) göre belleğin dört formu vardır. İlk formu taklit etme ile edindiği "mimetik belleği"; şimdiki zamanda geçmişi hatırlamasını sağlayan şeyler dünyasının oluşturduğu "nesnel belleği"; başkalarıyla iletişimde bulunmasıyla oluşan "iletişimsel belleği" ve tüm bunların iç içe geçmesi, anlamsal olarak bütünlük oluşturması ve anlam aktarımını gerçekleştirmesiyle birlikte "kültürel bellek". Kültürel bellek her ne kadar geçmişle bağlantılı görünse de kendini "şimdi"de bulur ve yeniden yaratır. Hatırlama ve unutma eylemi kültürel belleği yeniden kurar (Jedlowski, 2001:30).

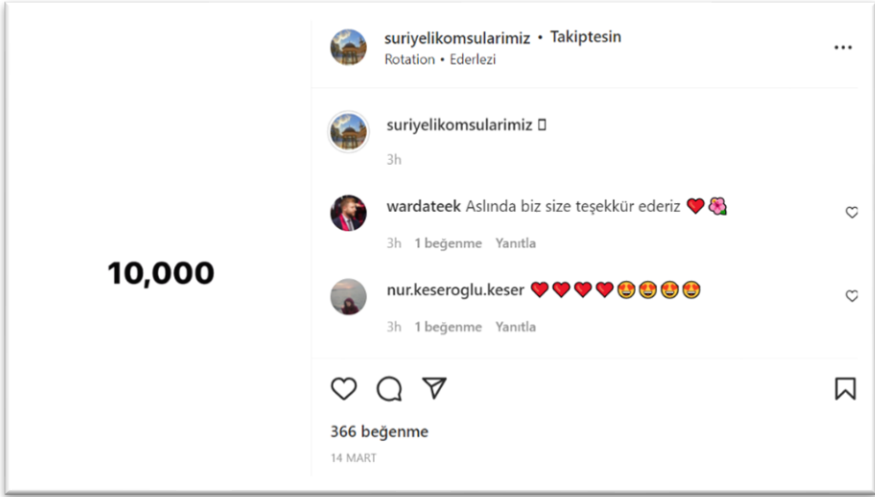
Kültürel değerlerin ve kültürel belleğin geleceğe aktarılması sürecinde oluşan toplumsal bellek komşuluk ilişkileri, ortaklıklar, politik ve ticari yaşam deneyimleri gibi kişilerin yaşamsal kesişme noktalarında buluşmasıyla oluşur. Toplumun bir arada kalması; deneyimlerin, kültürel birikimin ve toplumsalı içeren bilgi birikiminin sonraki kuşağa aktarılmasıyla sağlanmaktadır. Bir toplumu etkileyen siyasi, toplumsal, kültürel vs. gibi olguların incelenmesi toplumsal belleğin aktarılması meselesiyle doğrudan ilişkilidir (Boym, 2009: 92).

Günümüzde kültürel belleğin inşa edildiği ve bir hafıza mekânı olarak sosyal medya ve Instagram hem kollektif belleğin oluşumunda hem de toplumsal belleğin oluşumunda ortak duyguların paylaşılması ve geleceğe taşınmasında rol oynayabilmektedir. Levinas'ın düşüncesinde öteki ile karşılaşma merkezi bir öneme sahiptir. Bu yönü ile çalışma “Suriyeli Komşularımız” sayfasına Levinas'ın “aynı” ve “başka” “biz olma” kavramları ile bakmayı ve bu sayfada kurulan “komşuluk” anlayışı örneğinden bakarak, dijital medyadan topluma uzanan bir arada yaşamının bir yolu olarak komşuluğu, farklılıkları, ortaklıkları ve paydaları tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmada bu paylaşımlardan yola çıkılarak tahayyül edilen komşuluğa dair çıkarımlarda bulunarak, bir “başka” olarak kendisini hatırlayan ve Türkiye’de bir arada yaşamının ortak zeminini arayan bir ses olarak “Suriyeli Komşularımız” analiz edilecektir.

Kültürel öğelerin, toplulukların, dönemlerin, örf-adetlerin ve eylemlerin anlaşılmasında etkili bir yaklaşım olan nitel araştırma tekniği kullanılarak dizayn edilen bu çalışmada, örneklem olarak seçilen “Suriyeli Komşularımız” Instagram hesabında 2022 Ocak ve Mart aylarında yapılan paylaşımlar yorumlayıcı içerik analizi ile incelenmiştir. Belirtilen tarihler arasında yapılan paylaşımlar araştırmacılar tarafından arşivlenmiş, bir kodlama formu aracılığıyla “aynı olmak”, “biz olmak” “başka olmak” kapsamında üç farklı temada incelenmeye alınmıştır. Araştırmaya, hikâye paylaşımları dâhil edilmemiştir.

Bu çalışmada ilk olarak sayfanın genel özelliklerine yer verilecektir. Sayfada ilk gönderinin yapıldığı tarih 28 Mart 2018’dir. Sayfa araştırmacılar tarafından ilk olarak 2021 yılından itibaren izlenmeye başlanmıştır. Sayfada içerik paylaşımında bir sistematiklik söz konusu olmamakla birlikte, her hafta iki ya da üç paylaşım yapıldığı görülmüştür. Hesaba 1 Eylül -26 Kasım tarihleri arasında erişilememiş, 27 Kasım 2021’de tekrar aktif olmuştur. Hesapta toplam 367 gönderi bulunmakta ve içerikle ağırlıklı olarak Türkçe olmakla birlikte, Arapça ve İngilizce’dir. İçerikler yazının yanı sıra mutlaka birden çok fotoğraf ve video ve müzikten

oluşmaktadır. Hesap 18 Mart 2022’de 10 bin kullanıcı sayısına ulaşmıştır.

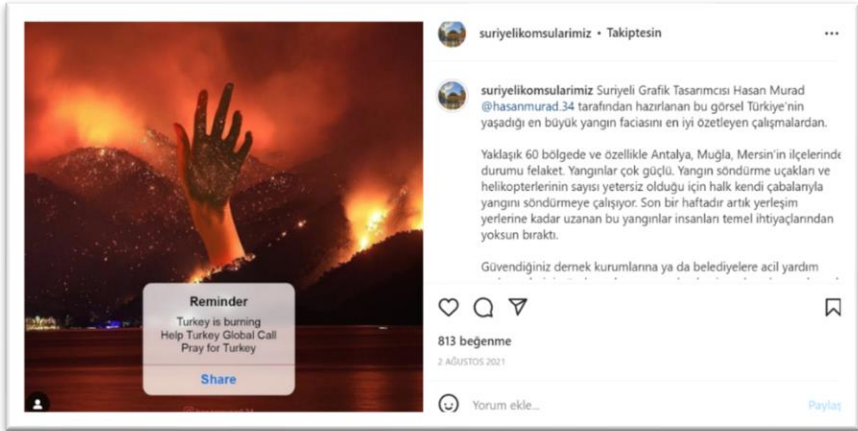

Şekil 1. Kullanıcı sayısının 10 bin olması ile ilgili paylaşım

Sayfada kalıcı olarak yapılan paylaşımların yanı sıra, Instagram’ın “stories” hikayeler⁴ kullanılarak da paylaşımlar yapıldığı, Türk ve Suriye kültürüne yönelik anketler düzenlendiği görülmüştür. Anketlerin sonuna göre oluşturulan gönderiler de mevcuttur. Mevcut gönderiler genellikle Suriye kültürü (yemek, el sanatları, giyim, müzik, şehir ve doğal güzellikler), savaş süreci, yıkım, insan hikayeleri ve Türkiye’ye zorunlu göçün ardından Türkiye’ye yönelik paylaşımlardan oluşmaktadır. Sayfada Türkiye’de olan güncel olaylara dair de paylaşımlar yapılmaktadır (Örnek 1’de 2021 Ağustos aylarında Türkiye’de yaşanan yangınlara dair sayfanın yaptığı paylaşım). Hesap üzerinde paylaşılan içeriklerin (fotoğraf, video vb) kime ait olduğu veya nereden alındığı açıklama kısmında etiketlenerek belirtilmektedir. Aynı zamanda farklı dillerde sıklıkla yazılan hashtagler hesabın daha fazla insana ulaşması bağlamında önemlidir. İçeriklere müzik de eşlik

⁴ Instagram’da “stories” hikayeler

etmektedir. Kullanılan müzikler Arapça'nın yanısıra farklı dillerde de (Fransızca, İngilizce gibi) olmaktadır.

Şekil 2. Türkiye'deki Yangınlarla ilgili paylaşım

Tablo 1. 01 Ocak -31 Mart 2022 Tarihler Arasına Ait Gönderiler

Tarih	Konu	İçerik Türü	Yorum	Beğeni
5 Ocak 2022	Savaşta yıkılmış binalar	Video/müzik/yazı	44	976
9 Ocak 2022	Yemek/Suriye mutfağı (Suriye'ye özgü vişne kebabı)	Fotoğraf	24	390
13 Ocak 2022	İstanbul'da öldürülen Nail Alnaif'in hikayesi, Göçmen, Irkçılık	Fotoğraf	48	1005
16 Ocak 2022	Almanya'da yaşayan Halepli sanatçı @ghazwan_assaf 'ın heykelleri "Parçalanmış hissetmek", Savaş, Göçmen,	Video/müzik	20	1402

25 Ocak 2022	Yemek/Suriye mutfağı, Farklılıklar	Video/müzik	112	956
29 Ocak 2022	Şehir, Suriye, Mekan	Video/müzik	7	361
6 Şubat 2022	Şehir, Halep, Ortaklıklar, Bellek mekanları (Baron Hotel)	Video/müzik	8	424
7 Şubat 2022	Arapça Rap, Müzik, Ortaklıklar, Benzerlikler	Video/müzik	29	-
13 Şubat 2022	Gelenekler, Düğün, Tuzlu kahve, Benzerlikler, Farklılıklar. “Türk Suriye düğünlerindeki tek farkın tuzlu kahve olduğunu öğrendik, altın takmak, kına yakmak, ikramlar benzese de istemede damada verilen tuzlu kahve kültürü Suriyeliler tarafından epey yanlış anlaşılıyor 😊”	Fotoğraflar	11	392
18 Şubat 2022	Şehir, Şam, Humus, lakiye, Deraa, Antik kent, Tarih,	Video/müzik (Arapça)	35	683

20 Şubat 2022	Hatıralar, Çocukluk, Şehir, Benzerlikler, Biz	Video/müzik (Fransızca)	36	614
27 Şubat 2022	Savaş, Göçmen, Anılar, Savaşta yıkılan binalar, Doğu Guta, Şam	Video/müzik (Klasik-Mozzart)	7	299
2 Mart 2022	Savaş, Ortak acılar, Ukrayna, Benzerlikler	Video haber (C. Özdemir)	13	351
4 Mart 2022	Savaş, Suriye, Ukrayna, Şehir, Hatıralar, Savaşta yıkılan binalar, benzerlikler, Savaşa hayır	Video/müzik (İngilizce)	21	833
8 Mart 2022	Savaş, İşgal, Golan Tepeleri	Video/müzik (Arapça)	9	199
9 Mart 2022	Şam, Hediyelik eşya, el yapımı, Hatıra	Fotoğraf	7	308
13 Mart 2022	Benzerlikler, Ortaklıklar (Isparta gülü-Şam gülü), gül suyu, gül reçeli,	Fotoğraflar	7	356
14 Mart 2022	10 bin kullanıcı, kullanıcılardan gelen mesajlar	Müzik	34	366
16 Mart 2022	Selahattin Kalesi, Tarihi mekanlar	Fotoğraf	10	385
17 Mart 2022	Rakka Suriye, Şehir	Fotoğraf	5	201
19 Mart 2022	70'ler, Suriye, Hatıralar, Şehir	Fotoğraf/Müzik (İngilizce 70'ler hits)	15	607

20 Mart 2022	80'ler, Çocukluk, Nutella	Rekam Video (Arapça reklam müziği)	15	
20 Mart 2022	Suriye'de Annler günü, Pul, Hatıra, Farklılıklar	Fotoğraf (Pul)/müzik (Arapça)	10	298
22 Mart 2022	Suriye sokak yemekleri, Kent, Sokak, Mekan, Yemek, Farklılıklar	Video/müzik (Arapça)	24	636
25 Mart 2022	Savaştan kaçmak, Göçmenlik, Vatan, Türkiye, Komşuluk, "Dört duvarı yuva yapan, bir ülkeyi vatan yapan, komşuyu kardeş yapan o değerli anlar"	Fotoğraflar/Müzik (Piyano klasik)	27	231
25 Mart 2022	Şam, Al Nawfara Cafe, Şehir, Tarihi mekan, Hatıralar, Hikaye anlatıcısı	Fotoğraflar	11	440
30 Mart 2022	Şam, Şam kapıları, Kent, Farklı mimariler, Osmanlı, Ortaklıklar	Fotoğraflar/müzik (Arapça)	13	399

Aynı Olmak

Levinas'ın "başkası"na karşı hissedilen sorumluluk duygusu adaleti ortaya çıkarmakta dolayısıyla "başkası"nın kendisi gibi olabilmesine izin vermektedir. Anlatılan "ben" ve "başkası" birlikte, birbirinden ayrılamaz bütünün parçalarıdır. Bu parçalar, birbirlerine karşı hem sorumludur hemde aralarında ki bu ilişki

toplumdaki ahlaki değerleri ortaya çıkarmaktadır. “Başkası” ve “ben” toplumun ayna da olan bir yansımasına benzetilmektedir. Levinas da kuvvetli olan bir olma, bütünüün parçaları olma duygusu “Suriyeli Komşularımız” Instagram hesabında paylaşılan gönderilerde görülebilmektedir. Aynı olmak kategorisi altında incelediğimiz içerikler, Türk ve Suriye kültürünün aslında birbirlerinden etkilendiğini göstermeye, aralarında ortak bir paylaşımın olmasına yöneliktir. Paylaşımların içerikleri genel olarak komşu olan bu iki ülkenin dini bayramları, gelenek-görenekleri, beslenme şekilleri, benzer tarım kültürlerinden oluşmaktadır.

Şekil 3. Türkiye ve Suriye düğünlerine ilişkin paylaşım

Gönderiler arasında 14 Mart tarihinde paylaşılan Türkiye’de Isparta Gülü olarak isimlendirilen Şam Gülü bulunmaktadır. Gönderinin içeriğinde Şam Gülü’nün Haçlılar tarafından ilk olarak 12. yüzyılda Suriye’den Avrupa’ya getirildiği anlatılmaktadır. Bu paylaşım iki ülkenin birbirinin kültüründen etkilendiğine, aynı olmak adına verilen örnekler arasında yerini almaktadır. Bu noktada birbirinden sorumlu olmak/ birbirine komşu olmak noktasında, hesap üzerinden yapılan paylaşımların Türk ve Suriye kültürünün keşiştiği noktalara vurgu yapması, benzer özellikleri, “Aynı” olmayı geniş bir kullanıcı kitlesine tanıtmaları dikkat çekicidir.

Şekil 4. Türk ve Suriye kültürünün kesiştiği noktalara dikkat çeken paylaşım

Başka Olmak

Levinas “ben” ve “başka” olmayı etik bir ilişki üzerinden açıklamaktadır. Ancak bu etik ilişkinin korunabilmesi ve başka olanın her anlamda zarar görmemesi için “ben” ve “başkası” birbirinden ayrı olarak kalabilmelerine vurgu yapmaktadır. “Ben” ancak başkasına karşı sorumluluk hissetmelidir. Onun aidiyetine, kimliğine veya din, dil, ırkına karşı etik duruşunu korumalıdır. Bu noktada başka olmak “Suriyeli Komşularımız” Instagram hesabında Suriye savaşı üzerinden örneklendirilmektedir.

Suriye’ye özgü tatların bulunduğu içerikler ve Suriye’ye ait mimariler ile bu içerikler desteklenmiştir. Suriye’ye özgü yemeklerin, Göç ettikleri Türkiye’ye tanıtma istekleri veya kültürlerini Türkiye’de devam ettirmeleri önemlidir. Çünkü “başka” olmak demek farklı kültürlerin yanı sıra, aynı insan haklarına sahip olmak, aynı adaleti paylaşmak demektir.

Şekil 5. Suriye kültürüne ait paylaşımlar-1

Şekil 6. Suriye kültürüne ait paylaşımlar-2

Yiyecek ve içeceklerin hem kültürel belleğin açıklanmasında hem de geçmişin hatırlanmasında önemli bir yeri vardır. Yiyecek ve içecekler, içeriğindeki tüm malzemelerin üretimi, sunumu ve tüketimi ile kültürden bağımsız değildir. Ayrıca yemek bireysel ve toplumsal hafızanın açığa çıkmasında da önemli bir rol oynar.

Hendrich (2020) yemeğin ve içeceğin hem bireysel hem toplumsal hatıralara işaret edebileceğini, hem de bireysel hatırlamanın uyarıcısı ve nesnesi olabilir derken başlı başına hatırlamada yemeklerin önemine vurgu yapar.

Şekil 7. Geçmişin hatırlanması ve o günlere özlem içeren paylaşım-1

Geleneksel eşyalar, hatıralar hatırlamanın geride kalan ile bağ kurmanın aracıdır. Bu bazen bir fotoğrafta, bazen bir eşyada karşımıza çıkar. Geçmişten bir nesne ile bağ kurma Connerton'un (2014) da vurguladığı gibi unutmama ve tüketme üzerine kurulu bir sisteme direnmenin ve kendini hatırlamanın da bir yoludur.

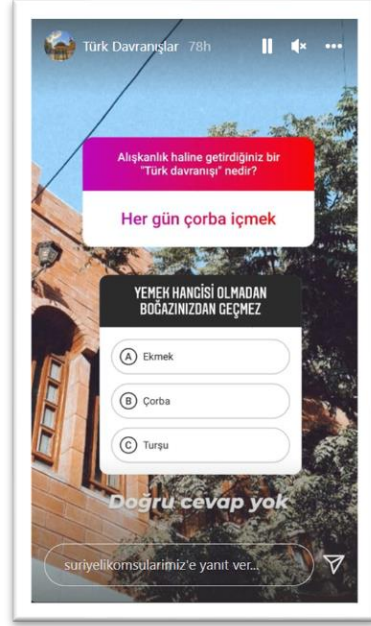
Şekil 8. Geçmişin hatırlanması ve o günlere özlem içeren paylaşım-2

Biz Olmak

Levinas için biz olmak, başkasının hatalarına bile kayıtsız kalınmayacağını, başkası için duyulan sorumluluğun sınırsız oluşundan ibarettir. Öyle ki başkasının ölümünden bile “ben” sorumludur. Başkasına karşı duyulan sonsuz sorumluluk duygusu, ortaya biz duygusunu çıkarmaktadır. “Ben” her koşulda komşusuna yüzünü dönmelidir. Onun yaşaması için her şeyi göze almalıdır. Kendi sınırlarını, varlığını sorgulamalıdır. Ancak bu şekilde bir bütün olacaklardır. Biz duygusunu yaşayacaklardır. Biz duygusu doğrultusunda “Suriyeli Komşularımız” Instagram hesabı üzerinden yapılan paylaşımların Türkçe olması örnek gösterilebilmektedir. Bu paylaşımlarda ise Suriye kültürünün Türk kültürü ile ortak noktalarına yapılan vurgular anlam kazanmaktadır. Paylaşımların Türkçe olması Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların maruz kalabildikleri nefret söylemlerinin veya uğradıkları ırkçı davranışların değişmesine yönelik gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu paylaşımların altına yapılan yorumların yarısından fazlasının yine Türkçe olarak yazılması, sayfanın Türk kullanıcılar tarafından büyük oranda takip edildiğinin “biz” olarak yaşamanın göstergesi olabilir. Ancak Türkçe öğrenmiş Suriyeli kullanıcıların yorumlarını Türkçe olarak yazması ikinci ihtimali oluşturmaktadır. Her iki durumda da Türk ve Suriyeli kullanıcıların Instagram’ı kullanarak etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir.

Şekil 9. Türk kültürüne dair paylaşım-1

Şekil 10. Türk kültürüne dair paylaşım-2

Sonuç

Son yıllarda yapılan kamuoyu araştırmaları Türkiye toplumu ile Suriyeli mültecilerin arasındaki sosyal mesafenin önceki yıllara göre arttığını ortaya koymaktadır. Bu durum dil engeli, kültürel farklılıklar, ekonomik nedenler ve güvenlik endişeleriyle birleşince Suriyelilere yönelik olumsuz tutum ve şiddet eğilimlerinin yaygınlaşma riskiyle artmaktadır (Şar ve Kuru, 2020). Örneğin KONDA'nın 2016 yılında yaptığı araştırmada "Suriye'deki sığınmacılarla ilişkiniz hangi seviyede olabilir?" sorusuna yanıt verenlerin yüzde 72,4'ü aynı şehirde, yüzde 57,1'i aynı mahalle, işyeri veya okulda, yüzde 40,8'i komşu veya arkadaş olarak, yüzde 13,7'si ise evde veya aile içinde olarak cevap verirken; aynı soruya

üç yıl sonra cevap verenlerden “Aynı şehirde yaşayabilirim” diyenlerin oranı yüzde 72’den yüzde 40’a aynı mahallede yüzde 57’den yüzde 31’e, aynı apartmanda, komşulukta veya arkadaş olarak yüzde 41’den yüzde 21’e, aynı evde ise yüzde 14’den yüzde 7’ye düştüğü görülmektedir. Aynı araştırmada “Suriyeli Bir Ailenin Komşum Olması Sorun Olur” ifadesine yüksek oranda “sorun olur” cevabı verenlerin oranı Suriyelilerle her gün karşılaşanlarda daha yüksekken (yüzde 57,1 – yüzde 45,1), düşük oranda sorun olur cevabı verenler her gün karşılaşmayanlarda daha fazladır (yüzde 29,6 – yüzde 25,1) (KONDA, 2016). Murat Erdoğan’ın 2019 Suriyeliler Barometresi de her ne kadar siyaset dilinde “Ensar”, “din kardeşliği”, “komşuluk”, “mezhepsel benzerlik”, “ortak geçmiş” vs. vurguları olsa da Türk toplumunun Suriyeliler ile arasındaki kültürel mesafenin arttığını ortaya koymaktadır. Araştırmada “Türkiye’deki Suriyelilerin kültürel açıdan bize ne kadar benzediklerini düşünüyorsunuz?” sorusuna “hiç benzemiyorlar” ve “benzemiyorlar” şeklinde cevap verenlerin toplamı %81,9 gibi oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmektedir. “Benziyorlar” ve “çok benziyorlar” seçeneklerine gelen destek sadece %7’dir. Kültürel ötekileştirme eğiliminin yıllar içinde arttığı gözlenmektedir (Erdoğan, 2019).

Toplumsal bellek ‘bir grubun ortak deneyimleri ile ortak yaşam biçiminin sonucu olarak gelişen anıların şekillendirilmesi’ olarak hem “aynı” hem de “başka” olmanın eşliğinde “biz” olmaya yönelik ihtimalleri de içinde taşımaktadır. Ferhat Kentel’in 2022 yılında gerçekleştirdiği nitel ve nicel alan araştırmasında dile getirdiği gibi “Hem aynıyız hem farklıyız”... Bu “çelişki” değil; karmaşıklığın, yani “normalliğin” farklı tezahürleri. İnsanların aynı beden içinde hem “aynılığa” hem de “farklılığa” vurgu yapması, tanınma isteği eşliğinde bir arada yaşama isteğine tekabül ediyor” şeklinde ifade ettiği bu durum (Kentel, 2022) aynı zamanda “Suriyeli Komşularımız” ile de dijital medyada gerçeklik kazanmaktadır.

Van Dijck (2007), fotoğraf bloglarının, fotoğraf paylaşım uygulamalarının ve sosyal medya platformlarının insanların geçmişteki şeyleri hatırlama yaklaşımlarını ve hafıza araçlarını

kullanımlarını etkilemeye başladığını ileri sürmüştür. Kolektif anılar için etkili bir iletişim kanalı olarak Instagram görsel anıların paylaşılması ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (Serafinelli, 2020). Bu çalışmada da kültürel belleğin inşa edildiği yeni hafıza mekânı olarak Instagram'da incelenen bu sayfada yer alan paylaşımlar ve fotoğrafların hem ortak belleğin oluşumunda, duyguların paylaşılması ve geleceğe taşınmasında oynadığı role vurgu yapılmıştır. Öyle ki “Suriyeli Komşularımız” sayfası hem Levinas’ın düşüncesinde öteki ile karşılaşmanın ve “aynı” ve “başka” “biz olma”nın bir örneği hem de Türkiye’de giderek azaldığı vurgulanan birlikte yaşama imkanının mümkün olabileceğinin kanıtıdır. Bu sayfanın isminde tercih edilen “komşu”olma ve “komşuluk” anlayışı, özellikle hesabın paylaşımlarında yer alan Suriye için önemli olan nesnelere veya mitlerin Türk atasözlerinde yer aldığı vurgusu, Assmann’ a göre (2001) bir uyumunun varlığı ile ortaya çıkan “ortak duygular” için önemlidir. Farklılıklar ve benzerliklerle “Biz” olabilmenin koşulunu insanlığın kaynağının başkasında olduğunu söyleyen Levinas, “başkasına” “ben” statüsünü vermenin gerekliliğinden söz ederek vurgulamıştır. Son olarak, iki komşu ülkenin toplumsal- kültürel belleğinin inşasında sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanan ve kollektif kimliğin oluşmasında önemli olan “Suriyeli Komşularımız” Instagram hesabı, göçmenler karşısında kendisini tehdit altında hisseden yerli halka “ben” olabilme yanında “aynı”lık ve “başka”lıklar ışığında “biz” olabilmenin imkanını da sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, S. M. (2016). Levinas'ta Aşknlık Düşüncesine Giriş. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (27), 93-110. <https://doi.org/10.20981/kaygi.286882>

Apaydın, E. Y., & Büyükdüvenci, S. T. D. (2006). Levinas Felsefesinde Öznellik ve Öteki Problemi (Doctoral Dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı).

Assmann, J. (2001), Kültürel Bellek, (Çev.: Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları,

Boym, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği*, (Çev.: Ferit Budak Aydar), İstanbul: Metis Yayınları,

Buhurcu, Y. (2020). Emmanuel Levinas' Ta Komşuluk Kavramı. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 150-168.

Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev.: Alaeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları,

Çalcı, S. (2014). Emmanuel Levinas ve Zaman. *Mediterranean Journal Of Humanities*, IV/1 71-81.

Van Dijk, J. (2006). *The Network Society Social Aspects of New Media*. Second edition. London: SAGE Publications Ltd.

Van Dijck J. (2007). *Mediated memories in the digital age: Cultural memory in the present*. Stanford University Press.

Direk Z (2005). *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*. İstanbul: YKY.

Erdoğan, M. (2019). Suriyeliler Barometresi 2019. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf> adresinden 11.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Eryılmaz, B., & Yüçetürk, C. (2018). Genç Turistlerin Doğu Ekspresi Seferleri Tercihlerinde Instagram'ın Rolü, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 6/4, 210-228.

Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giris,; iletisim alanından örneklerle*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gökler, K. & Onay, A. (2020). Üniversitelerin Kurumsal İletişim Aracı Olarak Instagram Kullanımı: Vakıf Üniversitelerinin Instagram Sayfaları Üzerine Betimsel Bir İçerik Analizi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (35), 311-337.

Gözel, Ö. (2004). 'Öteki Metafiziktir': Levinas' Ta Var/Lık ve Öte/Ki. *Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi*, 38/39, 56-70

Gözel, Ö. (2011). *Varlıktan Başka: Levinas' In Metafiziğine Giriş*. İstanbul: İthaki.

Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. İstanbul: Pinhan.

Hendrich, B. (2020). Mario Levi ve Mıgırđıç Margosyan'da yemek hatırlama ve hatırlama yemekleri. L. Neyzi (Ed.), Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye'de bellek çalışmaları (91-119) içinde. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jedlowski, P. (2001). Memory and Sociology: Themes and Issues. *Time and Society* 10(1). <https://doi.org/10.1177/0961463X0101000100>

Kader, C. (2015). Emmanuel Levinas Felsefesinde "Başkalık ve Aynılık" Problemi. *Mütefekkir- Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (3), 77-91. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.130249>.

Kaya, A. (2011). Göç Edebiyatı. *Lacivert Öykü ve Şiir Dergisi*, (37), 1-8.

Kentel, F. (2022). Türkiye’de Birlikte Yaşarız Araştırması. Erişim: <https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2022/03/BAY-rapor-son.pdf> adresinden 11.12.2022 tarihinde alınmıştır.

KONDA (2016). Sığınmacılara Bakış. Erişim: <https://konda.com.tr/tr/rapor/suriyeli-siginmacilara-bakis/> adresinden 11.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Levinas, E. (2003). Sonsuza Tanıklık. (Çev. Erdem Gökyaran). İstanbul: Metis Yayınları.

Lortoğlu, C. (2017). Suriyeli Mültecilerin “Misafir” Olma Haline Misafirperverlik Hukuku ve Etiği Açısından Bakış, *İnsanveİnsan* 4 (11), 54-80. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.289156>

Saygın, A. (2016). Levinas ve Başka’nın İzi. *Sanat Duvarı*, s, 1-5. https://www.academia.edu/29711975/Levinas_ta_Ba%C5%9Fka_n_%C4%B1n_%C4%B0zi adresinden 11.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Serafinelli, E. (2020). Networked Remembrance in the Time of Insta-Memories. *Social Media + Society*, 6(3). <https://doi.org/10.1177/2056305120940799>

Şar, E. ve Kuru, N. O. (2020). İstanbul’da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, ISTANPOL. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/istanbulda-suriyeli-siginmacilara-yonelik-tutumlar-arastirma-raporu.pdf> adresinden 02.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Türkmenoğlu, H. (2014). Teknoloji ile sanat ilişkisi ve bir dijital sanat örneği olarak Instagram. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 87-100.

Yeniçıktı, N. (2016). Hakla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim*, 9 (2), 92-115.

BÖLÜM IV

Sosyal Medya ve Organ Bağışı

Deniz SEZGİN¹

Giriş

Son yıllarda iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin ardından sosyal medyanın yükselişi gündelik yaşamımızı olduğu gibi iletişim stratejilerimizi de kökten değiştirmiştir. İnternete kolay ve uygun erişim, sadece iletişim çalışmaları açısından değil pek çok konuda bu mecraı vazgeçilmez hale getirmiştir. Sosyal medyadaki içeriklerin hedef kitlelere ulaşma hızı ve harekete geçiren özelliği nedeniyle geleneksel basılı medyayla kıyaslandığında büyük ölçüde öne geçtiği bilinmektedir. Sosyal medya, içerikleri genellikle kullanıcı tarafından üretilen veya sürdürülen internet tabanlı iletişimdir. İçeriklerin genellikle kullanıcı tarafından üretilmesi nedeniyle sosyal medya iletişimde virallik söz konusudur. Sosyal medya iletişimi genellikle mobil telefon tabanlıdır, birbirini tanyan

¹ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

ve tercihen birbirinin görüşlerini takip eden taraflar arasında gerçekleşmektedir. Sosyal medyanın en etkileyici özelliklerinden biri, mesajın hedef kitleye gecikme olmaksızın anında ulaşmasıdır. Geleneksel medyanın aksine sosyal medya, izleyicinin ve kuruluşun etkileşim içinde olduğu iki yönlü bir iletişimdir; bu nedenle bireylerin tutumları, geleneksel medyada yapılamayan bir şekilde incelenebilme olanağına sahiptir. Sosyal medyada paylaşılan bilgi çok çeşitlidir. İçerik istendiği zaman düzenlenebilir veya güncellenebilir; bu olanak, bilindiği üzere, geleneksel medyada mevcut değildir. Ayrıca, basılı medyada sadece bir kez mevcut olan bilgi, sosyal medyada sürekli olarak mevcut ve erişilebilir durumdadır. 2023 itibariyle dünya genelinde yaklaşık 5 milyar kişi sosyal medya kullanmaktadır ve ortalama bir kullanıcı farklı ağlardaki 8.6 hesaplara etkileşimde bulunmaktadır (We Are Social & Meltwater, 2023). YouTube, Instagram, Twitter, TikTok ve Facebook en yaygın kullanılan platformlardır. Platformlar yaş, cinsiyet ve eğitim seviyesi farklı kitlelerce kullanılmaktadır. Her ne kadar her yaştan kullanıcıya sahip olsa da sosyal medyanın dijital yerliler olan gençler tarafından daha fazla kullanıldığı bilinmektedir (We Are Social & Meltwater, 2023). Bireysel ve kurumsal olarak farklı konularda çok çeşitli içerikler üretilmekte ve paylaşılmaktadır. Sağlık konulu içeriklerin sayısı ise sosyal medyada her geçen gün katlanarak artmaktadır. Sosyal medyada sağlık konulu paylaşımlardan biri de organ bağıışı konusundadır (Ayorinde et al., 2020; Kite et al., 2023). Bu bölümde organ bağıışının önemine ve sosyal medyada organ bağıışı içeriklerinin paylaşılmasının avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirmeye odaklanılmıştır.

Organ Bağıışı Üzerine

Organ nakli, son evre organ hastalıkları (böbrek, karaciğer, kalp vb.) için en uygun tedavidir. Sosyal medya organ bağıışı ve nakli bağlamında bağıışçı olmaya teşvik etmek, farkındalık yaratmak, bilgi yaymak ve iletişimi sağlamak için kullanılmaktadır (Siminoff & Lawrence, 2002). Bu çalışmaların organ bağıışı konusunda toplum farkındalığını artırmada, doğru bilgiyi yaymada ve bilginin topluma yayılmasında etkili olabileceği söylenebilir. İletişim alanında hızlı

teknolojik ilerlemeler olmasına rağmen hala pek çok ülkede organ bağışı iletişimde bilgi eksikliğinin ve olumsuz tutumların giderilmesinde bu olanaklardan tam olarak yararlanmak mümkün olmamıştır (Siminoff & Lawrence, 2002; Tileva, 2023). Organ bağışı ve nakil oranları dünya genelinde farklılık göstermekle birlikte, çok sayıda nakil bekleyen hasta olduğu ve bağışlanan organ sayısının bu ihtiyacı karşılamadığı bilinmektedir. Talep ve arz arasındaki boşluğu etkileyen faktörleri belirlemek ve insanları organlarını bağışlamaya teşvik etmek, bu engeli aşmada yardımcı olacaktır.

Ülkelerin bağış konusundaki bilgileri ve inanışları farklılık göstermektedir. Buradaki en önemli engellerden biri tıbbi terimlere ve bilgilere toplumun hâkim olmaması, yanlış bilgilerin ve mitlerin ise çok hızlı yayılarak yerleşik hale gelmesidir (de Groot et al., 2015). Beyin ölümü kavramının toplum tarafından yanlış anlaşılması, koma ile karıştırılması sık karşılaşılan bir durumdur. Örneğin komada olan yakınlarının bir gün sağlığına kavuşacağı inaniş aile bireylerinin doğru bilgiyi anlamalarının önünde engel teşkil etmektedir. Beyin ölümü tanı kriterleri uzmanlık gerektiren, toplumun inanişının aksine çeşitli aşamalarla gerçekleştirilen bir durumdur. Bilgi eksikliği ve yanıltıcı bilginin yayılım hızı hasta yakınları tarafından beyin ölümü tanısının sorgulanmasına neden olmaktadır. Toplumlar veya ülkelere göre değişen dini inançlar da bağış yapılmasının önündeki engellerdendir (Kong & Chun, 2023; Yousefi et al., 2014). Aile itirazı, ameliyat korkusu gibi bağışı olumsuz yönde etkileyen sebepler kadar organların hak etmeyen kişilere gideceği düşüncesi de bağış reddine neden olmaktadır (de Moraes et al., 2018; Schweda et al., 2009). Birçok insan, ölümden sonra vücutlarının parçalanmasını istemedikleri için organ bağışını reddetmektedir.

Tüm bu bağış reddine sebep olan yaklaşımlarla beraber aile üyelerinden birinin ihtiyacı olması durumunda canlıdan nakil konusuna ise olumlu bakan kişilerin sayısının çok olduğu bilinmektedir. Toplumların organ bağışının faydalarını bilmeleri durumunda ölümden sonra organların israf edilmemesi veya

başkalarının hayatlarını kurtarma olasılığı bilgisinin bağış kararı almaya destek olabileceği düşünülmektedir.

Organ Bağışında Sosyal Medya Kullanımının Avantajları

Toplumsal farkındalık çalışmalarında sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı artmaktadır. Sosyal medyada çeşitli dönemlerde paylaşılmakta olan hasta ve hasta yakını hikayeleri ve belgeseller potansiyel organ bağışçılarının dikkatini çekmeyi, bu sayede farkındalık yaratmayı hedeflemektedir (Kong & Chun, 2023; Sque et al., 2013; Yousefi et al., 2014). Sosyal medya aracılığı ile yürütülen farkındalık çalışmaları toplumu konu hakkında bilgilendirmeyi, yanlış bilgileri düzeltmeyi ve bağışçı olmaya teşvik etmeyi içermektedir. 1994 yılından bu yana sosyal medyada organ bağışı konusunda çeşitli içerikler paylaşılmaktadır (Meena et al., 2023). Nakil adayları 2011 yılından beri kişisel Facebook sayfaları aracılığı ile bağış beklediklerini belirterek paylaşım yapmaktadır (Ayorinde et al., 2020; Cameron et al., 2013; Kabbur, 2016). Kısaca organ bağışı konusunun sosyal medyada yer alması on yılı aşkın bir süreden beri devam etmektedir. Şüphesiz ki bu paylaşımlar her ülkede aynı temalardaki içeriklerle gerçekleşmemektedir.

Sosyal medya kullanımı dünya genelinde artarken, kapsamının ve etkisinin gelişmiş ülkelerde daha yoğun olduğu görülmektedir. İnternetin erişilebilirliği, ülkelerin kişi başına düşen gayri safi milli gelirleri ile ilişkilendirilebilir. Sosyal medyanın popülerliği ve kullanımı düşük ve orta gelirli ülkelerde sınırlıdır (Kite et al., 2023). Sağlıkla ilgili iletişim ve hasta eğitimi konularındaki sosyal medya platformları düşük ve orta gelirli ülkelerde daha etkili ve ikna edici olmaktadır (Cameron et al., 2013). Organ bağışı farkındalığı yaratmak ve teşvik etmek açısından stratejilerin tüm ülkelerde aynı şekilde uygulanamayacağı vurgulanmalıdır. Organ bağışında kullanılacak stratejiyi hedef kitleye ve ülkenin mevcut kaynaklarına dayanarak ele almak gereklidir.

Toplumlarda farkındalığın olmayışı ve yanlış bilgi, organ bağışının önündeki engellerden biridir. Toplumun organ bağışı konusunda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesiyle bireylerin organ

bağışı konusunda farklı perspektifleri düşünmesi sağlanabilecektir. Eğitim ve farkındalığın en önemli yönü, bireyde olumlu bir tutum ve doğru inanç oluşturabilmesi, organ bağışı hakkında doğru ve dengeli bilgilerle bilinçli bir karar almasına yardımcı olabilmesidir. Farkındalığın ve eğitimin sağlanması, organ bağışına halkın katılımını sağlamak açısından büyük öneme sahiptir. Toplumların organ bağışı ve nakli konusunda bilgilerini artırmak için farkındalık ve sağlık iletişimi çalışmalarının planlanması ve sürdürülmesi konunun gündelik hayatın içine taşınmasını ve konuşulur hale gelmesini sağlayacaktır. Çeşitli etkinlikler, stantlar, televizyon ve radyo programları, ünlü kişilerin katılımlarıyla yapılan tanıtımlar, interaktif toplantılar, tiyatro temsilleri, spor ve eğlence etkinlikleri farkındalık çalışmaları arasında sayılabilir (Greser et al., 2013).

Dolayısıyla sosyal medyanın organ bağışı için eğitim yapma ve farkındalık yaratma konusunda etkili bir araç olduğu açıktır (Ayorinde et al., 2020; Hajjar et al., 2016; Moorlock & Draper, 2018). Ancak küresel olarak organ bağışlarının yetersizliği, organ ihtiyacının karşılanamamasına neden olmaktadır. Organ bağışı ile ilgili doğru bilgilerin sosyal medya aracılığı ile düzenli olarak yayılması ve toplum katılımı sağlanması önemlidir. Bekleme listesindeki kişilerin hikayelerini paylaşma, önceki bağışçıların deneyimleri, tanıklıkları, organ bağışı için neler yapılması gerektiğine dair soruları yanıtlama ve nakil ile ilgili son araştırma bulgularını paylaşma, sosyal medya aracılığı ile halkın eğitimini kolaylaştırabilir. Buna karşın olumsuz, kaygı yaratan, damgalayıcı içerikler sunan ve organ ticaretine yönlendiren içeriklerin kontrol edilmesi gerekmektedir.

Organ Bağışında Sosyal Medya Kullanımının Dezavantajları

Organ bağışı konusunda toplumun farkındalığını artırmak ve doğru bilgiyi yaymak gibi çok önemli avantajlara sahip olmasının yanında sosyal medya kullanımının dezavantajlarından da söz edilebilir. Organ nakli konusu ülkelere göre farklılık gösteren, yasal düzenlemelerle uygulanan sağlık sisteminin farklılaşmış

konularındandır (Tileva, 2023). Sosyal medyada paylaşılan yanıltıcı bilgiler bağış kararına ve mevcut nakil sistemine zarar verebilir (Henderson et al., 2017). Organ bağışı konusunda sosyal medyanın kötüye kullanımından kaynaklanan ciddi sonuçlarla, yanlış iddialarla, mali dolandırıcılıklarla, zorlamalarla ve manipülasyonlarla karşı karşıya kalmak olasıdır (de Groot et al., 2015; Hajjar et al., 2016). Bunlara ek olarak sosyal medyanın organ bağışında kullanılması bazı etik sorunları da beraberinde getirebilir (Henderson et al., 2017). Sosyal medya organ bağışı konusunda çeşitli düzenlemelerle kullanılmadığı takdirde, organ ticareti, finansal dolandırıcılık, toplumsal tartışma, nakil programının bütünlüğünün ihlali gibi sorunlara neden olabileceğini unutmamak gerekir.

Sosyal medyanın popülerleşmesi ve kamuya açık konular kadar özel veya gizli konuların da paylaşıldığı bir mecra haline gelmesi ile alıcı ve bağışçı gizliliğini korumak giderek daha zor hale gelmektedir. Bununla birlikte, bağış yapanlar veya nakil alanlar birbirlerini bulma, tanıma talebiyle bilgi arayışı içinde olabilmektedir. Bağışçıların bilgileri ilgili kurumlarca/kuruluşlarca korunmaktadır. Bu gizliliğin sürdürülmesinin sağlanması esastır (Kabbur, 2016; Moorlock & Draper, 2018). Uygulamalar ülkelerin mevzuatlarına göre farklılık göstermekle birlikte bazı ülkelerde nakil bekleyenler, donör bulma şanslarını artırmak amacıyla sosyal medya profillerini etkileyici yönlerini vurgulayacak şekillerde hazırlamaktadır. Nakil bekleyenler, sosyal medya profillerini bağışçı çekme şanslarını artırmak amacıyla en olumlu şekilde düzenleme zorunda hissedebilirler. Nakil adayının hikayesinin yanlış bir şekilde tasvir edilmesi, potansiyel bağışçıların karar verme sürecini etik açıdan sorunlu hale getirir (Henderson et al., 2017; Kabbur, 2016). Potansiyel bağışçılar, nakil adayı tarafından sunulan yanlış bilgilerle dayalı olarak bağış kararını değerlendirme sürecinden geçerken zarar görebilirler.

Sosyal medyada doğru bilgiler kadar yanlış içeriklerin de doğru gibi paylaşılmakta olduğu bilinmektedir. Yanlış bilgilerin yayılması organ bağışlamayı düşünenleri kaygılandırabilir, bağış

kararı almalarına engel olabilir veya pişmanlığa neden olabilir. Farkındalık ve eğitim çalışmaları bireylerin bağış konusunda farklı bir perspektiften düşünmelerini sağlama potansiyeline sahiptir. Eğitimin ve farkındalığın en önemli katkısı bireylerde olumlu bir tutum ve doğru bir inanç oluşturabilmesi, organ bağışı konusunda bilinçli bir karar almayı teşvik etmesidir (Kite et al., 2023). Organ bağışı konusunda çalışanların tüm detaylarıyla bilmelerine rağmen toplumdaki bilgi eksikliği nedeniyle organ bağışı konusunda bilgilendirilmiş onam almanın önemi de paylaşılmalıdır (Moorlock & Draper, 2018). Zaman zaman medyada veya çeşitli ortamlarda organ ticareti ve kaçakçılığı konusundaki tartışmalar potansiyel bağışçıları kararlarından alıkoyabilmektedir.

Sosyal medyanın sınırlamasız ve düzenlenmemiş kullanımı nedeniyle finansal dolandırıcılık ve organ ticareti gibi yasa dışı ve etik olmayan uygulamaların gerçekleşme riski de bulunmaktadır. Ayrıca sosyal medyadaki olası bazı içerikler potansiyel bağışçıların bağışta bulunma kararını etkileyebilir. Örneğin HIV, Hepatit C veya siroz gibi tıbbi durumlarla damgalamaya sebep olarak potansiyel bağışçıları kararlarından caydırabilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Organ bağışı, yaşamsal organlarını kaybetmiş veya organları iflas etmiş kişilere yapılan nakil yoluyla hastaların hayatını kurtarabilmektedir. Kalp, karaciğer, böbrek ve akciğer gibi organlarını kaybetmiş kişiler bağışlanan organlarla hayatlarına devam edebilme şansına sahip olabilirler. Organ bağışı toplumlarda birlik ve dayanışmanın bir ifadesi haline gelmiştir. Birçok kişinin organ beklerken hayatını kaybettiği bilinmektedir (Streit et al., 2023). Bu nedenle bağışlanan organların nakil bekleyen hastalara umut olduğu vurgulanmalıdır.

Farklı ülkelerin farklı nakil politikaları ve farklı bağış süreçleri olduğu bilinmektedir. Bu politikaların ve süreçlerin toplumla şeffaf bir şekilde paylaşılması hayati öneme sahiptir. Toplumlar doğru bilgilerle yanlış inanışlardan, mitlerden korunabilecektir. Organ bağışı içerikli sosyal medya kampanyalarının etkisini maksimize

etmek ve bunu etik açıdan daha kabul edilebilir hale getirmek için organ talebinin ardındaki niyetleri ve katkıları açıklamak, değerlendirmek önemlidir.

Organ bağışı ve nakli sürecinde standartların adil şekilde uygulanması ve etik kuralların koşulsuz sürmesi sağlanmalıdır (Hajjar et al., 2016). Bağışçıların ve geleceğin bağışçılarının zihinlerindeki soru işaretlerinin giderilmesi ve ilkeli uygulamaların yapıldığı konusundaki inancın inşa edilmesi gereklidir. Toplumsal farkındalığı artırmada sosyal medyanın katkısı olacağı açıktır. Ancak burada da kişisel verilerin korunması, hastaların kişisel bilgileri ve geçmişlerinin sunulma biçiminin sınırlarının belirlenmesi, kararları etkileyebilecek olumsuz içeriklerin yayılımı konusuna dikkat edilmesi, kısacası etik ilkelerle hareket edilmesi son derece önemlidir. Sosyal medyanın yasa dışı uygulamalar, akran baskısı, damgalama ve ayrımcılık gibi konularda çarpan etkisi yaratabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Son olarak, gelecekteki araştırmalarda nakil süreçlerinin ele alınması ve donörlerin, potansiyel bağışçıların ve alıcılarının organ bağışı konusunda sosyal medya kullanımlarının sürece etkisinin incelenmesi uygulamalar ve düzenlemeler açısından yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

Ayorinde, J. O. O., Saeb-Parsy, K., & Hossain, A. (2020). Opportunities and Challenges in Using Social Media in Organ Donation. *JAMA Surgery*, *155*(9), 797-798. <https://doi.org/10.1001/jamasurg.2020.0791>

Cameron, A. M., Massie, A. B., Alexander, C. E., Stewart, B., Montgomery, R. A., Benavides, N. R., Fleming, G. D., & Segev, D. L. (2013). Social Media and Organ Donor Registration: The Facebook Effect. *American Journal of Transplantation*, *13*(8), 2059-2065. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/ajt.12312>

de Groot, J., van Hoek, M., Hoedemaekers, C., Hoitsma, A., Smeets, W., Vernooij-Dassen, M., & van Leeuwen, E. (2015). Decision making on organ donation: the dilemmas of relatives of potential brain dead donors. *BMC Med Ethics*, *16*(1), 64. <https://doi.org/10.1186/s12910-015-0057-1>

de Moraes, E. L., dos Santos, M. J., de Barros e Silva, L. B., de Lima Pilan, L. A. S., de Lima, E. A. A., de Santana, A. C., & Martins, M. S. (2018). Family Interview to Enable Donation of Organs for Transplantation: Evidence-based Practice. *Transplantation Proceedings*, *50*(3), 705-710. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2018.02.056>

Greser, A., Grammenos, D., Schüller, L.-H., & Breidenbach, T. (2013). COMMUNICATION OF THE DECISION IN FAVOUR OF ORGAN DONATION THROUGH DONOR FAMILIES AND THE REACTIONS WITHIN THE CIRCLE OF FAMILIY AND FRIENDS: O164. *Transplant International*, *26*.

Hajjar, W. M., Bin Abdulqader, S. A., Aldayel, S. S., Alfardan, A. W., & Alzaidy, N. I. (2016). Knowledge, Attitudes, and Beliefs Toward Organ Donation Among Social Media Users. *Transplantation Proceedings*, *48*(7), 2418-2422. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2016.02.097>

Henderson, M. L., Clayville, K. A., Fisher, J. S., Kuntz, K. K., Mysel, H., Purnell, T. S., Schaffer, R. L., Sherman, L. A., Willock, E. P., & Gordon, E. J. (2017). Social media and organ donation: Ethically navigating the next frontier. *American Journal of Transplantation*, 17(11), 2803-2809. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/ajt.14444>

Kabbur, G. (2016). Can Social Media Help Increase the Organ Supply While Avoiding Exploitation and Trafficking? *AMA J Ethics.*, 18(2), 115-121. <https://doi.org/10.1001/journalofethics.2017.18.2.con11-1602>

Kite, J., Chan, L., MacKay, K., Corbett, L., Reyes-Marcelino, G., Nguyen, B., Bellew, W., & Freeman, B. (2023). A Model of Social Media Effects in Public Health Communication Campaigns: Systematic Review. *J Med Internet Res.* <https://doi.org/10.2196/46345>

Kong, S., & Chun, J. W. (2023). Pride versus guilt: the interplay between emotional appeals and self-construal levels in organ donation messages. *Current Psychology.* <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04691-1>

Meena, P., Kute, V., Bhargava, V., Mondal, R., & Agarwal, S. (2023). Social Media and Organ Donation: Pros and Cons *Indian J Nephrol*, 33(1), 4-11. https://doi.org/10.4103/ijn.ijn_158_22

Moorlock, G., & Draper, H. (2018). Empathy, social media, and directed altruistic living organ donation. *Bioethics*, 32(5), 289-297. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/bioe.12438>

Schweda, M., Wöhlke, S., & Schicktanz, S. (2009). Understanding public skepticism toward organ donation and its commercialization: the important role of reciprocity. *Transplantation Proceedings*, 41(6), 2509-2511. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2009.06.109>

Siminoff, L. A., & Lawrence, R. H. (2002). Knowing Patients' Preferences about Organ Donation: Does it Make a Difference?

Journal of Trauma and Acute Care Surgery, 53(4).
https://journals.lww.com/jtrauma/Fulltext/2002/10000/Knowing_Patients_Preferences_about_Organ.23.aspx

Sque, M., Long-Sutehall, T., Morgan, M., Randhawa, G., Warrens, A., & Walker, W. (2013). Bereaved families' experiences of organ and tissue donation, and perceived influences on their decision-making. *Report, Department of Health, London*.

Streit, S., Johnston-Webber, C., Mah, J., Prionas, A., Wharton, G., Casanova, D., Mossialos, E., & Papalois, V. (2023). Ten Lessons From the Spanish Model of Organ Donation and Transplantation. *Transpl Int.*, 36. <https://doi.org/10.3389/ti.2023.11009>

Tileva, I. (2023). Communicative and Economic Dimensions of the Relationship Between Framing Effect and Organ Donation. *Rhetoric and Communications*, 57, 44-60. <https://doi.org/10.55206/TUGE6545>

We Are Social, & Meltwater. (2023). *DIGITAL 2023 GLOBAL OVERVIEW REPORT*. <https://wearesocial.com/wp-content/uploads/2023/03/Digital-2023-Global-Overview-Report.pdf>

Yousefi, H., Roshani, A., & Nazari, F. (2014). Experiences of the families concerning organ donation of a family member with brain death. *Iranian journal of nursing and midwifery research*, 19(3), 323.

BÖLÜM V

Kültürler Arası İletişim Bağlamında Kimlik, Göç ve Aidiyet İlişkisi

Gönül AKPINAR¹

Giriş

“Kültür” kavramı; kullanıldığı bağlama ve kullanıcıya göre farklı anlamlara gelebilmekte ve genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. 17. yüzyıl sonrasında doğa kavramının karşıtı olarak ele alınan kültür kavramı; tabiatın insana sunduğu olanakların dışında kalan, insan eliyle üretileni tanımlamak için kullanılmıştır (Kartarı, 2006). Kültür; birlikte yaşadığımız insanlardan öğrendiğimiz, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ya da davranış kalıplarının birikiminden oluşmaktadır (Wells, 1972). Toplumun tüm yapılarına işlemiş halde bulunan kültür; bir toplumun temel taşları ve toplumların kültürel yapıları hakkında araştırmacılara geniş bilgi kaynağı sunmaktadır (Bilginer, 2013).

¹ Öğretim Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Bireysel anlamda kültür; toplumdaki diğer bireylerle girilen etkileşim sonucu öğrenilmektedir. Toplumsal kültür ise toplumların başka toplumlarla ilişki kurması sonucu inşa edilmektedir. Toplumlar arası etkileşimle birlikte; dil, din, milliyet, gelenek, yaşanan coğrafi alan gibi faktörler de kültürel kimliğin oluşturulmasında etkili hale gelmektedir (Yalırık & Kumpasoğlu, 2015). Başka topluluklarla etkileşim sonucu oluşan kültür; “öteki” olgusu üzerinden tanımlanmaktadır. Bu yönüyle ele alındığında kültür; aidiyet duygusundan beslendiği görülmektedir.

Mevcut tanımların ortak noktaları göz önüne alındığında kültür kavramının; giyimden, yeme- içme faaliyetlerine, toplumsal ilişki ve kurallardan, eğitime, dini inançlardan, örf ve adetlere kadar yaşam tarzını belirleyen tün etkinliklerden etkilendiği ve onları etkilediği görülmektedir. Toplumsal etkileşimler sonucu oluşan kültür; değişken bir içeriğe sahiptir ve toplumsal ilişkiler vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmaktadır. Bireyin ya da toplumun kendisini bir kültüre ait olarak tanımlaması için; diğer kültürlerden ayrıldığı noktaların bilincinde olması ve kendisini öteki kültürlerden izole etmesi gerekmektedir (Ayaz, 2019).

Kültürel kimlik kavramının 1950’lerde Amerika’da sistemleşmesini sağlayan faktör; başka ülkelerden Amerika’ya göç eden göçmenlerin Amerikan toplumu ile bütünleşmede yaşadıkları sorunları açıklayacak bir araç bulma çabasıdır (Ay, 2017). Kültürel unsurların kalıcı değişimine sebep olan travmatik olaylar, kültürel kimlik algısında da değişikliğe neden olmaktadır. Yaşanan travmatik olay, toplumu birbirine bağlayan ve “öteki” toplumlardan ayıran temel değerleri ne kadar çok tahrif ettiyse, kültürel kimlikte yaşanan değişim de o kadar büyük olacaktır. Toplumsal yapıları derinden etkileyen; savaş, sürgün, göç gibi olaylar, kültürel kimlikte de değişimlere sebep olmaktadır (Smith, 1994).

Sürgün ya da göç gibi coğrafi alan değişikliğine sebep olan olaylarda birey, o güne kadar kendisini ait olarak tanımladığı kültürden uzaklaşmakta ve tanımadığı bir kültür içerisinde yaşamaya başlamaktadır. Farklı kültürlerle karşılaşan bireyler kültürel kimlik

tercihlerinde ana kültürünü yaşamaya devam edebileceği gibi, yeni karşılaştığı ve çoğunluk tarafından benimsenmiş olan kültürü de içselleştirebilir. Bazı durumlarda ise birey her iki kültürle de özdeşleşmekte ve hayatını çok kültürlü olarak devam ettirmektedir (Tok, 2003).

Kimlik

Kimlik, genellikle bireyin ne ya da kim olduğunu tanımlamak için kullanılsa da, tanımlama esnasında yapılan ayırım ile bireyin ne ya da kim olmadığını da tanımlamaktadır. Kimliğimiz, ne olduğumuz / ne olmadığımız arasındaki etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Göker, 2013). Bauman'a göre (1996) kimlik; belirsizlikten kaçıştır. "Kimsin?" sorusuna bir cevap olarak kimlik, bireyin ait olduğu sınırları belirler. İnsanın kendisini kavrayışının ifadesi olan kimlik, gelişim süreci içerisinde, diğer insanlarla etkileşimi esnasında oluşur ve gelişir (Bilgin, 2007). Bireyin kendisi hakkındaki algısı olarak tanımlandığında kimlik; bireyi "diğerleri"nden ayıran farklılıklarına ve "biz"den olanlarla benzerliklerine gönderme yapmaktadır. Benlik kavramı kimlikle ilişkili hatta bazen eş anlamlı olarak kullanılan bir kavramdır. Benlik kişisel özellikleri ve bireyin diğerlerinden farklarını vurgulamak için kullanılmaktadır. Benlik, kişisel özelliklerle ilgili bir kavramdır. Kimlik ise kişinin toplumdaki konumu ile ilişkilidir (Hortaçsu, 2007).

Kimlik, kendimize dair sahip olduğumuz fikirlerden oluşur, fikirlerle birlikte kimliğimizle ilgili algımız da zamanla değişebilir. Kimlik bir defa sahip olunan ve yaşam boyu değişmeyen bir özellik değildir. Bireyin toplumda üstlendiği rollere ve içinde yaşadığı toplumun yapısına göre şekillenir. Kimliği tanımlarken; ırk, milliyet gibi doğuştan sahip olunan özellikler kullanılabileceği gibi, bireyin dâhil olduğu toplumsal yapılanmalar da kullanılabilir. Toplumsal yapılanmalar çeşitlenip değişime uğradıkça; bireyin sahip olduğu kimlikler de farklılaşmaktadır (Karaduman, 2010). İlkel ya da modern olması fark etmeksizin; tüm toplumlarda bireyler yaşamları boyunca kimlik inşasını devam ettirmektedir. Toplumsal hayatta

bireyin tek bir kimlik ve aidiyet algısından söz edilemez (Çağırkan, 2019).

Kimliğin oluşumu hakkında ileri sürülmüş iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar inşacı ve özselci yaklaşım olarak isimlendirilmektedir. Özselci yaklaşım, kimliğin doğuştan gelen bir özellik olduğunu ve değişmediğini savunmaktadır. İnşacı yaklaşım ise kimliği içinde yaşanan toplumun yapısı ve değerleri ile birlikte değişen bir yapı olarak ele almaktadır. Sosyal bilimler; kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal boyutları olan, değişken bir inşa ürünü olduğunu söylemektedir. Çok boyutlu bir kavram olan kimliğin toplumsal alanda nasıl inşa edildiğini anlamak önemlidir. Bireysel ya da grup kimliği inşasında biz ve onlar ayrımı belirleyici olmaktadır. Bu ayrım; bizden olan, aynı ya da benzer olana olumlu özellikler; farklı olana da olumsuzluklar yüklenerek yapılır. Yapılan ayrım sonucunda “öteki”, bizden olmayan ve olumsuz özellikler taşıyan kişi / grup / toplum olarak tanımlanır (Karaduman, 2010).

Assmann’a göre, kimliğin “Ben” ve “Biz” olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. “Ben” kimliği bireyin içinde yaşadığı grup ve toplumla kurduğu etkileşimler sonucu oluşmaktadır. Birey çevresindeki insanlarla kurduğu iletişim ve etkileşim sonucu “kim olduğu”na dair bir algı oluşturur. Ben kimliği de “bireysel” ve “kişisel” olarak bölümlenebilir. Bireysel kimlik, kişinin kendisine özgü, onu başkalarından ayıran özelliklerini ifade ederken; kişisel kimlik, bireyin, toplumsal ilişkilerde yüklendiği roller ve bu ilişki neticesinde geliştirdiği özellikler ile sahip olduğu yetkileri ifade etmektedir. Kimliğin ikinci boyutunu ise “biz” veya “ortak” kimlik temsil etmektedir. Ortak kimlik ya da biz kimliği ilgili bireylerin özdeşleşmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Ben kimliğinden farklı olarak toplum, bireyin karşısında bir unsur olmaktan çıkıp; bireyin kimliğinin kurucu bir unsuru haline gelmektedir. Kimliğin boyutları düşünüldüğünde, hem toplumsal hem de kültürel bir kavram olduğu anlaşılmaktadır (Assmann, 2001).

Sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi kolektif kimlik olarak isimlendirilmektedir. Kolektif kimlik, belli bir coğrafi

alandayayan, belli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak tanımlanabilir (Bilgin, 2007). Alberto Melucci, kolektif kimliğin bireysel eylemlerin yönlendirilmesini sağladığını ve eylemlerinin ortaya çıktığı fırsatlar ve kısıtlamalar alanıyla da ilgili olduğunu ifade etmektedir. Kolektif kimlik; etkileşim içindeki birden fazla birey tarafından üretilmiş etkileşimsel ve ortak bir kimliktir. Kolektif kimlik oluşumu uzun süren, hassas bir süreçtir. Ayrıca kolektif kimlik, örgütsel biçimler, formel kurallar sistemi ve önderlik örüntüleri halinde belirginleşebilir (Aktaran Schlesinger, 1994). Aidiyet etrafında oluşan kolektif kimlikler, bağlanmayı ve bütünleşmeyi sağlar. “Sosyal ilişkilerin devamlılığının sağlanmasında kimlik, bu anlamda insanları bir arada tutan bir sosyal bağ ve çimento özelliği gösteren bir nitelik taşır.” (Karaduman, 2010).

Göç

İnsanlık; tarih boyunca hep bir yerden başka bir yere yolculuk halinde olmuştur. Hiç yer değiştirmeyen insan sayısı yok denecek kadar azdır. Kitlemel yer değiştirme sebebi olarak geçmişte doğal afetler, salgınlar, savaş ve benzeri çatışmalar toplulukları göç etmeye zorlamıştır. Fakat göç her zaman bu tür zorunluluklar sonucu ortaya çıkmamaktadır. Farklı yerleri görme ve keşfetme arzusu sonucu da bireyler göç edebilmektedir (Pries, 1999). Günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde ulaşımın kolaylaşması ve süresinin azalması, insanların yeni yerleri görme arzusunu gerçekleştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Geçmişte insanlar genellikle savaş, salgın, afet gibi olaylar nedeniyle göç etmekten; bugün daha iyi iş imkânı, eğitim alma veya evlenme gibi nedenlerle de göç etmektedirler (Yurdakul & Çaha, 2018).

Kişilerin çeşitli sebeplerle yaşadıkları coğrafi alanı değiştirmeleri, kültürel çevrenin değişimini de beraberinde getirmektedir. Göç kavramıyla kastedilen bu değişim nispeten kalıcı olmaktadır. Göç eylemi gönüllü gerçekleşebileceği gibi, birey zorunlu olarak da göç edebilmektedir. Gönüllü göç; kişinin sosyo-ekonomik yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla ortaya

çıkılmaktadır. Gönüllü göçte birey çevresi tarafından göçe teşvik edilebilir ancak göç edip etmeme konusunda inisiyatif bireydedir. Zorunlu göç olayında ise, birey fiziksel ve psikolojik baskılara maruz kalmakta ve dışarıdan bir baskı sonucu göçe zorlanmakta, bireyin tercih hakkı bulunmamaktadır. Tehcir, sürgün, sınır dışı etme gibi olaylar, zorunlu göç sebeplerindedir (Göker, 2013).

Göçün zorunlu ve kitlesel olması, göç edenler ile göç alan ülkeler açısından çeşitli ekonomik, siyasal, psiko-sosyal vb. sorunları beraberinde getirmektedir. Dahası göç eden grupların çoğunluk toplumundan izole yaşamaları, kültür ve kimlik vurgularını öne çıkarmaktadır. Göç sonrası yeni bir kültürel çevreye dâhil olma / ol(a)mama, kültür-kimlik ilişkisinin vurgulandığı ve görünür kılındığı bir alan olmaktadır (Yıldırım, 2021).

Göç ile ilgili geliştirilen teorilerden biri “merkez-çevre teorisi” olarak da isimlendirilen “dünya sistemi teorisi”dir. Bu teoriye göre ekonomik ve sanayi anlamında gelişmiş ülkeler merkezde yer alır. Gelişmemiş ülkeler ise çevre ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Merkez ülkeler, iş gücü ve ham madde için çevre ülkelere ihtiyaç duyarken; çevre ülkeler de ekonomik problemleri ve istihdam sıkıntıları nedeniyle merkez ülkelerin sunduğu imkânlara ihtiyaç duymaktadır (Yalçın, 2004). Dünya sistemi teorisine göre; ülkeler dünya ekonomisi içinde sahip oldukları güce göre göç alan ya da veren durumundadırlar. Ülkeler arası göç, kapitalist düzenin sebebiyet verdiği kopma ve yer değiştirmelerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Abadan Unat, 2002).

Göç olgusunu açıklamak için kullanılan bir diğer teori ‘göç ağları teorisi’ olarak da bilinen “ağ (network) teorisi”dir. Ağ teorisi göçün nedenlerinden ziyade göçün sürekliliği ve kendini yeniden üretmesiyle ilgilenir. Göçmenlik ilişkileri ağı, göçmenler arasındaki bağlarla açıklanır. Bu yaklaşıma göre ilk göç eden bireyler sonrakilere göre daha fazla zorluk yaşarlar. Sonradan gidenler, ilk göçmenlerin tecrübeleri sayesinde; ev bulma, yaşam alanı oluşturma, iş bulma gibi sorunları daha az yaşamaktadırlar. Her yeni göçmen, arkasından gelecekler için süreci kolaylaştıracak bilgi ve

tecrübe birikimin oluşturmaktadır. Bu yönüyle göç, yeni göçmenler için daha cazip hale gelmekte ve kendini yeniden üretmektedir (Massey, 2012). Göç olgusu sadece ülkeler arasında gerçekleşmemektedir. Ülkeler arası göçe “dış göç” adı verilirken, ülke içinde gerçekleşen göçe de “iç göç” adı verilmektedir. Ülke içi ya da ülkeler arası olması fark etmeksizin, göç olayı toplumsal koşullarda pek çok değişime sebep olur (Göker, 2013). Göç, bireyin alıştığı sosyal ve coğrafi alanını değiştirdiği; dolayısıyla yeni toplumsal ilişkiler, alışkanlıklar edindiği ve yeni davranışlar sergilemesini gerektiren bir süreçtir (Deniz & Öksüz, 2017).

Günümüzde göç olgusu giderek küreselleşmektedir. Küreselleşen göç ile hem göç alan ülkelerin sayısı artmakta hem de göç veren saha genişlemektedir. Göç hareketliliğindeki bu artış sebebiyle göç alan ülkeler göçmen kabul etme sürecinde seçici davranabilmektedir. Göç alan ülkeler kültürel ve sosyal yeterlilikleri gelişmiş, ekonomik açıdan yeterli donanıma sahip insanları tercih etmektedir. Emek gücünün göçü olarak adlandırabileceğimiz eski dönemlerdeki göçlerde; göç sürecinde erkek egemenliği söz konusuydu. 1960’lardan sonra göçün siyasallaştığı ve göç süreçlerine kadınların da aktif biçimde katılmaya başladığı görülmektedir (Castles & Miller, 2008).

2022 yılı verilerine göre; Dünya çapında 108,4 milyon kişi zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar sonucunda zorla yerinden edildi. Sadece Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) yetkisi altındaki uluslararası yerinden edilme durumları göz önüne alındığında, Suriye 6,5 milyon kişiyle listenin başında gelirken, onu 5,7 milyon ile Afganistan ve Ukrayna gelmektedir. Dünya nüfusunun yüzde 30’u 0-17 yaş arası çocuklardan oluşmaktadır. Zorla yerinden edilen göçmen nüfusun ise tahmini olarak yüzde 40’ı çocuklardan oluşmaktadır (UNHCR, 2022).

Türkiye, çoğu Suriyeli mülteci (yüzde 92) olmak üzere 3,6 milyon mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Resmi rakamlara göre dünya üzerinde en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke

Türkiye’dir. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı kayıtlarda 3.226.141 olarak görünmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Ülkemizde mültecilik statüsünden farklı olarak 2014’te çıkarılan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) çerçevesinde Suriye vatandaşları da bulunmaktadır. Türkiye’yi 3,4 milyon göçmene ev sahipliği yapan İran ve 2,5 milyon göçmenle Kolombiya, takip etmektedir. Almanya ise 2,1 milyon göçmene ev sahipliği yaparak, göçmen nüfusu en büyük dördüncü ülke konumunda bulunmaktadır. (UNHCR, 2022).

Aidiyet

Aidiyet kavramı; bireyin içerisine doğduğu aileye, topluma ve düzene mensup olmasıyla başlamaktadır. Aidiyet kavramı; literatürde sosyal ilişkiler, çok kültürlülük, kentsel dönüşüm, örgütsel vatandaşlık gibi oldukça farklı konularla ele alınmaktadır. Kavramın temelini oluşturan mekân, deneyim, inanç, kültür, bakış açısı gibi pek çok unsur olduğu için, aidiyet kavramının ortak bir tanımı yapılamamaktadır. Baumeister ve Leary aidiyeti temel bir insan güdüsü olarak nitelendirmekte ve kişiler arası iletişimin kurulmasını, sürdürülmesini ve geliştirilmesini sağlayan bir istek olarak tanımlamaktadır. Aidiyetin alt boyutlarında “bağlılık” ve “kimlik” kavramları ön plana çıkmaktadır. Bağlılık açısından aidiyet kavramı, bireyin neye ve nasıl ait olduğuyla ilişkilidir. (Aktaran: Sözer, 2019).

Bireyin gelişimiyle birlikte aidiyet duygusu bir gereksinim haline dönüşmektedir. Bireyin din, dil, meslek gibi alanlarda bir gruba bağlılığını ifade eden aidiyet duygusu, öncelikle kişinin doğduğu aile bireyleri arasında kurulur (Tektaş, 2020). İnsanın yaşadığı topluma güçlü bir aidiyet duygusuyla bağlanması onu olumlu yönde etkilerken; aidiyet yoksunluğu da bireyde uyum sorunlarına ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Topluluk içinde aidiyet bağı kuramayan bireyler, ilişkilerinde sorunlar yaşamakta, yalnızlaşmakta hatta bunalıma girebilmektedir (Hill, 2006).

Toplum içinde aidiyet algısı sayesinde üyeler arasında güven duygusu oluşturulur. “Biz” algısının temelinde bu güven ve aidiyet

duygusu yatmaktadır. Toplum ya da topluluk üyeleri arasında aidiyet duygunun olmadığı durumlarda toplumu oluşturan bireyler “onlar” olarak görülmektedir. Aidiyet algısı oluşmamış toplumlarda üyeler arasında güvensizlik söz konusudur. Sosyolojik açıdan da aidiyet algısı bireyin yalnızlıktan kurtulmasını sağlamaktadır (Çağırkan, 2019).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, ulaşım ve iletişim imkânları artmış; insanların başkalarıyla bağlantı kurması kolaylaşmıştır. Artık insanlar sadece doğup büyüdüğü toplumdaki kişilerle değil, farklı ülkelerden insanlarla da ilişki kurabilmektedir. Bu sayede bireyin etkileşim kurduğu pek çok insan, üyesi olduğu pek çok topluluk olduğu için; aidiyet duyguları da çeşitlilik göstermektedir. Küreselleşmiş dünyada; anavatan, yurt, ulus gibi kavramlar yeni anlamlar yüklenmeye başlamıştır. Bu durum coğrafi mekânla bağlantılı olan aidiyet kavramını da etkilemiştir. Bireylerin aidiyet algılarını anlamak için sadece köklerinin bulunduğu yere bakmak yeterli olmayacaktır. Çünkü küreselleşme çağında insanlar birden fazla yere aidiyet duygusu geliştirebilmektedir. Bireyin sürekli hareket halinde olmasının bir yere güçlü aidiyet bağı geliştirmesini zorlaştırdığını iddia edenler olduğu gibi, hareket halinde olmanın aidiyete engel olmadığını düşünenler de mevcuttur (Uysal, 2015)

Kimlik, Göç ve Aidiyet İlişkisi

Doğuştan getirilen fiziki özellikler ya da içinde yaşanılan toplumun kültürel mirasını sahiplenerek kimliğini tanımlayan insanlar olduğu gibi; kimlikleri konusunda hayat boyu kafa yoran ve onu şekillendirmeye devam eden insanlar da bulunmaktadır. Özellikle içinde doğup büyüdüğü topraklardan ayrılıp, yabancı oldukları insanlar arasında yaşamaya çalışan kişiler yaşam boyu kimliklerini sorgulamaya ve oluşturmaya devam etmektedirler (Çetin, 2008). Yaşam boyu değişip dönüşmeye devam eden kimlik; etkileşimlerle şekillenmeye devam eden bir olgudur (Chambers, 2014). Kültürel kimliği açısından baskılanmayan bireyin, bulunduğu toplumla olan bağının daha güçlü olacağı söylenebilir (Ay, 2017).

Belirli bir gruba / topluluğa / topluma uyum sağlamayı ve özdeşleşmeyi ifade eden aidiyet algısı; aile, arkadaş grubu, örgütsel yaşam gibi farklı toplumsal düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Topluluğa yeni katılan bireyin uyum sürecinde aidiyet algısı; kimliğin ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Aidiyet algısı topluluk içindeki sosyalizasyon süreçleri sayesinde inşa edilmektedir. Aidiyet ve kimlik algısı sosyal olarak düzenlenen ve bireysel olarak müzakere edilen etkileşimli olaylardan oluşmaktadır (Caxaj & Berman, 2010).

Bireyin ait olduğu sosyal ve coğrafi alandan, yabancısı olduğu bir sosyal – coğrafi alana doğru yer değiştirmesi eylemi olarak göç; uyum ve aidiyet olguları ile yakından ilişkilidir. Göçün sebepleri ne olursa olsun; birey ister aynı ülkede başka bir şehire, isterse farklı bir ülkeye göç etmiş olsun uyum ve aidiyet konusu tüm göçmenleri kapsamaktadır. Göç ülke içi de, ülkeler arası da olsa iki farklı kültürün karşılaşması sırasında farklı deneyimler yaşanmaktadır (Sözer, 2019).

Dünyada göç hareketlerinin artmasıyla birlikte; çoğul kimlik kavramından da sıkça söz edilmeye başlamıştır. Göç olgusu toplumları çokkültürlü bir yapıya büründürürken, bireyin kimliğinin de çoklu aidiyetlerle şekillenmesine neden olmaktadır (Tektaş, 2020). Göç eden birey, sadece mekânsal bir değişim yaşamamakta; farklı toplumsal ve kültürel ilişkiler içerisine girerek, yeni dilsel, ekonomik, kültürel etkileşimler yaşamaktadır. Coğrafi mekânını değiştiren birey, içinde girdiği yeni topluluktaki bireylerle etkileşime geçmekte, bu etkileşimler sayesinde bireyin kimliği değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Bu etkileşimler sonucunda birey kendi kimliği ile birlikte, etkileşimde bulunduğu ülkenin kimliğini de özümsemekte; böylece çoklu-kimlikler ve çoklu-aidiyetler geliştirmektedir (Çetin, 2008, Maalouf, 2018).

Göçmen bireyin, göç ettiği ülkenin kimliğiyle bütünleşmesinde göç eden ve göç alan tarafların birbirlerinin farklılıklarına saygı göstermesi uyumu kolaylaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarafların bir arada yaşamaya açık bir

tutum sergilemeleri de uyumu kolaylaştıran bir etkidir. Bu nedenle kültürel çeşitliliğe sahip yerlerde göçmenlerin yeni kültüre uyum sağlamaları daha olası görölmektedir (Turut & Özgür, 2018). Göç edilen ülkenin bir arada yaşamaya istekli olmadığı durumlarda göçmenler toplumdaki yalıtılmakta, mekânsal olarak dışlanmakta ve bu durum aynı coğrafi mekânda paralel toplumsal gruplar oluşturmaktadır. Bu tarz çokkültürlü toplumlarda, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık gibi pek çok toplumsal sorun ortaya çıkmaktadır (Göker, 2013).

Göç ettiği topluma fiziken yerleşmiş olsa da hiçbir zaman “yerli” olamayan, “yerli”ler tarafından olumsuz sıfatlarla nitelendirilen göçmenler; kimliklerini yeniden tanımlamak zorunda kalmaktadır (Özyurt, 2005). Göçmen birey, her zaman içine girdiği kültürü benimseyerek ya da çoklu kimlik / aidiyet geliştirmemektedir. Bazı durumlarda göçmenler, göç ettikleri ülkenin kültürünü reddetmektedir. Kendi kimlik ve kültürleriyle var olma savaşı veren göçmenlere; Afrika sömürgelerinden Fransa’ya gelen, ancak Fransa’da dışlanan göçmenler örnek verilebilmektedir (Akbulut, 2017).

Günümüz toplumlarının büyük bir çoğunluğu her geçen gün daha fazla çokkültürlü bir yapıya bürünmekte ve artan mobilizasyon ve sosyalizasyon süreçleri sonucunda sınırlar arası dolaşım hız kazanmakta ve kültürler arası etkileşim düzeyi artmaktadır (Yanık, 2013). Bütün bu yeni oluşumlar, toplumsal aktörler için farklı toplum/topluluk yapılarına daha kolay dâhil olabilme veya çıkabilme anlamına gelmektedir. Ana akım toplum yapısı içinde varlığını sürdüren toplumsal aktörler mensubu oldukları topluluğun değer ve normlarından bağımsız olarak bireysel tercihleri sonucunda farklı toplum/topluluklara mensubiyet duyabilir. Bu durum özellikle günümüzde, çokkültürlü bir yapıya sahip olan toplumlar da yaygın olarak görölmektedir (Çağırkan, 2019).

Alanyazın Taraması

İlgin ve Hacıhasanoğlu, Almanya’ya göç etmiş birinci ve ikinci nesil Türklerle yaptığı çalışmasında; göç eden birinci nesil

Türklerin çok zor şartlarda çalıştıklarını, kendilerini bir yere ait göremediklerini, kalıcı olarak bir yere yerleşmek istemediklerini ifade etmektedir. Emekli olan Türkler; sağlık sorunlarının tedavisi için Almanya'dan tamamen ayrılamadıklarını, ayrıca çocukları Almanya'da olduğu için Türkiye'ye kalıcı dönüş yapamayacaklarını ifade etmektedirler. İkinci nesil göçmen Türklerin az bir kısmı üniversite okumakta ve Almanlarla çok az iletişime geçmektedir. İkinci nesildeki bazı kişiler içinde kendilerini hiçbir yere ait göremeyenler bulunmakta, "Kendimi Kreuzberg'li olarak hissediyorum" diyen ikinci nesil göçmen Türklerin de arkadaş çevreleri ağırlıklı olarak Türklerden oluşmaktadır. Kimlik arayışı devam eden ikinci nesil göçmenler; yaşamak için başka ülkeleri de düşündüklerini ifade etmektedirler. Kimlik ve kültürleri ile hem Türk, hem de Alman olarak kendilerini tanımlıyorlar. Bazı kişiler Türk kimliğini, bazıları ise Türk kökenli Alman kimliğini benimsemektedir. Çok az bir kesim ise ne Alman ne de Türk kimliğini kabullenememektedir (Ilgın & Hacıhasanoğlu, 2006).

Yazgan Danimarka'da yaşayan Türk göçmenlerle yaptığı çalışmada; aidiyet bağlarının göçmenlerin ve göçmen çocuklarının kimlik inşa süreçlerinin belirleyici faktörler olduğunu ifade etmektedir. Duygusal bir süreç olarak ele alındığında, göçmenler ve göçmen çocuklarının kimlikleri genellikle iki çerçevede temellendirmektedirler. Bunlardan ilki, göçmenlerin sosyalleştikleri sembolik sınırları (ulus devlet sınırları) aşan alanlardaki deneyimleri ile kolektif üyeliklerini içselleştirmeleridir. Bu durum da 'ben'e yönelik tanımlarına yansımaktadırlar. İkinci olarak ise 'vatan' kavramını nasıl algıladıklarıdır. Göçmen kökenliler vatanı, en yüksek oranda 'doğup büyüdüğüm yer', ikinci olarak 'kültürüne bağlı olduğu yer', üçüncü olarak ise 'ekmeğimi kazandığım yer' ve en son olarak ise 'vatandaşı olduğu yer' olarak algılamaktadır. Türkiye'den Danimarka'ya göç sırasında belli bölgelerden zincirleme göçle gelen gruplara ait kişiler farklı kültür, dil ve mezheplere sahip, yerel nitelikte kendi içinde birbirleriyle çatışan ve benzeşen farklı derecelerde ilişkilere sahiptirler. Bu ilişkiler sosyalleşme sürecinde üyelerine verilmekte, deneyimlerle de

yorumlanıp onaylanmakta ya da işlevini kaybetmektedir. Farklı kuşaklardan göçmen kökenler edindikleri deneyimler ile kendilerini toplum içinde aidiyetleri bağlamında konumlandırmaktadırlar. Bireylerin kendilerine yönelik kimlik algıları, bağlılıklar ve üyelik algıları içirme/dışlanma çerçevesinde oluşmaktadır (Yazgan, 2010).

Gülcan Er Savaş (2011) tarafından Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgar Türklerinin kimlik sorunları ile ilgili yapılan çalışmada; Bulgar Türklerinin Türkiye'de genel bir kimlik sorunu yaşadığı ifade edilmektedir. Ayrıca çalışmaya dâhil olan örneklem grubunun büyük bir kısmı göç sonrası dâhil oldukları toplumla bütünleşemediklerini ya da kısmen bütünleştiklerini ifade etmiştir. Bu anlamda gelenek ve görenekler, örf ve adetler, yaşam tarzları gibi farklılıkların kültürel uyum için sorun oluşturduğu ancak zamanla bu sorunların çözülebildiği ifade edilmiştir.

İsveç'te yaşayan Türk göçmenlerle yaptığı çalışmasında Göker; İsveçli Türk göçmenlerin göç sonrası süreçte kimliklerinde bazı değişimler yaşadıklarını ve bu değişimin giderek çoğul kimlikler ve çift taraflı aidiyet ekseninde şekillendiğini ifade etmektedir. İsveç'te yaşayan göçmenlerin coğrafi olarak izole edilmiş bölgelerde yaşamaları sosyal hayatta, iş ilişkileri ve sosyal ilişkilerde sorunlara neden olmaktadır. İzole edilen göçmenler dışlandıklarını düşünerek içe kapanmakta ve kültürlerini muhafaza etmek için çabalamaktadır. Bu durum göçmenlerin yerli halkla olan etkileşimlerinin sınırlı düzeye çekilmesine, etnik ve kültürel kimliklerin çok daha keskinleşmesine ve ötekilik bilincinin yerleşmesine neden olmaktadır (Göker, 2013).

Yurdakul ve Çaha, 2017 yılında Almanya'ya göç edenlerin orada doğmuş üçüncü nesil akrabalarından 20 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle topladığı verilerden şu sonuçlara ulaşmışlardır: Almanya'ya Türkiye'den göç etmiş ailelerin üçüncü nesil üyeleri, kendilerini tam olarak Türk ya da Alman kültürüne yakın hissetmemektedir. Üçüncü nesilden görüşülen kişilerin hepsi çift dillidir ve çoğunluğu iki ana dile sahiptir. Almanya'da yaşayan ancak Türkiye ile bağlarını da

koparmayan görüşmeciler; her iki topluma da ayak uydurabildiklerini ifade etmekte ve her iki kültürü de bünyelerinde birleştirmektedir. Üçüncü neslin ne Alman kültürüne ne de Türk kültürüne benzemeyen, kendilerine özgü bir Türk-Alman kültürü oluşturduğu söylenebilir. Her iki ülkenin kimliklerini içselleştiren üçüncü nesil göçmenler; ulusal kimliklerden bağımsız ama onlarla yakın ilişki içinde olan ulus aşırı bir kimlik algısı oluşturmuşlardır (Yurdakul & Çaha, 2018).

Önder Mahallesi'nde iki yüz yetmiş altı kişilik bir örneklem grubuyla anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yerelde Suriyelilerle ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarıyla mülakatlar yapılarak nitel veri elde edilmiştir. Alan araştırmasından elde edilen veriler nihayetinde Suriyelilerin kimlik ve aidiyet duygularının uyumu zorlaştıran unsurlar olmadığı, uyum konusunda istekli oldukları ancak bu süreci zorlaştıran dil farklılığı gibi çeşitli unsurların varlığı tespit edilmiştir (Balcı, 2017).

Turut ve Özgür 2018 yılında; 1970-2006 yılları arasında Antalya'nın sosyo-ekonomik açıdan üç farklı mahallesine yerleşmiş ve göç ettikleri köken alanları Batman (6), Diyarbakır (3), Mardin (2), Siirt (1), Van (1), Erzurum (1) ve Kars (1) olan 15 göçmenle nitel görüşme yöntemiyle bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda Antalya'ya göç edenler kentte geçirilen süreyle ilişkili olarak farklı düzeylerde sosyal aidiyet gösterdiği halde; bu aidiyetin büyük çoğunlukla hedefe varıldıktan kısa bir süre sonra şekillenen mekânsal aidiyet eğilimi olduğu gözlenmiştir. Göçmenlere turizme dayalı sosyo-mekânsal özellikleriyle ikinci memleket duygusu yaratan Antalya kenti, onların bu mekânsal birime geliştirdikleri bağlılık duygusuyla bir yer kimliği kazanmasını sağlamış ve Antalyalı olmalarının önünü açmıştır. Böylece göçten mekânsal bütünleşmeye ve yersel kimlik oluşumuna uzanan yeni bir kentsel çevreye uyum serüveninde, göçmenlerin kentsel deneyimlerinin kent ölçeğinde değişebileceğinin ve sosyo-mekânsal etkileşim sürecinin uyumda belirleyici olduğunun izleri belirlenmiştir (Turut & Özgür, 2018).

Aslan tarafından, 2020 yılında Avusturya vatandaşı Alevilerin deneyim, düşünce, algı ve taleplerini anlamayı mümkün kılacak gönüllü 100 kişiyle yarı yapılandırılmış soru listesi üzerinden görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada Alevilerin, vatandaşı oldukları Avusturya devleti ve toplumu ile ilişkilerinin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Görüşmecilerden birkaçı haricinde kimse Avusturya kurumlarına üye değildir ve uzun yıllardır Avusturya'da yaşamasına rağmen bir Avusturyalı aileye misafir olmayan Aleviler çoğunluktadır. Çalışmada elde edilen bulguların sadece Avusturya'daki Alevi toplumuna özgü olmadığı; bu durumun küresel dünyanın yeni görünümü olduğu ifade edilmektedir (Aslan, 2020).

KAYNAKÇA

Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç konuk işçilikten ulus ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akbulut, N. (2017). Göçmenlerin yetiştirdiği hibrit gençler: iki kültür, iki model. Ayten Er, Nazire Akbulut ve Yavuz Çelik (Ed.). *Edebiyatta Kadın ve Göç*, 25-46. Ankara: Bilgin.

Aslan, Ş. (2020). Avrupa'nın değişen kimlik manzarasında yerleşen yabancılar: avusturyalı aleviler örneği. Mustafa Poyraz (Ed.) *Aidiyet, göçmen ve toplumsal çeşitlilik içinde* (161-184). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek, eski yüksel kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ay, A. (2017). *Çokkültürlülük ve kültürel kimlik inşası bağlamında türkiye'deki çokkültürcü medya uygulaması: trt kürdi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayaz, C. (2019). *Çokkültürlülük politikaları ve medya: trt kürdi örneğinde farklı dillerde yayıncılığın yazılı medyadaki yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balcı, M. E. (2017). *Kimlik ve aidiyet bağlamında zorunlu göç ve uyum: ankara önder mahallesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Bauman, Z. (1998). From pilgrim to tourist; a short history of identity, S. Hall, P. Du Gay (ed.) *Questions of Cultural Identity içinde* (18-36). London: Sage Publications.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İstanbul: Aşina Kitaplar.

Bilginer E. Ş. (2013). *Toplumsal bellek ve medya: toplumsal hatırlama ve unutma biçimleri (seksenler tv dizisi)*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Caxaj, C. S. & Berman, H. (2010). Belonging among newcomer youths: intersecting experiences of inclusion and exclusion. *Advances in Nursing Science*, 33(4), 17-30.

Chambers, I. (2014). *Göç, kültür, kimlik*. (Çev. İ. Beşikçi ve M. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı.

Çağırkan, B. (2019). Çokkültürlü toplumsal yapılarda değişen aidiyet algıları: yeni toplumlar, yeni aidiyetler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 558-573. doi: 10.17218/hititsos bil.620067

Çetin, G. (2008). *Göçmen fransız yazarlarının kimlik arayışları: tzvetan todorov ve amin maalouf*. Ankara: Kül Sanat.

Deniz, A. & Öksüz, M. (2017). Ankara'daki iran restoranları: kültürel kimlik üzerine etnografik bir araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi CBD 15 (2)*, 167- 185.

Göker, G. (2013). *Göç, kimlik, aidiyet: kültürlerarası iletişim açısından isveçli türkler*. Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hill, D. L. (2006). Sense of belonging as connectedness, American Indian worldview, and mental health. *Archives of Psychiatric Nursing*, 20 (5), 210–216.

Hortaçsu, N. (2008). *Ben biz siz hepimiz: toplumsal kimlik ve gruplararası ilişkiler*. Ankara: İmge Kitabevi.

Ilgın, C. & Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç – aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin / Kreuzberg örneği. *İTÜ Dergisi*, 5,(2), Kısım:1, 59-70.

Karaduman, S. (2010). Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü. *Journal of Yaşar University*, Cilt: 17, Sayı: 5, 2886-2899.

Kartarı, A. (2006). *Farklılıklarla yaşamak: kültürlerarası iletişim*. Ankara: Ürün Yayınları.

Maalouf, A. (2018). *Ölümcül kimlikler*. (Çev. A. Bora). İstanbul: Yapı Kredi.

Massey, D. S. (2012). Towards an integrated model of international migration. *Eastern Journal of European Studies*, Vol.2, Is.2, 9-35.

Özyurt, C. (2005). *Küreselleşme sürecinde kimlik ve farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap.

Pries, L. (1999). New migration in transnational spaces, L. Pries (ed.), *Migration and transnational social spaces* içinde. Aldershot: Ashgate Publishing.

Savaş, G. E. (2011). Kültürlerarası iletişimde dış göç olgusu ve kimlik sorunu: 1989 yılında bulgaristan'dan türkiye'ye gelen türk göçmenleri üzerine bir çalışma (istanbul-ikitelli örneği). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schlesinger, P. (1994). *Medya, devlet ve ulus; siyasal şiddet ve kolektif kimlikler*, çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Smith, A. D. (1994). *Milli kimlik*, çev. B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Sözer, M. A. (2019). Göç, toplumsal uyum ve aidiyet. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 28, 418-431.

Tektaş, A. K. (2020). *Bir melez yazın örneği: marie ndiaye'nin romanlarında çoklu aidiyet ve çoğul kimlik*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tok, N. (2003). *Kültür, kimlik ve siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Turut, H. & Özgür, E. Murat. (2018). Bir Kente Göçün Hikâyesi: Süreçler, Bütünleşme ve Aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi* CBD 16 (1), 153-180.

Uysal, A. (2015). Londra'daki türklerde aidiyet ve mekân ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi* Sayı 30 Sayfa 61-78.

Wells, C. (1972). *Sosyal antropoloji açısından insan ve dünyası*. Çev. Erzen ONUR. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Yaltırık, B. & Kumpasoğlu, B. (2015). Kültürel kimliğin inşası ve kültürel aracılık özelinde hasan rodoplu örnek olayı. *Uhumad Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, 02 Kış İlkbahar(03 Cilt:), 37-45.

Yanık, C. (2013). Etnisite, kimlik ve milliyetçilik kavramlarının sosyolojik analizi. *Kaygı*, 20 (1), 225- 237.

Yazgan, P. (2010). *Danimarka'daki türkiye kökenli göçmenlerin aidiyet ve kimlikleri*. Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, A. (2021). Burdur ilindeki somalili sığınmacılar örneğinde kültürel kimlik ve kadın sünneti. *Millî Folklor*, Yıl 33, Cilt 17, Sayı 131, 34-46.

Yurdakul, A. & Çaha, Ö. (2018). Almanya'da yaşayan üçüncü nesil türkiye kökenli göçmenlerde kimlik algısı. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(1): 140-162.

UNHCR (2022). UNHCR global trends report. (01.12.2023 tarihinde <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022> adresinden ulaşılmıştır.)

Göç İdaresi Başkanlığı. (2023). Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki suriyeliler. (01.12.2023 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden ulaşılmıştır.)

BÖLÜM VI

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Basın Meslek Örgütleri

Esra SERDAR TEKELİ¹

GİRİŞ

Türk basın tarihine bakıldığında basının mesleki örgütlenme çabaları ve gazetecilik mesleğinin kurumsallaşmasına yönelik girişimleri 1900'lü yıllarda başladığını görebiliriz. Bu çabalar örgütlerin ilk ayağı olan Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nden günümüz Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'ne kadar uzanmaktadır. Asıl gayenin gazetecilik mesleğinin genel ilke ve kurallarının belirlenmesi olan bu girişimler her dönemin kendi toplumsal koşullarına bağlı olarak farklı şekillerde tezahür etmiş ve sonuçlanmıştır. Öte yandan basın

¹ Esra Serdar Tekeli, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-posta: esraserdar84@gmail.com

adına, Osmanlı-Cumhuriyet ekseninde “fikir gazeteciliği”nden “kitle gazeteciliği” ne giden bir süreç söz konusudur. Bu süreç, birçok görüş ve yazarın yer aldığı, belirsizlikler ve kişisel girişimlerle dolu basın anlayışından, yerel ve ulusal yayıncılık faaliyetlerinin gelişimine uzanan ve gazeteciliğin bir meslek olarak benimsenmesini sağlayan gelişmeleri barındırır. Bu gelişmeler ışığında; kuruluş amaçları meslek çalışanlarının çalışma koşullarına yönelik düzenlemeler, genel meslek ilkeleri ve sorumlulukların belirlenmesi olan basın meslek örgütlerinin ortaya çıkış sürecinin tarihsel bir analizini ortaya koyan bu bölümde aynı zamanda bu süreci hazırlayan koşullar da ele alınacaktır.

Osmanlı ve Cumhuriyet’te Basına Genel Bakış

Osmanlı’da basının gelişimine dair en önemli bilgi basın ve basın organlarının diğer ülkelere kıyasla daha geç ülke hayatına girmesidir. Bu noktada dünya tarihindeki en önemli üç buluştan biri olarak görülen (pusula ve baruttan sonra) ve basın organlarının gelişiminin itici gücü olan matbaanın Osmanlı’da geç başlayan serüveni bir referans noktasıdır. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’da matbaanın bulunuşuyla gelişen basım-yayın faaliyetlerine uzunca bir süre mesafeli durmuştur. Matbaanın Avrupa’dan yaklaşık üç asır sonra 18. Yüzyılda Osmanlı’ya geldiği düşünülecek olursa bu sürenin uzunluğu aşikardır. Literatürde bu mesafeli duruşun nedenleri şu şekilde derlenmiştir (İnuğur, 2002; Nalcıoğlu, 2005).

- El yazmacılığının geçim kaynağı olması ve hattatların işsizlik korkusu
- Okur-yazarlık oranının düşük olmasından kaynaklanan kitaba ilginin azlığı
- Ulema sınıfının baskıları
- Geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devleti’nin basılı malzemeler yoluyla yayılacak yönetim karşıtı fikirler ile özellikle uzak eyaletlerde kontrolünü yitireceği düşüncesi

Osmanlı'nın 18. yüzyıl ortasından itibaren Avrupa'da gazetelerin varlığından haberdar olduğu bilinmektedir. Babıali'de bir çeviri bürosu kurularak gazetelerin çevirileri yaptırılmıştır. 1820'li yıllara gelindiğinde ise basım faaliyetlerinde bir canlanma görülmektedir (Koloğlu, 2015, s. 21). Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı ile batılılaşma hareketleri hız kazanmış, Osmanlı bir süre mesafeli durduğu basım-yayın faaliyetlerine belli bir zaman sonunda bir gereklilik olarak bakmıştır. İnuğur Osmanlı Devleti'nde basımı hazırlayıcı hareketleri ülke dışında gelişen olaylarla ilişkilendirerek; Avrupa ülkelerinde Arap harfleriyle önce Arapça sonra Türkçe basım yapılması, basılan kitapların ülkeye sokulması ve Osmanlı ülkesindeki azınlıkların basımevleri kurmaları olarak sıralar (İnuğur, 2002, s. 149). III. Murat'ın gümrük parası ödemeksizin kitapların ülkeye sokulması ve satılması yönünde verdiği izin Osmanlı devletinde Arapça, Farsça ve Türkçe kitapların yayılmasını başlatmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2011). Diğer taraftan Osmanlı yönetiminden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ön ayak olduğu bir matbaa kurulması ve çıkarılan ilk Türkçe-Arapça gazete Vekay-i Mısri Osmanlı İmparatorluğu'nun basım alanındaki ilk girişimi olarak kabul edilebilir (Benek, 2016, s. 28; Koloğlu, 2015, s. 22). Gazete çalışanlarının devlet memurları olduğu bilinmektedir. Özellikle Yunan ayaklanmasıyla İzmir'de yayınlanan bir gazetenin Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yapması dönemin padişahı II. Mahmut'u bu konuda adım atmaya zorlamıştır. Osmanlı yönetimi bu gibi örneklerle gazeteyi bir "güç" olarak keşfetmiş ve ilk resmi gazete olan Takvim-i Vekayi 1831 yılında yayınlanmıştır. Gazetenin devlet eliyle çıkarılsa da resmi gazete olmaktan öte olduğunu belirten Beyhan, gazetede yer alan içeriklerin devletin gerçekleştirdiği ıslahatlar, diğer ülkelerle ilişkiler, atama ve görevlendirmeler, askeri ve siyasi her türlü konular, ilmi ve kültürel gelişmeler gibi halkı bilgilendiren işlevde olduğunu belirtmektedir (Beyhan, 2016, s. 17). Bu bağlamda gazete Osmanlı hükümetinin yaptığı ve yapacağı yenilikleri halka aktaran ve bu sayede halkın doğru bilgilendirilmesini sağlayan 1831-1840 yılları arasında yayın hayatında kalan ilk Türkçe gazete olmuştur (Gerçek, 1971).

Gazetenin Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshaları da yayınlanmıştır.

Türk Basın tarihinin ikinci gazetesi; özel sermaye ile çıkarılan ve aynı zamanda ilk Türkçe gazete olan Ceride-i Havadis'tir. Yarı devlet destekli olması sebebiyle yarı-resmi gazete statüsündedir. İngiliz basının İstanbul muhabiri olan William Churchill tarafından çıkarılan gazete, Takvim-i Vekayi'nin istenilen hedefe ulaşamaması ve yönetimin halkı daha fazla haberdar etme isteği ile Churchill'e verilen bir imtiyaz sonucu yayın hayatına başlamıştır. İçeriklerinde eğitimin önemini sıklıkla vurgulayan Churchill bu konuda II. Mahmut dönemi yeniliklerini övmüştür. Ayrıca gazete ve gazeteciliğin eğitim ve bilim alanındaki öncülüğünden sıklıkla bahsetmiştir. Diğer taraftan bir Avrupa vatandaşı olarak diğer ülkelerdeki gelişmeleri de yakından takip eden Churchill bu konuda Osmanlı'nın neler yapabileceğini de satırlarına taşımıştır. Basın tarihindeki öneminden bir diğeri ise Osmanlı Devleti'nde gazetecilik mesleğini keşfedilmesini sağlaması açısından bir okul statüsünde görülmüştür (İnuğur, 2002, s. 184).

Resmi ve yarı-resmi iki gazetenin ardından Agah Efendi ve Şinasi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval gazetesi 1860 yılında yayın hayatına başlamıştır. İçeriklerini yayına hazırlayan kişilerin dünya görüşünü yansıtmaları bakımından her gazetenin farklı bir amaçla yola çıktığı görülmektedir. Özel teşebbüs ve devlet yardımı almadan yayımlanan ilk Türk gazetesi olan Tercüman-ı Ahval'de özellikle Şinasi'nin, düşüncelerin açıklandığı bir mecra olarak gazete yayıncılığını önemseydiği görülür. Bu yönüyle Tercüman-ı Ahval Türk gazeteciliğinin ikinci dönemini ve fikir gazeteciliğini başlatan önemli bir adım olarak Türk basın tarihinde iz bırakmıştır (Akbulut, 2013, s. 41; Nalcıoğlu, 2005, s. 256). Gazetelerin, daha ziyade devleti ve devletin icraatlarını ön plana çıkararak bir yapıda ilerlediği bu süreçte Tercüman-ı Ahval bu anlayışa yeni bir soluk getirmiş, yönetimin halk adına denetlendiği ve bu bağlamda kamu menfaati anlayışının ilk defa yer aldığı bir yayın olma özelliğine erişmiştir. Diğer taraftan halkın ilgisini çekmek için kullanılan dile vurgu yapan Şinasi'nin, kamuyu hedef kitle olarak önceliğe koyduğu

söylenbilir. Bu amaçla Şinasi 1862 yılında kendi gazetesini çıkarmaya başlamış ve Tasvir-i Efkâr adlı gazete bu şekilde yayın hayatına girmiştir. Kurumsal ve örgütlü basın var olması gerektiğine dikkat çeken düşüncelere yer verilen gazetede, gerçek bir “gazetecilik” anlayışına erişildiği görülür. Bunlardan en önemlisi gerçek okuyucunun fikirlerini yansıtan yazılara yer verilmesidir (Koloğlu, 2015, s. 47).

Bu dönem basına yönelik müdahaleleri de beraberinde getiren bir süreci kapsar. Bu anlamda basına yönelik düzenlemelerden ilki sayısı hızla artan matbaalara yönelik geliştirilmek istenen denetimlerdir. 1857 tarihinde yabancı dilde yayınlanan kitap ve dergilerin sayısı Türkçe gazetelerden çok daha fazladır. Bu sebeple Matbaalar Nizamnamesi yürürlüğe girmiş, matbaa açmak isteyenlerin talebi izne bağlı kılınmıştır. Gazete yayınlarını izne bağlayan nizamname hapis, para cezaları ile süreli süresiz kapatma cezalarına da yer verir (MEB, 2011, s. 11). Gazetelerin sayısı arttıkça yeni düzenlemeler de beraberinde gelmiş 1864 yılında “Matbuat Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir. Türk Basın Tarihi’nin ilk basın yasası olan Nizamname, 1909 Matbuat Kanunu’na kadar yürürlükte kalmış ve bizzat süreli yayınları düzenlemiştir. Nizamnamenin akabinde ise Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin kuruluşu Türk fikir hayatına basın yoluyla getirilen parlak bir dönem olarak tanımlanabilir (Oral, 1970, s. 93). 1867 yılında Londra’da yayınlanmaya başlayan Muhbir gazetesi Yeni Osmanlılar adına Suavi tarafından çıkarılmıştır. Mali konular, borçlanmalar, eğitim gibi yazılarla dikkat çeken gazete yurt dışında ilk yayınlanan Türk gazetesidir ve fikir tarihimiz için bir dönüm noktasıdır (İnuğur, 2002, s. 222).

II. Meşrutiyet’in ilanına kadar ilk dönem basın anlayışını özetleyecek olursak; basının kurulma süreci olarak tanımlayabileceğimiz bu dönem yayıncılıkta Batı’nın çok gerisinde kalmış ve devlet için gazetecilik anlayışına hizmet etmiştir. Koloğlu (2015) basının ilk 31 yıllık dönemi içerisinde dört gazete ve dergi çıktığını, 1860-66 yılları arasında İstanbul’da 17 yeni yayın görüldüğünü, 1967-1878 yılları arasında ise bu sayının 113 yeni

yayına yükseldiğini belirtir (2015, s. 51). 1839-1876 yıllarını kapsayan Tanzimat dönemi, Batı menşeli gazetecilik anlayışının Tük aydınları tarafından fark edildiği, kamuoyu kavramının anlam kazandığı, ilk fikir gazetelerinin yayınlanarak gazetecilik faaliyetlerinin çok yönlü geliştiği bir dönemdir (Nalciöglu, 2005, s. 254). I. Meşrutiyet ve İstibdat dönemini kapsayan süreçte her ne kadar yönetsel baskılar ve çıkarılan kısıtlayıcı kanunlar (Matbuat Nizamnamesi ve Âli Kararnamesi) olsa da fikir gazeteciliğinin filizlenmesi ve gerçek gazetecilik anlayışına hizmet eden yayınlar söz konusu olmuştur. Birçok gazetenin yayınlanarak basın hayatının canlandığı fakat aynı zamanda ilk müdahalelerin de baş göstermesiyle yine birçok gazetenin farklı ülkelerde yayınlanmaya başladığı bu dönemde basının geçirdiği dönüşümde memur-gazeteci tipinin yerini fikir gazetecileri almış ve bir meslekleşme süreci başlamıştır (Koloğlu, 2015, s. 51).

II. Meşrutiyet döneminin basın adına en önemli argümanı “sonsuz özgürlük” olmuştur (Oral, 1970, s. 226). Baskı ve sansür ortamından kurtulmak isteyen gazeteciler kendi aralarında toplanarak belli kararlar almışlardır. Buna göre sansür memurlarına yazı taslakları verilmemiş ve son otuz yıldır ilk defa sansürsüz gazeteler yayınlanmıştır. Yalman bu dönemi kendini ifade etme isteği çılgınlığı olarak tanımlar (Akt., Aydın, 2010, s. 2). Her yeni gün yeni bir basın organının faaliyete geçtiği tam anlamıyla bir basın patlaması yaşanan bu dönemde gazete çıkarmak adeta bir moda haline gelmiştir. Anayasa'nın 12. Maddesinde yer alan “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” ibaresine ““Hiçbir veçhile kablettab-ı teftiş ve muayeneye tâbi tutulmaz” hükmü eklenmiştir. Bu bağlamda II. Meşrutiyet döneminde nispeten basın özgürlüğü sağlanmıştır (Akman ve Kurban, 2018, s. 432). Meşrutiyet'in ilan edildiği zaman İstanbul'da sadece dört gazete bulunmakta iken bu özgürlük havası içinde gazete ve dergi sayısında önemli bir artış oldu (Aydın, 2010, s. 554; Özkorkut, 2002, s. 78). Bu durum ülkenin farklı bölgelerinde dinamik basın ve kamuoyu oluşturma merkezlerini de artırmış, tüm kentler ve özellikle Mekke-Medine ilk kez gazeteye kavuşmuş, mizah dergileri yayın hayatına başlamış ve halkın gazetelere ilgisi

artmıştır (İnuğur, 2002, s. 307; Koloğlu, 2015, s. 88). Bu dönem gazeteciliğinin belirgin özelliklerinden biri de edebi ilaveler çıkarılması, edebiyatın her türünün fıkra makale veya tefrika halinde gündelik gazetelere yansımadır (İnuğur, 2002, s. 316). Tanin Gazetesi, Osmanlı Gazetesi, Yeni Gazete, Sedayı Millet, Takvim-i Vekayi, Hürriyet, İkdam, Volkan gazetesi dönemin önemli gazetelerindendir. Ancak otuz yıllık bir suskunluğun böylesi bir özgürlük ortamıyla bozulması ve her düşüncenin istendiği gibi dile getirilmesi de belli sorunlar yaratmıştır. İnuğur bu durumu şöyle aktarır:

Gazetecilik hakkında hiçbir fikri olmayan, gazete çıkarmaya yeterli sermayeleri dahi bulunmayan kimselerin gazete yayınladığı, kişisel hınçların dile getirildiği bu dönemde, basın her türlü frenden yoksundur. Her akla gelenin yazıldığı gazetelerde, paşalar, nazırlar hatta padişah aleyhinde yazılar yer almaktadır. (Bu gibi sebeplerle) bu dönemin basın hayatını tam bir anarşi olarak değerlendirmek daha doğrudur (İnuğur, 2002, s. 307).

Bu noktada İnuğur, basın özgürlüğünün teorik alanda kaldığını ve tam özgürlüğün 23 Temmuz 1908'den 12 Nisan 1909'a kadar kısa bir süreyi kapsadığını belirtir (2002, s. 314). Halkın Meşrutiyeti gazetelerden tanıdığı ve anladığı bir dönem olarak basın özgürlüğüne kısa sürede olsa olanak tanıyan ve basın tarihine altın harflerle geçen bu dönem aynı zamanda basında bloklaşmaların yaşandığı, İttihat ve Terakki'yi destekleyenler ve eleştirenlerin farklı yayın politikaları izlemeye başladıkları bir dönemdir (Kaan, 2019, s. 37). II. Meşrutiyet'in ilk yedi yılı basın açısından son derece hareketli geçmiş, büyük tirajlar sağlanmış haber gazeteciliği ve gazete tekniğinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak aynı durumun gazetecilik kimliği için söylenemeyeceğini belirten Koloğlu (2015, s. 92-94), bu dönemde siyasal ihtirasları için gazete sütunlarını kullananların çoğaldığını diğer taraftan da birçok gazetecinin baskı ortamına geri dönülmesiyle öldürüldüğü ya da kaçmak zorunda kaldığını belirtir. 31 Mart Olayı'nın da yeni darbeleri tarih sahnesine soktuğu bu dönemde birçok gazete ve dergi kapatılmış yine muhalif gazetecilik başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve ülkenin işgallere uğraması olağanüstü bir durum yaratmış milli mücadele dönemi başlamıştır. Milli Mücadele basınının Türk basın tarihinin en önemli aşamalarından biri olduğunu belirten Ayhan, millet-devlet dayanışmasında gazeteciliğin ve basının çok önemli bir etken olduğunu belirtmektedir (2008, s. 83). Bu bağlamda bu dönem mevcut gazetecilik anlayışının toplumu bir arada tutmak ve milli mücadeleye destek vermek olduğu söylenebilir. Ancak tüm gazete yayınlarının milli hareketi desteklediği söylenemez. Bu dönemde basında ikircikli bir yapı söz konusudur. İstanbul basını ve Anadolu basını olarak iki merkezde gruplaşan yayınlardan bazıları Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş bazıları ise karşıt bir tavır sergilemişlerdir. Yanı sıra bu dönemde basının hem işgal kuvvetlerinin hem de hükümetin baskısı altında kaldıkları belirtilmektedir (İnuğur, 2002, s. 337). Mustafa Kemal'in kurtuluş mücadelesinde basına atfettiği değer önemlidir. Zira kamuoyunu oluşturup milli mücadeleye destek vermesinin sağlanmasının yanı sıra yabancı ülkelerin de milli hareketi yakından tanımaları ve desteklemelerini sağlamak için çabalamış ve kısmen de özellikle Anadolu gazetelerinin bunu sağladığı görülmektedir. Basının toplum üzerinde önemli bir güç yaratması, birlik ve beraberlik sağlaması Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen basının oluşumu ve güçlenmesi sağlanmıştır (Duman, 2013, s. 1039). Bu dönemde Milli Mücadele'yi destekleyen başlıca gazeteler; İleri, Yenigün, Akşam ve Vakit gazeteleridir. Anadolu'da milli Mücadele'nin ilk gazetesi, Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi'ni topladığı sırada bizzat Mustafa Kemal'in emriyle Kuvayı Milliye'nin faaliyetlerini duyurmak ve düşüncelerini yaymak amacıyla 14 Eylül 1919'da yayınlanan İrade-i Milliye'dir. Gazetenin en önemli katkısı dünya kamuoyuna bağımsızlık mücadelemizi ve milli hareketi aktarmasıdır. İrade-i Milliye'nin yayını ve dağıtımındaki düzensizliğin Milli Mücadelenin duyurulmasına set vurmaması için Hakimiyet-i Milliye gazetesi yine aynı gerekçelerle 10 Ocak 1920'de yayınlanmaya başlamıştır. Ülkenin yeni rejimini tüm dünyaya duyuran da yine bu gazete olmuştur. Bu bağlamda Milli Mücadele dönemi basınının

propaganda aracı olarak kullanılması söz konusudur. Diğer taraftan Milli Mücadeleyi baltalamaya çalışan yayınların da varlığı söz konusudur ve bu yayınların işgalci devletler tarafından desteklendiği görülmektedir. Bu gazetelerden bazıları da İstanbul, Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazeteleridir. Bu dönemin basın gelişmeleri arasında 6 Nisan 1920 tarihinde kurulan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yarı resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı ve 7 Haziran 1920'de kurulan Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü gösterilebilir. Basının kurumsallaşmasının ilk adımı olan bu kuruluşlar, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ilgili tüm haberleri iç ve dış dünyaya ulaştırmak amacını taşımaktadır (Tokmakçioğlu, 2011, s. 24). Matbuat Müdürlüğü ise gazete çıkarma yetkisi, gazetelerle ilgili düzenlemeler, maddi desteğin sağlanması gibi konular ile yetkilidir (Ayhan, 2008, s. 85). Erken Cumhuriyet ve Cumhuriyet döneminde de basının haber verme ve kamuoyu oluşturma amacıyla kullanıldığı görülmekle birlikte ilk dönem yayıncılık anlayışındaki tekelci yapının çoğula hizmete doğru ilerlediği söylenebilir. İlk dönem yayıncılık anlayışında hakim sınıfın elinde bulunan basın ilerleyen dönemlerde geçirdiği zorlu mücadelelerle küçük ölçekli gazete ve gazetecilik zincirlerine ve en nihayetinde kitle basını anlayışına kavuşacak ancak üzerindeki baskı farklı oranlarda ve her dönemde kendisini göstermeye devam edecektir. Bu süreçte fikir gazeteciliğinin uzun bir süre hakimiyetini koruduğu söylenebilir. Geçirilen bu aşamalarla gazetecilik mesleğini geliştirmek ve gazetecilerin hak ve çıkarlarını korumak için bazı yapılanmalar oluşmuştur.

Yorumdan Habere, Fikirden Kitleye Basın Meslek Örgütleri

II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamı gazete ve gazetecileri oldukça etkilemiştir. Özgür bir gazetecilik anlayışına olanak tanıyan bu süreç hiç kuşkusuz fikir gazeteciliği kavramı ile de yakından ilgilidir. Zira gazeteciliğin henüz bir meslek olmadığı dönemlere tekrar dönecek olursak, devlet ve yönetimin güdümünde memurların yazdığı içerikler doğrudan halkı hedeflememiş, gazeteler kurumsallaşmamış ve süreklilik arz etmemiştir. Bu bağlamda gazeteler Tüfekçioğlu'nun deyimiyle “mümkün siyasetlere” yönelik

kullanılacak araçlardan biri olarak görülmüştür. Bürokrasi ön plandadır, bilgilendirme ve haber verme amacı değil, “belgeleme” amacı söz konusudur (Tüfekçioğlu, 1993, s. 76).

II. Meşrutiyet’in görece özgürlük taşıyan havasında ülke hiç olmadığı kadar yeni fikir ve bu fikirleri beyan eden yayınlarla dolmuştur. Bu patlama ulusal egemenlik kavramının gelişmesini sağlarken aynı zamanda serbest tartışma ortamının ilk temellerini de oluşturmuştur (Aydın, 2010, s. 555). Fikir gazeteciliği kavramı bu noktada ön plana çıkmış çoklu örnekler bu dönemde görülse de farklı fikirlerin ana-akım gazetelerin ele almadığı konuları dile getirmesi ilk adımlar Osmanlı Devleti’nde atılmıştır (Kalsın, 2014, s. 200). Nitekim basın tarihimizde fikir gazeteciliğinin öncüsü Tercüman-ı Ahval gazetesidir. Ancak gerçek anlamda ve uzun soluklu fikir gazeteciliğinin örnekleri II. Meşrutiyet ile görülür. Bilinçli gazetecilik uğraşlarının da ilk adımları sayılabilecek oluşumlarla memur gazeteci tipi yerini farklı fikirleri halka ulaştırmaya çalışan gerçek gazeteci kimliğine bırakacak gazetecilik bir meslek olarak basın sahnesinde yerini alacak ve yeni oluşumlarla gelişecektir. Diğer taraftan dönemin gazetecilik anlayışını özetleyen bir kavram olarak “şahsiyat” kişisel düşüncelerin kamunun fikriymiş gibi sunulması tehlikesini doğurmaktadır (Kıraç, 2011, s. 10). Bu farkındalıkla basının da özgür bir zeminde ilerken belli etik ilkelere bağlı kalan gazetecileri bir meslek kuruluşu altında toplamaya çalışan girişimler söz konusu olmuştur. Bu oluşumlardan ilki Osmanlı Matbuat Cemiyeti’dir. Ancak öncesinde ilk girişim Muharririn-i Osmaniye Cemiyeti’ni kurmaktır. Bu girişim yukarıda da bahsedilen yayıncılık çılgınlığının yaşandığı, gerçek haberden uzak, yoruma ve iddiaya dayalı içeriklerin yaygınlaşmasını ve basın özgürlüğünün gerçek anlamından uzaklaşarak kişiselleştirilmesine bir sınırlama getirmek için ortaya atılmıştır. Bu belirsizlik ortamını denetim altına almak ve gazeteciliği belli ilkelere sahip bir meslek haline getirmek amacıyla Osmanlı yazarları geçici bir heyet görevlendirmişler ve cemiyeti kurmak istemişlerdir (Aydın, 2010, s. 556). “Sınırsız ve kontrolsüz kalan her kuvvetin suiistimale müsait olacağı” düşüncesiyle çıkılan yolda Muharririn-i Osmaniye

Cemiyeti kurulamamış ancak sonrasında Mürettibin-i Osmaniye Matbuat-ı Osmaniye ve Makineciler Cemiyet lerinin kurulduğu bilinmektedir (Aydın, 2010, s. 557). Her şeyden önce basın alanına bir özdenetim katacak olan bu oluşumların ilk örnekleri ile ilgili yeterli kuramsal bilginin olmadığını belirten Aydın, dönem gazeteleri üzerine yaptığı incelemelerle alana katkı sunacak bir çalışma kaleme almıştır. Burada aktarılan bilgilere göre bu örgütler basın çalışanlarının haklarını korumak bağlamında gayet olumlu çalışmalar yürütmüşler yine bazı gazetelerin tepkilerine rağmen bu konuda kararlı davranmışlardır. Bir sonraki başlıkta ilgili kuruluşların tarihine değinirken dönemin siyasi ve toplumsal olayları da ele alınacaktır.

Basın Meslek Örgütleri

Osmanlı Matbuat Cemiyeti (1917)

Mücadelelerle dolu basın tarihimizde mesleki örgütlenme çabaları önceki dönemlere kıyasla daha özgürlükçü bir ortamı sağlayan II. Meşrutiyet dönemine tekabül eder. Meşrutiyet'in yeniden ilan edildiğini belirten bildiri sonrası 1908'de gazeteciler kendi aralarında toplanmış ve bir dernek kurma kararı vererek Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin temellerini atmışlardır (Topuz, 2003, s. 82). Ancak cemiyetin resmîyet kazanması için uzun yıllar geçmesi gerekmiştir. Dönemin önemli gazetecilerinden Hüseyin Cahit, İsmail Hakkı, Abdullah Zühtü'nün ön ayak olduğu girişim Abdullah Zühtü'nün başkan olarak seçilmesiyle 30 Temmuz 1908'de kurulmuş, 1917 yılında resmîyet kazanmıştır. Avrupa'da kurulan benzer cemiyetlerin tüzük ve ilkeleri dikkatle incelenerek bir cemiyet tüzüğü hazırlanmış, daimi üyeler belirlenmiştir (Aydın, 2010, s. 558). Cemiyetin ana yerleşkesi Beyoğlu'nda bir kulüp binası olarak seçilmiştir. Cemiyet, tüm gazeteci cemiyetlerini birleştirdiği için "lig", gazetecilerin maddi ve manevi haklarını aradığı için "sendika" ve üyelerine toplu bir hayat verecek bir teşkilat kurduğu için de "kulüp" olarak tanımlanmaktadır (Kıraç,

2011, s. 65). 1908'den itibaren cemiyetin faaliyetlerini aralıklı sürdürdüğü bilinmektedir.

Ahmet Emin Yalman cemiyetin kuruluşunu şu şekilde ifade etmektedir:

Benim gazeteciliğe girmeme vasıta olan Abdullah Zühtü Bey teşebbüsü ele aldı. Bizi Sirkeci garının karşısındaki lokantanın bahçesinde akşama doğru topladı. İstibdadın çöktüğüne, sansür devrinin kapandığına, gazetecilere yeni vazifeler ve mesuliyetler düştüğüne, el ele çalışmak lazım geldiğine dair bir konuşma yaptı. Elli kişi kadar vardık. Osmanlı Matbuat Cemiyeti adlı bir Cemiyet'in kurulması derhal kararlaştırıldı ve seçimleri yapıldı (Yalman, 1997, s. 69).

13 kurucu üye ile çalışmalarına başlayan cemiyete sonrasında farklı gazete yazarları üye olmuşlar zaman zaman üyelikten ayrılan gazeteciler de söz konusu olmuştur.

Cemiyet'in kuruluş amaç ve görevleri cemiyet tüzüğünde yer almış, gazetecilik ve basın ahlakına ilişkin kurallar ile basın tarihimizin ilk basın meslek kuralları belirlenmiştir. Aydın bunları şu şekilde aktarır (Aydın, 2010, s. 560);

1. Hükümetin Cemiyeti resmen tanıması
2. Basın suçlarının yargılanmasında Cemiyet heyetinin söz hakkı olmasının hükümet tarafından kabul edilmesi
3. Fikir özgürlüğünün esas alınarak Osmanlı basınının ulusal politika ve genel ahlaka uygun gazetecilik anlayışını benimsemesi
4. Batıdaki basın örgütleriyle olumlu ilişkiler kurulması
5. Cemiyet üyeleri arasında da dostça ve yardımsever ilişkilerin geliştirilmesi
6. Cemiyet üyelerine sosyal ve kültürel etkinlikler ile ilgili destek verilmesi
7. Osmanlı basınına yurt içi ve yurt dışında saygınlık kazandırılması

Osmanlı Matbuat Cemiyeti ile ilgili sınırlı kaynak ve içerik olması sebebiyle yapılan çalışmalar dönemin gazete içeriklerinden yararlanmışlardır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin gazetesinde cemiyet ile ilgili düşüncelerine bakıldığında bu oluşumun sınırsız basın ve yayın özgürlüğünü tehlikeli bulduğu görülür. Cemiyet üyeleri, hiçbir kural ve ilkeye bağlı kalmadan öz denetimsiz ve kontrolsüz bir şekilde fikir üretip yayılmasının doğuracağı sonuçlara odaklanmışlar ve bu oluşumu bir nevi onay merci olması gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan benzer rahatsızlıklar dönemin gazetelerinde de sıklıkla dile getirilmektedir. Basın meslek örgütlenmesinin ilk ayağı olan cemiyeti anlamak, içinde bulunulan dönemde iktidar-basın ilişkilerini de anlamayı gerekli kılar. Bu dönemde sıklıkla bahsi geçen Meşrutiyet dönemi basın özgürlüklerinin en fazla fiili iktidarsızlık dönemi için geçerli olan kısmi bir özgürlük olduğu ve aslında basın ile iktidar arasında sorunlu bir ilişkinin varlığının söz konusu olduğunu belirten Kıracı (2011, s. 10), sansür, gazetecilere yönelik etkisizleştirme politikaları ve baskının devam ettiğini söyler. Her ne kadar basının belli ilkelerle hareket etmesi gereği vurgulansa da basının üzerindeki sınırsız denetime de katıyetle karşı çıkılmaktadır. Eğer basını denetleyecek bir güç olacaksa bu kamuoyu, kamuoyu adına bu görevi üstelenecek kurum da Cemiyet olmalıdır (Kıracı, 2011, s. 11). İktidar ve basını doğrudan karşı karşıya getirecek oluşum ve durumlar engellenmelidir. Cemiyet aynı zamanda gazeteci profilini belirleyen bir mekanizmadır. Öte yandan Cemiyet uluslararası alanda da yankı uyandırmıştır.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti varlığını II. Meşrutiyet'in başından Milli Mücadele dönemine dek devam ettirmiştir. Bu süreçte geniş bir toplumsal olaylar yelpazesine tanıklık ettiği söylenebilir. Bunlardan biri de Fransız Basın Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan 1909 tarihli Matbuat Kanunu'dur (Kıracı, 2011, s. 24).

Cemiyet yola çıkış amaçlarını gerçekleştirmek ve geleceğe dair planlama yapabilmek için geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemiş ve bu sebeple 1920 yılında İstanbul'da bir kongre düzenlemiştir. Adı

geçen kongre “Osmanlı Matbuat Cemiyeti (Umumi Kongre) adı ile basılmıştır (Özlu, 2016, s. 72). Mondros Mütarekesi sonrası herhangi bir dağılma durumuna karşı meslek mensuplarının dayanışmasını pekiştirmek için toplanan kongre sonrası Cemiyet’in ikinci dönemi başlamıştır. Cemiyetin basın hayatında etkin olduğu süreç boyunca gazetecilik mesleğini ve faaliyetlerini şahsi ve siyasi amaçları için kullanmaması, yönetmelikler ve ilkeler çerçevesinde hareket etmesi özellikle yabancı kamuoyunda ülkemize yönelik olumsuz düşünceleri değiştirmeye yönelik anlayışları ile (Özlu, 2016, s. 75) oldukça duyarlı ve iletişime açık bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca Cemiyetin malzeme temininde yaşanan sıkıntılar ile bütçeye dair sorunlara yönelik çözüm arayışları, konferanslar ve müsamereler organize etme gibi geliştirici ve sıkıntıları gidermeye yönelik adımları da söz konusu olmuştur. basının gücünün anlaşıldığı Milli Mücadele döneminde, vatanın çıkarlarını gözeterek doğru bir kamuoyu oluşturmak için doğru bir gazetecilik anlayışını benimseyen Osmanlı Matbuat Cemiyeti ile ilgili belli kararlar alınmıştır. Bunlardan ilki 1919 tarihinde yapılan kongrede adının Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilmesidir. Bu durum işgal altındaki devletin milli mücadelesiyle aynı tarafta yer alarak ulusalcı harekete destek verdiğini göstermektedir (Kıraç, 2011, s. 61).

Diğer taraftan Milli Mücadele döneminde Cemiyet’e duyulan güvenin azaldığı görülür. Cemiyetin Cumhuriyet’in ilanına giden süreçte eleştirel bir tavır takınması (özellikle Cemiyetin önde gelenleri tarafından) ve kitle gazeteciliğine giden süreçte daha kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmasından kaynaklanan bu güvensizlik Cumhuriyet’in ilanı ve sonrasındaki birçok gelişme ile basın meslek örgütleri yapılanmasını farklı boyutlarda gelişmeye itmiştir. Anadolu Ajansı ile Ankara’da Matbuat Cemiyeti yerine alternatif bir yapı olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulması Cemiyetin tasfiyesini haber veren gelişmelerdir. Bu noktada Anadolu Ajansı önemlidir. Mustafa Kemal’in kamuoyunu aydınlatmada sadece gazetelerin yeterli olmayacağı yönündeki düşüncesiyle kurduğu Ajans ülkenin

menfaatleri için doğru habere ulaşmayı kolaylaştırıcı bir güç olarak kurulmuştur (MEB, 2011, s. 119-120). Hiç kuşkusuz basın ile ilgili kurumsallaşma ihtiyacının giderek artması, basının toplum hayatındaki öneminin daha fazla idrak edilmesiyle hayat bulmuştur.

Cemiyet'e dönecek olursak; varoluşuna İstanbul Matbuat Cemiyeti olarak bir süre daha devam etmiş hatta Birinci Basın Kongresi'nde Atatürk'ün kongreye "Basın Kurumu'na" şeklinde çektiği telgraf sonrasında adını İstanbul Basın Kurumu olarak değiştirmiştir. Bu dönemde daha çok milletvekili olan gazeteciler ağırlıklı olarak yönetimde yer almışlardır. Öyle ki; 1920-1938 yılları arasında TBMM'ye vekil olarak giren gazetecilerin sayısı 40'a ulaşmıştır (MEB, 2011, s. 145). 1930'lara gelindiğinde Latin harflerinin kabulünde de basın ve Cemiyetin olumlu tavır takınmasıyla yayınların yeni harflerle basılmaya başladığı görülmüştür (Arvas, 2010, s. 70; Kıracı, 2011, s. 156; Oral, 1970, s. 121).

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, basının kurumsallaşması ve bugünün gazetecilik cemiyetlerinin felsefi temelini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 1931 tarihli Matbuat Kanunu da basının kurumsallaşma çabalarının bir örneği olarak belirtilebilir (Kıracı, 2011, s. 148). 1909 Matbuat Kanunu'nun yerine oluşturulan yasa gazete çıkarmak için ruhsat şartını kaldırmış, yüksekokul mezunlarına gazeteci ve yayıncı olma hakkı vermiş ve devlet memurlarının gazete çıkarmasını yasaklamıştır. Yine bu dönemde Ankaralı gazeteciler tarafından Türk Gazeteciler Birliği kurulmuş ve 1935 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Birliğin kurulma amacı, İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin sadece İstanbul basınıni temsil edebilmesi sebebiyle Milli Mücadelenin ve yeni devletin kalesi Ankara'daki gazetecileri bir çatı altında toplama gerekliliğinin doğmasıdır. Birlik, Birinci Basın kongresi nedeniyle kapanmıştır (Arvas, 2010, s. 70).

Birinci Basın Kongresi (1935)

Birinci Basın Kongresi Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından bütün ülkeyi kapsayacak bir Basın Birliği kurma hareketine aracılık etmiştir. Türk basınına milli bir karakter verebilmek için Cumhuriyet'in ilanından bu yana çıkarılması hedeflenen yasa hem Basın Genel Müdürlüğü'nün kuruluşunu hızlandıracak hem de basını bir düzene kavuşturacaktır (Oral, 1973, s. 125). Kongre Cumhuriyet dönemindeki basın siyaset ilişkisinin resmi başlangıcı sayılabilir. Nitekim kongre, Cumhuriyet döneminde ilk kez gazeteci ve siyasetçilerin bir araya geldikleri organizasyondur (Atatürk Ansiklopedisi, 1935). Topuz kongrenin amacını basınla Basın Genel Müdürlüğü arasında sıkı bir iş birliği sağlayarak basının kültürel görevlerini geliştirmek ve Basın Birliği'ni kurmak olarak tanımlamıştır (Topuz, 2003, s. 161). Basın kurultayı ve basında düzenlemelere giden yolda birbiriyle bağlantılı belli önemli süreçler söz konusudur. 1919-1921 tarihleri arasındaki Milli Mücadele dönemi ve 1923 Cumhuriyet'in ilanı, 1931 Matbuat Kanunu, 1933 Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Milli Mücadele döneminde basının gücünün keşfedilmesi basına yönelik atılacak adımları da şekillendirmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 1935).

25 Mayıs 1935 yılında Ankara'da toplanan kongre (Oral, 1973, s. 125);

- Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında iş birliği yapılarak idare ve basın için en yararlı kararlar almak,
- Basının kültür yayma amacını en iyi şekilde yerine getirmesi için kararlar almak,
- Gazetecilik meslek ve meslektaşlarının her bakımdan yükseltilmesinin önünü açmak
- Basın Birliği kurmak gibi maddeleri görüşmüştür.

Bu amaçlarla toplanan kongreye 117 delege katılmış bunlardan 25'i özel siyasal günlük gazeteleri, 23'ü özel olmayan siyasal gazete gruplarını ve 20'si de diğer gazetecileri temsil

etmiştir. Kongre'nin basınının merkezi olarak sayılabilecek olan İstanbul'da değil de Ankara'da toplanması Ankara'nın Milli Mücadele döneminden itibaren Cumhuriyet kurucuları için taşıdığı anlamdan kaynaklanmaktadır (Atatürk Ansiklopedisi, 1935). Kongre toplantıda üç gün sürmüş bu süre zarfında Milli Mücadele dönemine sıklıkla atıf yapılmış ve bu dönemde mücadeleyi destekleyen basına övgüler sunulmuştur. Kongre'de gazeteler "kamusal kurumlar" olarak kabul edilmiş, Türk basınının özellikle Cumhuriyet döneminde bir davası ve ideali olduğu belirtilmiştir. Basının sadece gazetecilerden oluşmayan büyük bir aile olduğu tekrarlanan Kongre'de teknisyenler, basıcılar, basımcılar, ilancılar ve bayilerle bir bütün olarak koordine hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 1935).

İçerisinde bir Kültür Komisyonu da oluşturulan kongrede gazetelerin kalitesini artırmak için sayfa sayılarını düşürmeleri konusunda öneriler sunulmuş ve niceliksel değil niteliksel olarak "kaliteli gazetecilik" anlayışı öngörülmüştür. Bu bağlamda "Kalite gazetesinin özelliklerini Arvas şu şekilde aktarmıştır (2010, s. 72):

1. İnkılâp ve memleket davalarını halka en iyi ve en canlı bir tarzda vermek.
2. Memleketi ve halkı yakından bilmek, takip etmek.
3. Kendisini takip eden çeşitli malzemenin mimari ahengini ve manevi insicamını en güzel ve en maksatlı bir tarzda temin etmek.
4. Doğruyu ve ciddiye, sansasyona ve laubaliliğe feda etmemek.
5. Cihan meseleleri ve bilhassa komşu memleketler hakkında okuyucularını en doğru ve en faydalı bir tarzda aydınlatmak.
6. Memleket kütüphanesine gerek tefrikaları gerek hikayeleri ile yardım etmek.
7. Halk ve ille gençlik üzerine yapabileceği her türlü menfi telkinlerin neticelerini ve mesuliyetini müdrük olmak.

8. Gerek iç ve gerekse dış siyasetimizde devletin ve ulusun yüksek menfaatlerini daima göz önünde tutmak.
9. Ufak vilayet gazetelerinin de böyle kalite gazetesi olmak yolunda çalışmaları yerinde görüldü.

Kongre sonunda Basın Birliği Kuruluş Kanunu 27 Haziran 1938’de çıkmış ve Türkiye’de gazetecilik mesleğinin gelişmesi için ilk adım atılmıştır (Oral, 1973, s. 126).

Türk Basın Birliği (1938)

Türk Basın Birliği Türk Matbuat Cemiyeti’ne alternatif olarak kurulmuş, temelleri Birinci Basın Kongresi ile atılmıştır. 1938 tarihinde kabul edilen yasa ile resmi olarak kurulan Birlik 1950 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. İstanbul Matbuat Cemiyeti de kendini feshederek birliğe katılmıştır. “Basın Birliği Kuruluş Kanunu” ile kurulan Birlik tüm ülkedeki basın faaliyetlerinin tek elden yürütülmesi amacıyla ülkenin önde gelen illerinde faaliyete geçmiştir. Tek parti iktidarının hüküm sürdüğü dönemde basın denetiminin kurumsallaştırılması için kurulması kararı Birinci Basın Kongresinde alınan Birlik, basın tarihinin kanunla kurulan ilk ve son basın meslek kuruluşudur (Demir, 1994, s. 231). Birlik kendisine özgü bir yasa ile kurulmuş olması bakımından da önemlidir. Basınla Basın Genel Direktörlüğü arasındaki işbirliğini pekiştirmek, Türk basınının görevlerini daha iyi görebilmesi için gereken yolları saptamak, gazetecilerin eğitimi, sosyal güvence sorunları ve ilerlemesini sağlamak (Koloğlu, 2015, s. 120) amacıyla kurulmuş olan bu yapı 14 Temmuz 1938’de Resmi Gazete’de yayınlanmış ancak 10 Temmuz 1939’da faaliyetlerine başlamıştır (Üstün, 2020, s. 32). Birliğin başına Falih Rıfkı Atay getirilmiştir. Birliğin başına bir parti mensubunun getirilmesi daha sonra sıklıkla tartışılacak ve eleştirilecektir. Atay Ulus Gazetesi’nde kaleme aldığı yazısında Kanun ile ilgili şu ifadelerle yer verir (Akt., Özgen, 2012, s. 18).

Gazeteciyi en basit Türk işçisinin dahi haklarından mahrum eden bugünkü keyfi ve şahsi sistem yerine, gazete sahipleri ile muharrirlerin arasında karşılıklı vazifeler, haklar ve masuniyetler tesis eden murakebe ve inzibat usulleri bulmak!. Gazete seviyesi demek gazeteci seviyesi

demek gazete ahlakı, gazeteci ahlakı demektir... İşte basın mesleğini ilk defa bu suretle tensik eden Kanun Dahiliye Bakanımızın bütün fikir adamlarını müteşekkîr eden azim ve himmetiyle vücut bularak dün Kamutay tarafından kabul edilmiştir. Bu bir başlangıçtır.

Toplam 35 maddeden oluşan ve Birliğin kurucu yasası olan Basın Birliği Kanunu'na bakıldığında Türkiye'de çıkarılmak istenen gazete ve dergiler için yayın sahiplerinin Birliğe üye olmaları zorunlu kılınmış (md.1), Birlikten bağımsız gazetecilik yapmak yasaklanmıştır (Baykal, 2021, s. 1959). Birliğin merkezi Ankara'da yer almaktadır. Basın Birliği'ni yukarıdaki diğer meslek birliklerinden ayıran bir özellik de farklı illerde (İstanbul, İzmir, Adana ve Trabzon) mıntıkalarla örgütlenmesidir (md.4). Bununla sağlanmak istenen basın ile ilgili her konuda tek bir kurumun yetkili olması ve bu yetkinin çok başlılığı önlemek için tüm ülkede örgütlenme çabasıdır. Basın Birliği'nin yaptırım gücünün yüksek bir kurum olduğunu belirten Arabacı'nın (2008) aktarımıyla, "Mıntika haysiyet divanları, ihtar, açık ihtar ve bir aya kadar" meslekten atmaya kadar ceza verebilmektedir. İhtar ve açık ihtar cezaları kesindir. Meslekten men kararlarına karşı ise, 15 gün içinde yüksek haysiyet divanına itiraz hakkı tanınmıştır. Birliğin temel amaçları madde 5'te şu şekilde belirtilir:

Birliğe dahil Türk basın mensuplarının maddi, manevi, ferdi ve müşterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, mesleğin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat (güvenlik) ve intizamı (düzeni) idame etmek, tesanüt (dayanışma) duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik mektepleri veya meslek kursları açmak, beynelmilel meslek temasları yapmak, Türk basınıni temsil etmek, matbuatı milli maksatlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlerine hadim (hizmetkar) kılmak (Akt., Demir, 1994, s. 237).

Özgen (2012), bu maddedeki en önemli konunun bugünün İletişim Fakültelerinin kurulmasının temelini atması olarak belirtmektedir

6. madde Birliğin organları olan Umumi Kongre, Mıntika kongreleri, Merkez İdare Heyeti, Mıntika İdare Heyeti, Yüksek Haysiyet Divanı ve Mıntika Haysiyet Divanı'nı düzenler. Haysiyeti divanları üyeler arasındaki anlaşmazlıkları ve amaçlara aykırı

hareket edenlerin durumlarına yönelik kararları vermekle görevlidir (md.15). Meslekten men edilme cezalarını ise Yüksek Haysiyet Divanı belirlemektedir.

Diğer taraftan Birliğin kuruluşundan sonra 1941 ve 1943'te iki ayrı kongre daha düzenlenmiştir. Bu kongrelerde de Basın Kanunlarında yapılması gereken değişiklikler ve ilaveler görüşülmüştür (Demir, 1994, s. 240).

Basın Birliği 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, Türkiye'nin ileride Batılı demokratik ülkelerin oluşturduğu birlik içinde yer alacağı belli olmasından sonra, 30.5.1946 tarih ve 4932 sayılı Kanununun 18.6.1946'da yürürlüğe girmesiyle yasal olarak ortadan kaldırılmıştır (Arvas, 2010). Birliğin yasayla kaldırılmasındaki en büyük etken Batı tarafından yapılan liberalleşme baskılarıdır (Altıntop ve Bak, 2020, s. 26; Özgen, 2012, s. 18). Özgen (2012, s. 18), 1946 yılının birçok antidemokratik uygulamanın da kalktığı bir yıl olması sebebiyle demokratikleşme adımlarına vurgu yapmaktadır.

Basın Birliği'nin 30.05.1946 tarih ve 4932 sayılı yasa ile kaldırılmasıyla 10.06.1946 yılında Gazeteciler Cemiyeti kurulmuş ve Basın Birliği'ne ait borç ve alacaklar cemiyete devredilmiştir.

Gazeteciler Cemiyeti (1946)

Tek partili dönemden çok partili siyasal rejime geçiş aşamasında kurulan Cemiyet'in basın tarihimiz açısından en önemli noktası sivil insiyatifle kurulan ilk kurum olmasıdır (Özgen, 2004, s. 34). Dönemin çok sesli temsil anlayışının basına yansması olarak da değerlendirilen kurum Türk basını ve demokrasisi için yeni ve önemli bir adım olarak görülmektedir. Dünya siyasetinin de demokratikleşme çabalarıyla "basın özgürlüğü" kavramı daha çok zikredilir olmuş ve bunun barışın önemli bir aşaması olduğu düşünülmüştür. 1945 yılı şubat ayında ABD Basın Özgürlüğü Komisyonu Türkiye ziyaretinde, II. Dünya Savaşı sonrasında yapılacak barış görüşmelerinde basın özgürlüğünü önemli bir şart olarak öne sürmüştür (Özgen, 2002, s. 24).

Uluslararası arenada hal böyle iken faaliyetleri resmi olarak sona eren Basın Birliğinden sonra bazı gazetecilerin bir çatı altında örgütlenme zorunluluğu ile Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur. 10 Haziran 1946'da kurulan Cemiyet İstiklal Caddesi'ndeki binasında faaliyetlerine başlamıştır (Kaya ve Uçak, 2020, s. 889). İlk başkanı aynı zamandan öncü kurucularından olan Sedat Simavi'dir. Bu örgüt kendinden önce kurulan Basın Birliği gibi sadece denetim ve cezalandırma uygulamalarıyla değil gazetecilerin hak ve sorumluluklarını kollayan/koruyan bir zihniyetle çalışmıştır (Özgen, 2012, s. 19). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti kurulduğu günden bu yana gazetecilerin haklarında ilerleme sağlamak ve gazetecilik mesleğini yüceltmek için mesleki dayanışma örgütü olarak faaliyet göstermiştir. Nitekim Cemiyet tüzüğünde sosyal yardımlar gibi dayanışma ilkeleri yer almıştır. Gazeteciler Cemiyeti, 40 Yıl isimli eserinde şu şekilde aktarmaktadır (1987, s. 81-82):

Yenilikçi ve özgürlükçü görüşlerin ışığında hazırlanan Gazeteciler Cemiyeti tüzüğünde o güne kadar hiçbir mesleki kuruluşta görülmemiş olan sosyal yardım ve dayanışma ilkeleri yer almıştır. Evlenenlere, çocuğu olanlara, işsiz kalanlara, hastalananlara, darlığa düşenlere sosyal yardımlar öngörülmüştür.

Tüzükte madde 3 ile Cemiyetin temel amacı, “gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yazılı, işitsel, görsel ve elektronik iletişim ve internet alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlak ilkelerini korumak; “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nin herkes tarafından benimsenmesini, geliştirilmesini korunmasını, toplumda yaygınlaşmasını sağlamak, herkesin bilgi edinme, halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkını, iletişim, düşünce açıklama, eleştiri ve yorum hakkı ile ifade ve basın özgürlüğünü savunmak; gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle geliştirmek, ilerletmek, korumak ve yüceltmek” olarak belirtilmiştir. Bu amaçla Cemiyet şu çalışmalarda bulunacaktır: 1. Gazetecilik mesleğini temsil eder, 2. Üye ve mensuplarına yardım ve dayanışma sağlar, 3. Gazeteciler arasındaki iletişim ve koordinasyonu sağlar, mesleği ilgilendiren her türlü sorunla temas eder, inceler, çözüm yolları arar, yurt içi yurt dışı faaliyet ve toplantılara katılır, 4. Kamuoyunu aydınlatır ve ülkeyi her

platformda temsil etmek için panel, kurs, gösteri, sergi vb. faaliyetleri organize eder, 5.mesleğin etik ilkelerine uymayan üyelerini yazılı şekilde uyarır tekrarlandığı takdirde Onur Kurulu'na sevk eder , 6. Bağışları kabul eder. Görüldüğü gibi Gazeteciler Cemiyeti'nin kapsamlı bir içerikle meslek mensuplarının ihtiyaçlarını giderme ve sorunlarını çözmeye yönelik bir kuruluş olduğunu ve aynı zamanda geçerliliğini hala koruması sebebiyle de önemli bir toplumsal figür olduğunu belirtmek gerekir. Cemiyet 23 Ağustos 1993'te Bakanlar Kurulu kararıyla adının önüne "Türkiye" ibaresini almıştır ve günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Kuruluşunun ilk yıllarında Basın Yasası'nın tartışmalı olan 50. maddesinde önemli bir değişiklik yapılarak gazete ve dergilerin sadece mahkeme kararı ile kapatılması hükmü getirilmiştir (Tokmakçioğlu, 2011, s. 97). Bu kararla gazetecilerin seslerinin daha gür çıktığı söylenebilir.

Türkiye'de Osmanlı Devleti döneminden başlayarak gazetecilik mesleğini daha ileriye taşımak gayesi ile hayata geçirilen bu kuruluşlar, yukarıda da belirtildiği gibi mesleğin nitelikleri ve gerekliliklerini içeren etik kodları, çalışma koşulları ile hak-sorumlulukları belirlediği kadar basın ve dolayısıyla toplumların demokratikleşmesi adına da atılan adımlardır. Her ne kadar içinde buldukları dönemin toplumsal ve siyasal olaylarının iz düşümlerini faaliyetleri ve kararlarında taşıyalar da kitle basınına giden süreçte önemli görevler üstlenmişlerdir.

Kaynakça

Akbulut, U. (2013). Osmanlı basın tarihine bir katkı: Gazetelerin yayınlanma amaçları üzerine (1831- 1876). *Electronic Turkish Studies*, 8(5), 31-57.

Akman, H. ve Kurban, S. (2018). *Osmanlı'da basın hareketlerini yeniden düşünmek: Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine bakış*. 4. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi (ss. 427-437). İksad.

Altıntop, M. ve Bak, G. (2020). *Türkiye'de basın özdenetimi*. Iksad Publishing House.

Arabacı, C. (2008). Basın Birliği. Z. Damlapınar (Ed.), *Medya ve siyaset* içinde (ss. 245-259). Eğitim Kitabevi Yayınları.

Arvas, İ. S. (2010). *Cumhuriyet döneminde basında etik bağlamda ortaya konulan uygulamalar ve bir meslek örgütü: Basın konseyi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Atatürk Ansiklopedisi (1935, 25-27 Mayıs). Birinci Basın Kurultayı <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/birinci-basin-kurultayi-25-27-mayis-1935/>

Aydın, H. (2010). Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve basında tartışmalar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 553-569.

Ayhan, B. (2008). Olağanüstü durumlarda toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye basının katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 75-99.

Baykal, K. C. (2021). Türk Basın Tarihinde özdenetim kuruluşları ile devlet arasındaki ilişkiler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(4), 1948-1971.

Beyhan, M. (2016). *Açılış konuşmaları*. Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (ss. 3-7). Atatürk Araştırma Merkezi.

Demir, V. (1994). Basın tarihimizde kanunla kurulan bir mecburi meslek kuruluşu, Türk Basın Birliği, kuruluşu, faaliyetleri ve kapanışındaki nedenler. *Marmara İletişim Dergisi*, (8), 231-247.

Duman, O. (2013), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ulusaldan yerele basın ve yayıncılık faaliyetlerinin gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 1031-1041.

Gazeteciler Cemiyeti (1987). *Gazeteciler Cemiyeti ve 40 yıl*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Gerçek, S. N. (1971). *Türk gazeteciliği*. İstanbul Devlet Matbaası.

İnuğur, M. N. (2002). *Basın ve yayın tarihi*. Der Yayınları.

Kaan, N. (2019). *II. Meşrutiyet Dönemi: Volkan Gazetesi'nde meşrutiyet düşüncesi (1908-1909)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırklareli Üniversitesi.

Kalsın, B. (2014), II. Meşrutiyet'te fikir gazeteciliği: Sırat-ı Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 199-218.

Koloğlu, O. (2015). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıl'a basın tarihi*. Pozitif Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (2011). *Türk basınının doğuşu ve gelişimi*. MEB.

Nalcıoğlu, B. (2005). Tanzimat Dönemi Türk gazeteciliği ve Türk basınının ilkeleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 253-267.

Oral, F. S. (1970). *Türk basın tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*. Yeni Adım Matbaası.

Oral, F. S., (1973). *Cumhuriyet basın tarihi 1923-1973*. Sanayii Nefise Matbaası.

Özgen, M. (2002). Yarım asrı bir aşkın süredir faaliyet gösteren sivil bir meslek kuruluşu: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (14), 23-33.

Özgen, M. (2012). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de mesleki örgütler bağlamında basın etiği ve uygulamanın tarihçesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22), 13-24.

Özgen, M. (2004). *Türkiye’de basının gelişimi ve sorunları*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Özkorkut, N. Ü. (2002). Basın özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki görünümü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(3), 65-84.

Özlu, Z. (2016). 1920 İstanbul Matbuat Cemiyeti Kongresi’nin Türk basınının gelişimindeki rolü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 69-91.

Tokmakçioğlu, E. (2011). *Türk basın tarihi*. İsim Yayınları.

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan holdinglere: Türk basın tarihi*. Remzi Kitabevi.

Tüfekçioğlu, H. (1993). *Sosyolojik açıdan gazete ve Osmanlı gazeteciliğinin temellendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın tarihte gördüklerim ve geçirdiklerim 1888–1922* (1. Cilt). (E. Ş. Erdinç, Haz.). Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

BÖLÜM VII

Bilgi Toplumu Bağlamında Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

Seçil AYANOĞLU¹

Giriş

İnsanlık; tarihsel süreç içerisinde çeşitli evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Bu evreleri dönemsel olarak sınıflandırmak gerekirse; insanların ilkel de olsa çeşitli materyallerle doğada avlanıp, yabani bitkiler toplayarak yaşamını sürdürdüğü “Toplayıcı-Avcı Toplumu” , doğa yaşamının gözlemlendiği ve ilk tarımsal faaliyetlerin gerçekleştiği “Tarım Toplumu” , kol gücünün yerini alan makineleşme ve ardından gelen seri üretimle birlikte “Sanayi Toplumu” ve son olarak 20.yüzyılın sonlarına doğru başlayıp 21. yüzyılın sonuna dek devam edecek olan, bilgi teknolojilerinin keşfi ile başlayan “Bilgi Toplumu” olarak sıralamak mümkündür (Hazar,

¹ Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Çankırı/Türkiye, secilayanoglu@karatekin.edu.tr

2006: 3). Toplayıcı-avcı toplumda doğal çevre, tarım toplumunda kültürel ve dini unsurlar, sanayi toplumunda ise ekonomik faktörler öncelikli olarak belirleyiciyken, bilgi toplumunda insan nitelikleri ve yetenekleri ile bilgi ve bilgi teknolojileri de etkili olmaktadır (Erkan, 2000: 61; Akıncı Çötök, 2006: 54). Yaşadığımız bu dönemi de bilgi toplumu olarak kabul etmek mümkündür (Selvi, 2012: 197).

Bilgi toplumu olarak tanımlanan ve süregelen bu yeni toplum düzeni bilgi-iletişim teknolojilerindeki ileri sıçramalar ve bu sıçramaların yarattığı ivme ile ekonomik alanda da küreselleşmeye bağlı dönüşümler sağlamıştır. Küreselleşme olgusu; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve tarihsel vb. birtakım değerlerin ulusal ve yerel sınırları geçerek dünya geneline yayılmasını ve adeta dünyanın küresel bir köy haline dönüştüğünü ifade eden bir kavramdır. Bu sebeple küreselleşmenin bilgi toplumu için bir kaldıraç olduğunu söylemek mümkündür. Buna paralel olarak teknolojinin beraberinde getirdiği zaman ve mekân kısıtını ortadan kaldıran gelişmeler küreselleşme için dünyayı daha elverişli kılmıştır. Küreselleşme olgusunun başlangıcı ile ilgili alan yazınında farklı görüşler olmakla birlikte –kimi kaynaklar 1800’lü yılların başını kimileri ise 1980’li yılları işaret etmektedir- yaygın kanaat küreselleşmenin bir süreç olduğu ve her süreç gibi dönüşüme tabi olduğu gerçeğidir (Dikkaya & Özyakışır, 2006: 154; Karagün & Aras, 2022: 33).

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda meydana gelen değişimler öncelikle ekonomiyi etkilemiş ve zamanla kültürel yapıda da belirgin bir şekilde görülmüştür. Yeni toplum düzeninde standartlaşma ve merkezileşme yerine bireysellik ve kültürel çeşitlilik öne çıkmış, kişisel özgürlükler ise ortak değerlerin önünde yer almıştır. Aynı zamanda küreselleşme süreci ile de ekonomik alanda olduğu gibi kültürel alanda da sınırları ortadan kaldırarak kültürler arasında etkileşimi artırmıştır (Demirbilek & Çolak, 2009: 1). Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin hız kazanmasıyla birlikte, dünya endüstri toplumundan bilgi

toplumuna yönelirken, bu evrim sürecinde küreselleşme terimi yaygın bir şekilde kullanılmaya başladı (Leba, 2001).

Uluslararası sınırların önemini azaltarak dünyayı küçülten küreselleşme, 1980'li yıllardan itibaren gelişmeye başladı ve birçok alanda değişim ve dönüşüme neden oldu. Özellikle üretim ilişkilerinde meydana gelen temel değişim, küreselleşmenin toplumsal bakış açısı olarak ortaya çıkardığı bilgi toplumunu beraberinde getirdi. Gelişmeler incelendiğinde, bilgi toplumunu küreselleşmenin dinamik yapısının bir sonucu olarak da düşünmek mümkündür (Dikkaya & Özyakışır, 2006:152).

Yapılan araştırmalar çerçevesinde; küreselleşmenin bir süreç olduğu ve gelişimindeki en önemli etkenin de bilgi çağı olduğu bir gerçektir. Açıkça bu sürecin hızlanmasında bilgi çağı önemli bir etken olarak kabul edilebilir. Bilgi çağında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler küresel iletişimi, ekonomiyi, kültürel etkileşimi ve toplumsal dinamikleri büyük ölçüde etkilemiştir. Bilgi toplumunun kültür olgusu ile yerel kültüre yönelik etkisi araştırıldığında, bilgi toplumunun bu iki kavram üzerine etkisinden daha çok; küreselleşme etkisinin daha baskın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada, bilgi toplumu bağlamında küreselleşmenin yerel kültüre olan etkisini incelenmesi amaçlanmaktadır. Bahse konu amaç doğrultusunda alan yazını taranarak; bilgi toplumu ve gelişimi, küreselleşme, küreselleşmenin yerel kültüre etkisi (kültür, yerel kültür, kültürel küreselleşme, literatürde küreselleşme ve yerel kültür ilişkisi) başlıkları çerçevesinde açıklanmıştır.

Bilgi Toplumu ve Gelişimi

Geçmiş tarihe bakıldığında dünya bin yıllık tarım çağı ve iki yüz elli yıllık endüstri çağını yaşamıştır. Tarım toplumu döneminde, kişiler genellikle yaşadığı coğrafya ve iklim koşullarına bağlı olarak tarıma dayalı bir ekonomi ile yaşam tarzını devam ettirmekteydi. Bu

dönemde, genellikle topluluklar halinde yaşamayı tercih eden kişiler, sınırlı teknolojik imkanlara sahip bir hayatı devam ettiriyorlardı. Endüstri çağı ya da diğer bir deyişle sanayi toplumu, yüksek iş bölümü ve standart üretim yapılması amaçlanan bir toplum olarak ifade edilmektedir. Tarım çağı ve endüstriyel çağın akabinde yeni bir çağ olan bilgi toplumu başladığı ileri sürülmektedir. Bu çağ diğer çağlara nazaran kendine özgü temelleri barındırmaktadır ki yaşama ait uygulamalar üreten elektronik ve teknolojik bir çağı temsil etmektedir. Bilgi toplumu, özellikle bilgi odaklı bakış açısı ile hayat tarzının birçok yönden değiştiği bir dönemdir (Karabulut, 2015:12). Bilgi toplumu dönemi, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Batı Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde 1950ve 1960'lı yıllarda bilgi teknolojilerinin zamanla artış gösteren kullanımıyla ortaya çıkmıştır (Sarıgöz, 2012:73). Günümüzde, "Sanayi Ötesi Toplum", "Dijital Toplum", "Enformasyon Toplumu", "Post-Kapitalist Toplum", "Post-Endüstriyel Toplum", "Sibernetik Toplum" gibi kavramlar da bilgi toplumuyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Yeşilorman & Koç, 2014: 118).

Bilgi toplumunun global düzeyde kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak literatürde farklı şekillerde tanımı mevcuttur. Buna göre bilgi toplumu "*bilginin kendisinin veya bilginin üretilmesine, işlenmesine, dağıtılmasına yönelik faaliyetlerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda temel girdi ve güç kaynağı olarak kabul edildiği toplumları tanımlayan bir terim*" olarak açıklanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise "*teknoloji ve bilgi temelinde şekillenen ve itici gücünü küreselleşmenin dinamizminden alarak gelişme gösteren sanayi sonrası bir toplum biçimidir*" ifade edilmektedir (Dikkaya & Özyakışır, 2006: 156; Yeşilorman & Koç, 2014: 118). Bir diğer tanıma göre;

"Bilgisayar ve bilgisayara dayalı olarak çalışan araçların kullanıldığı; bireysel ve kitle iletişiminin sınırlar ötesine geçtiği; temel ekonomik faaliyetlerin bilgi üzerine kurulduğu; üretici ve tüketicileri bir araya getiren hizmet türünün bilgi hizmetleri olarak şekillendiği; insan sermayesinin ön plan çıktığı; eğitimin süresizleştiği, her türlü bilgi

kaynağının ve bilgi merkezinin önem kazandığı; bilginin kontrolü ve sahipliği için uluslar üstü örgütlerin kurumlaştığı bir toplum biçimidir ”
(Rukancı ve Anameriç, 2014:6).

Daniel Bell, Yoneji Masuda, Alvin Toffler gibi bilim insanları, bilgi toplumunun tarım ve sanayi toplumlarına nazaran farklı yönlerinin olduğunu ve bu toplumsal evrede insanlığın daha özgür bir ortama ulaşacağını öngördüler. Bahsi geçen bilim insanlarına göre, sanayi döneminde buhar makinesinin insanın fiziksel gücünü nasıl artırdıysa bilgi teknolojileri de insan zekasının gücünü aynı şekilde artırdığı görüşü hâkimdir. Buhar makinesinin ekonomik ve toplumsal gelişmelere nasıl etkisi olduysa, günümüzde bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin insan ilişkilerinde devrim yaratması söz konusudur (Çelik, 1998: 54-55).

Bilgi toplumu henüz yeni bir terim gibi algılansa da temelleri 1900'lerin öncesine dayandığı ileri sürülmektedir. Öncelikle "iletişim çağı" terimi ilk defa Kanadalı iletişimci Marshall McLuhan tarafından 1962'de kullanılırken, Amerikalı iktisatçı Fritz Machlup'un da "bilgi toplumu" ifadesini aynı yılda kullanmış olduğu yazılmaktadır (Geray, 1997: 37). Bilgi toplumu kavramını ilk kez kullandığı iddia edilen Japon Yoneji Masuda, kavramı “Sanayi Sonrası Toplum Olarak Bilgi Toplumu” adlı eseriyle 1981 yılında ortaya atmıştır. Özellikle Japonya'nın son yüzyılda elektronik sanayisinde etkin bir rol oynaması nedeniyle, bilim adamları, özellikle de Masuda, günümüz modern toplumları bilgi toplumu olarak tanımlamış ve bu terim, yeni oluşan toplumları belirlemede zamanla yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır (Sarıgöz, 2012:73).

Bell, bilgi toplumunun beş boyutuna değinerek bu boyutların özelliklerini farklı bir sınıflama yaparak açıklamıştır. Birinci boyutunu ekonomi olarak belirtmiştir. Ürün üretiminden hizmet sektörüne doğru yaşanan bir dönüşümü vurgulamaktadır. İkinci boyut, çalışma alanındaki değişiklikleri ele almakta ve yapılan işin

karakterinde, teknik ve profesyonel sınıf lehine bir üstünlük değişimi yaşandığını belirtmektedir. Üçüncü boyutta, endüstri sonrası toplumun, toplumsal yeniliklerin sağlanması ve politik kararların alınmasında teorik bilginin merkezi bir rol oynaması üzerine odaklanmaktadır. Dördüncü boyut, geleceğe yönelik olarak teknoloji ve teknolojik değerlerin kontrolünü içermektedir. Beşinci ve sonuncu boyut, karar alma süreçlerini ve yeni bir entelektüel teknolojinin oluşturulmasını içermektedir (Kocacık, 2003:5).

Kocacık (2003:4) tarafından sanayi toplumu ve bilgi toplumunu karşılaştırdığı tabloda bilgi toplumu ile ilgili bazı kavram ve özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; *“bilgisayar, bilgi üretimi, mental emek, insan kaynakları, veri bankaları ve bilgi ağlarına bağlı üretim, ulusal sınırları ortadan kaldıran küreselleşme, bilgi endüstrisi, müşterek üretim ve kullanımda paylaşım (sinerjik ekonomi), gelecekteki amaçların gerçekleşmesi için bilgi kullanımı, gönüllü toplulukların önemi, müşterek katılım ve sosyal yarar, çok merkezlilik, çok merkezli fonksiyonel toplum, katılımcı demokrasi, sivil hareketler, gelecek şokları, kişisel terör ve sorunları, kitlesel bilgi toplumu (sınırsız üretilen ileri düzeydeki bilgi), amaca yönelik gelecekteki başarı ihtiyacının tatmini (zaman değeri), toplumsal katılım ve küreselleşme”* olarak sıralamak mümkündür.

Küreselleşme

Çağımızda toplumsal açıdan sorunlar irdelendiğinde, küreselleşme kavramının üzerinde durmadan açıklamak mümkün değildir. Zira küreselleşme kavramı günümüzde farklı biçimlerde yorumlanmakta ve bu yorumların da kendi içinde örtüştüğü gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme kavramını üç ana grupta ele almak mümkündür. İlk gruptaki görüşlere göre; teknolojiye meydana gelen gelişmelerin sonucu olarak küreselleşmenin ortaya çıktığını iddia edilmektedir. Bilgisayar teknolojisinin gelişimi ile etkin ve verimli bilgi paylaşımı ve iletimi, üretim ağının globalleşmesi, uygun ulaşım imkanları ve sermayenin dünya genelinde dolaşımı mümkün hale gelmiştir. İkinci grupta olan

neo-liberallerin görüşüne göre; piyasalar küreselleşme nedeniyle uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Üçüncü gruptaki görüşe göre; küreselleşmenin yeni bir kavram olmadığı kapitalizm düşüncesinden türediğini ve 500 yıl öncesinde coğrafi keşifler ile başladığını savunmaktadır (Ofloğlu & Balcı, 2016: 59).

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel açılardan belirli ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya genelinde yayılması olarak ifade edilir (Özkan, 2006: 4). Küresel kavramı ilk kez 1960 yılında Marshall McLuhan'a ait "Komünikasyonda Patlamalar" isimli kitabında yer verilmiştir. Bu yeni süreç için "Global Köy" kavramını kullanarak literatürde yerini almıştır. Küresel kavram bakımından 1980'li yıllarda Amerika'daki saygın üniversitelerde (Harvard, Stanford, Columbia gibi) kullanılmış ve bazı ekonomistlerce güncellenmiştir. Kavram 1990'larda uluslararası politik, ekonomik, sosyal süreçleri açıklamak için akademik dilde de yerini almıştır. Ronald Robertson tarafından yazılan "Globalleşme" adlı eser de terime kavramsal bir değer kazanmasını sağlamıştır. Hatta 1990'lı yıllarda giderek toplumsal değişim kuramlarını açıklamada temel bir unsur haline gelmiştir (İlker, 2010: 96-65). Küreselleşme ülke ekonomilerini birbiriyle ilişkili ve etkileşimli duruma getirmiştir. Ancak kavram için kesin bir görüş birliği söz konusu da değildir. Son yıllarda ise en çok politika, ekonomi, sosyoloji alanlarında kullanıldığı da belirtilmektedir (Karagün & Aras, 2022: 33).

Küreselleşmeye sosyolojik açıdan bakıldığında, teknolojinin ilerlemesi ile bilgi paylaşımı artması ile kültürler arası etkileşimde çoğalmış toplumların alışkanlıkları, yaşam stilleri ve ihtiyaçları üstünde mühim değişiklikler yaşanmıştır. Dolayısıyla küreselleşme, yerel kültürlerle küresel kültür arasındaki etkileşimi giderek karmaşık ve problemlili hale getirmiştir. Egemen kültürlerin yerel kültürler üzerindeki hâkimiyeti, özellikle Amerikan kültürünün küresel bir etki alanına sahip olması, tek bir kültürün baskın hale

gelmesi, kültürel çeşitliliğin ve farkındalığın azalması, kültürel homojenleşmenin yaygınlaşması gibi olumsuz sonuçlarla birlikte küreselleşmenin kültürel etkileri tartışmalı bir duruma gelmiştir (Rzayeva, 2020: 33).

Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi

Bu bölümde kültür, yerel kültür kavramları açıklanmış ve küreselleşmenin yerel kültüre etkisi “kültürel küreselleşme” kavramı perspektifinden değerlendirilerek ele alınmıştır. Bu bölümün sonunda literatürdeki küreselleşme ve yerel kültür ilişkisini inceleyen birkaç çalışmaya da yer verilmiştir.

Kültür

Sosyoloji biliminde Taylor tarafından yapılan "kültür" tanımına göre, kültür veya uygarlık, bir toplum üyesi olarak insanın öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve diğer yetenekleri içeren karmaşık bir bütündür (Darçın Şahin, 2010: 17). Bu tanım, kültürün insanın yaşamı boyunca edindiği bilgi ve becerilerle paralel olarak geliştiğini vurgular (Oğuz, 2011: 137). Antropolog Wiessler'e göre kültür, "Bir halkın yaşam tarzıdır", Thurnwal ise kültürü "bir toplulukta örf ve adetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden oluşan ahenkli bir bütün" olarak tanımlar (Alakuş, 2004). Mutlu (1998: 229) ise kültürü, "insan topluluklarına kimliklerini veren ve onları birbirinden ayırt eden özelliklerin toplamı" olarak açıklar."

Yerel Kültür

Güvenç (2002:110) tarafından yerel kültür “ulusal ve ülke ölçeğinden daha küçük bir insan topluluğu ve coğrafya tarafından oluşturulan kültür” tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlamaya göre; “milli kültürlerin içinde evrilip daha sonra ayrışarak kendi kimliğini oluşturan ve coğrafyasını yansıtan bölgesel kültürler olarak da adlandırılır. Milli kültür, içinde birçok yerel kültürü içerir ve ortak kültürel değerleri temsil eder.” Örneğin;

Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu kültürü vb. bölgesel kültürler yerel kültür olarak nitelendirilirken, Türk kültürü ise milli kültüre örnek olarak verilmektedir. Milli kültür, genellikle etnik kökene dikkat çekerek bir milletin varlığını sürdüren temel unsurları içerir (Eren, 2008: 17). Berner (2010: 144-145) tarafından yerel kültür “*yerelliğin coğrafi değil toplumsal bir kategori olduğunu, bireylerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri ve yaşam dünyalarını oluşturdukları yerler*” olarak açıklanmaktadır (Ceylan, 2019: 307). Bu bilgilerden yola çıkarak yerel kültürü sadece bir ulusun küçük topluluğu şeklinde bir temsili olarak anlamamak gerekir. Örneğin: Türkiye’nin Trabzon şehrinden Almanya’ya yerleşmiş bir bireyin kendi yerelliğini veya yerel kültürünü açıklarken sadece Doğu Karadeniz kültürü veya Trabzonlu oluşu ile değil milli kültürü ile açıklamak mümkündür.

Kültürel Küreselleşme

Kültür, küreselleşmenin en belirgin etki alanlarından biridir, içinde dil, din, gelenek, görenek, sanat gibi unsurları barındırır. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle kültür, farklı kültürel kimliklerin bir arada var olmasını destekler. Bu süreç, küresel kültürün yerel kültüre nüfuz etmesini sağlayarak yeni sentezlere yol açar ve küresel homojenleşmeye, melez oluşumların ve yeni kimliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Küreselleşme sonucunda, önceden yabancı kültürlerden habersiz olan kapalı toplumlar, diğer kültürlerle tanışarak daha açık ve çeşitli hale gelmiştir. (Yaman, 2019:422; Gözgülü & Mutioğlu, 2012: 465). Bu bağlamda, küreselleşmenin yerel kültüre olan etkisi, kültürel küreselleşme perspektifinden değerlendirilecektir.

Küreselleşme kavramının kültür olgusu üzerine etkisini ifade etmek için “küresel kültür” veya “kültürel küreselleşme” kavramları kullanılır. Bu kavrama yönelik çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Onlardan biri de Anthony Giddens’a (2000: 26) aittir. Giddens küreselleşme kavramının Amerika orijinli olduğunu ve Amerika’nın

dünyadaki tüm insanlara bir kültür transfer ettiğini iddia ederek küresel kültürü ifade etmek için Coca Cola, McDonald's ve Cnn üzerinden sembolik örnekler vermiştir (akt.Topçu, 2017: 30). Kongar'a göre, küresel kültür kavramı örnek bir küresel kültürün oluşturulmasıyla dünya genelinde insanların aynı marka giyim ürünlerini kullanmaya ve aynı marka yiyecek içecekleri tüketmeye yönlendirilmesidir (Rzayeva, 2020: 34; Kongar, 2023). George Ritzer ise küresel kültür kavramını "McDonalddlaşma" kavramı ile ilişkilendirmiştir. McDonalddlaştırma, fast food restoranlarının Amerikan toplumunda olduğu gibi dünya genelinde giderek daha geniş bir kitleyi etkisi altına alma süreci olarak ifade edilmektedir. McDonalddlaştırma kavramı başta Amerika merkezli fast food restoran zincirini model ve özelliklerini açıklamak için kullanılmıştır. Bu kavram ile yalnızca yeme içme sektörü değil öte yandan sağlık, eğitim, çalışma hayatı, turizm, aile gibi toplumun tüm yönlerini etkisi altına aldığı da vurgulanmıştır. Genel anlamda bu kavram, bir işletme modelinde ürün veya hizmetin standartlaştırılması, rasyonelleştirilmesi, etkinliğini artırma hedefiyle hızlı ve yaygın bir biçimde uygulanma süreci olarak da belirtilir (Ritzer, 2011:281–283; Hülür & Ölçer, 2019). Ülkelerin McDonalddize edilmiş fast food restoranlarının kendi ülkelerine özgü çeşitlerini geliştirmiştir. Örneğin; Paris'in güzel yemeklere olan ilgisiyle bilinmesine rağmen, şehirde birçok kruvasan fast food restoranı bulunmaktadır. Hindistan'da da Nirula's gibi fast food restoranları mevcuttur ve bu yerler, yerel Hint yemeklerinin yanı sıra koyun eti burgerleri (köfteleri) gibi özel lezzetleri sunmaktadır. Çünkü Hindistan'da nüfusun büyük çoğunluğunu (% 80) inek eti tüketmeyen Hindular oluşturmaktadır (Ritzer, 2011:281–283).

Ritzer (2011:262) tarafından küresel kültür durumunu neo-liberal ve neo-Marksist teorilere ilave olarak "kültürel farklılık, kültürel melezleşme, kültürel çakışma," üç farklı şekilde ele almıştır.

Kültürel farkçılık dünya üzerindeki kültürlerin birbirinden ayrışmasını, farklılaşmasını ve dahası özgünlüğünü korumasını amaçlayan bir kavramdır. Kültürel farkçılık kültürlerin küreselleşmeden; başka bir deyişle globalizasyon sürecinden hiç etkilenmediklerini değil; daha düşük düzeylerde etkilendiklerini savunur. Öyle ki; kültürlerin bu bağlamda ana çekirdeklerinin zarar görmediğini ancak mikro düzeyde değişim ve dönüşümlere uğradıklarını ifade eder. Bu bağlamda 11 Eylül ikiz kule saldırıları sonrasında yaşanan Afganistan ve Irak savaşları Batı kültürü ile İslam kültürü arasındaki farklılıkların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. (Yaman 2019:429). Bu teorinin öncü ismi Samuel Huntington'dur. Uygarlıklar çatışması tezini 1993 yılında ortaya atarak teorisinde temel varsayımlarından biri olarak bireyleri tükettikleriyle tanımlayamayacağımızı öne sürer. Mesela; bir Rus'un Coca-Cola içmesiyle Amerikalı, bir Amerikalı'nın da sushi yemesiyle Japon gibi düşünmeyi sağlayamayız. Küreselleşme tezini "Coca-cola" kültürü olarak tanımlayan ve entelektüel bakımdan yüzeysel bulan Huntington, kültürün özünü din, dil, değerler, gelenekler ve adetlerin oluşturduğunu ifade eder (Ritzer, 2011:26; Huntington, 2020: 107).

Kültürel Melezleşme, dışsal bir kültürün yerel kültürle bütünleşerek tek bir melez kültür oluşturması olayını ifade eden bir teoridir. Bu teori, "küyerelleşme (küreyerelleşme)" kavramı ile benzerdir. Bu kavram kültürel melezleşmenin temel niteliği olarak görülen ve küresel sürecin anahtar özelliği olarak kabul edilen bir kavramdır. Kısacası, küyerelleşme genel olarak, küresel ve yerel olanın farklı coğrafi alanlarda benzersiz sonuçlar doğuracak şekilde birbirine entegre olmasını ifade eder. Örneğin; Salsa, Latin Amerika kökenli bir dans olmasına rağmen, dünya genelinde yayılarak küresel bir dans haline gelmiştir. Farklı coğrafi bölgelerde ihraç edildikçe, Salsa dansının yapılış biçimi değişmiş ve bu dans kültürleri arasında etkileşim yoluyla çeşitlenmiştir (Yaman, 2019:430).

Londra'da bir Suudi Arabistanlı tarafından işletilen bir kulüpte çalan Güney Amerikalı bir orkestranın icra ettiği Asya rap müziğini izleyen Arjantinliler, Amerikalılar arasında, gündelik hayatta İrlanda simidi, Çin böreği veya Yahudi pizzası gibi kültürler arası karışımları tüketen kişiler, kültürel melezişmenin veya küyerelleşmenin örnekleri olarak gösterilebilir.

Kültürel Çakışma, yerel kültürlerin daha güçlü küresel akıntılar tarafından şekillendirilebileceği bir durumu ifade eder. Bu teoriye göre, küreselleşmenin, özellikle kültürler arasındaki engellerin göreceli olarak zayıf olduğu bir ortamda, kültürlerin birbirine benzerleşerek değiştiğini savunur. Ulusal ve yerel tatlar, ortak bir tüketim kültürü olarak küreselleşmenin etkisi altına girmiştir. Mesela; hamburger, Amerikan kültüründen çıkarak dünya genelinde yaygın bir tüketim maddesi haline gelmiştir. Küresel tüketim kültürü, beslenme alışkanlıklarından giyim tarzlarına kadar birçok alanda ortak eğilimlerin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle belirli markaların tercih edilmesi (Adidas, Nike vb.) veya fast-food tüketimi, Türk toplum kültürü içinde yaygın hale gelmiştir. Dolayısıyla kültürler arasında benzerlikler ortaya çıkmış ve birbirine daha fazla benzeme eğilimine girmiştir (Yaman 2019:430). Küresel kültürün örf ve aneler üzerinde de tesiri mevcuttur. Örneğin, eskiden düğün törenlerinde yerel kültürün bir yansıması olarak halay çekilirken artık dans etme yaygın bir etkinlik halini almıştır. Şüphesiz bu küresel kültürün etkisiyledir. Düğünde çalınan enstrümanlar da bu küresel dalgadan nasibini almıştır. Davul, zurna gibi otantik müzik aletlerinin yerini bateri, org, piyanonun vb. alması gibi. Yerel çalgıların terk edilmesi (Kars'ta eskiden düğünlerde akerdeon çalardı) yerel havaların-ezgilerin terk edilmesi ile devam etmiş ve düğün dansları arasına yerellikten uzak olan samba dahi girmiştir, Sambanın düğün dansları arasında yerini almasında Brezilya dizilerinin etkisi büyüktür ve elbette bu bir kültür ihracıdır (Mahiroğlu, 2005: 1283).

Literatürde Küreselleşme ve Yerel Kültür İlişkisi

Rzayeva (2021:49-50), kültürel küreselleşmenin somut olmayan kültürel miras üzerindeki etkilerini incelediği araştırmasında, küreselleşmenin etkisiyle yerel kültürlerin küresel kültürün etkisi altında kaldığını ve bu durumun insanları tek bir kültüre doğru yönlendirdiğini ifade etmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak dünya, benzer markaları tercih eden, benzer yiyecekleri tüketen ve benzer müzikleri dinleyen bir kültüre doğru hızla evrilmekte, bu da tek tipleşmeye neden olmaktadır. Araştırmacı, küreselleşmenin kültürel açıdan ortaya çıkardığı sorunların, iç ve dış dinamikler aracılığıyla kentleşme, sanayileşme, medya, teknoloji, eğitim, yapısal uyum programları ve dış mali kaynak kullanımı gibi faktörlerle gerçekleştiğini belirtmektedir. Örneğin, teknoloji kullanımının kültürel farklılıkları azaltması, sanayileşmenin el sanatlarını yok etmesi, kentleşmenin geleneksel halk oyunlarını engellemesi ve medyanın yerel kültürleri olumsuz etkilemesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, eğitimde Batı kültürünün ve İngilizce dil hegemonyasının yaygınlaşması, yapısal uyum programları ile kültürel düzenlemeler ve dış mali kaynak kullanımıyla gizli müdahaleler de yerel kültürleri etkilemektedir

Özkent'in (2017: 492-493) 'Küresel ve Yerel Kültür İlişkisi Bağlamında Televizyon Dizileri' başlıklı çalışmasında, küreselleşmenin etkisi altındaki süreçler ele alınmış ve küresel-yerel kültür etkileşiminin uyarlanmış televizyon dizilerine nasıl yansıdığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma, küreselleşme ve yerelleşme tartışmalarının odak noktasını genellikle yerelliğin varlığı veya yokluğu oluşturduğunu belirtmiştir. Küreselleşmenin getirdiği 'aynılaşma' ve 'farklılaşma' süreçlerinin, diğer bir deyişle 'homojenleşme' ve 'heterojenleşme' süreçlerinin, yerelleşme dinamikleriyle doğrudan ilişkili olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışmada, “Desperate Housewives” ve onun Türkiye’de uyarlanmış versiyonu olan “Umutsuz Ev Kadınları” dizileri arasındaki

farklılıklar ve benzerlikler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu çerçevede, küresel-yerel kültürlerin uyarlanmış televizyon dizisinde nasıl sunulduğu, karakterler, aile ilişkileri, ikili ilişkiler, cinsellik, cinsiyet konumlandırması ve geleneksel öğeler bakımından çözümlenmiştir. Örneğin; Türkiye'de hâkim olan ataerkil yapı ve toplumsal kültürün eşitsizlikleri, Umutsuz Ev Kadınları dizisinde cinsiyet konumlandırmasını etkileyerek baba otoritesinin daha belirgin bir şekilde işlenmesine neden olmuştur. Desperate Housewives'taki okuyan kadın karakterler, Umutsuz Ev Kadınları'nda çocuk bakımı, ev düzeni, Türk kahvesi yapma gibi geleneksel rollerle tanımlanmıştır.

Sonuç

Bilgi toplumu, karşılıklı anlayış, hoşgörü, katılımın da daha kolay inşa edildiği bir kültürel ortamı beraberinde getirecektir. Zira insanların birbirleriyle kurduğu iletişimde çatışmaların ve zıtlıkların büyük bir kısmının bilgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünürsek, toplumsal yapının katılımcı ve çoğulcu olması, kültürde çeşitliliği, hoşgörüyü ve katılımı yaygınlaştırması aşikârdır (Cengiz, 2011).Teknoloji ve bilgi temelinde gelişen ve şekillenen bilgi toplumu itici kuvvetini küreselleşme dinamiklerinden almaktadır ki küreselleşme süreci ile insanlar uzun senelerce yaşamış olduğu yerel kimliklerinden sıyrıldığı gözlemlenmektedir.

Bu durum istensin ya da istenmesin küreselleşme hızla devam etmektedir. Küreselleşmenin gerçek olduğunu kabul ettiğimizde, bu gerçeği benimseyerek yaşamak zorundayız. Küreselleşme karşıtı ya da destekleyicisi olmak yerine, yerel kültürel değerleri sürdürebilmek için yeni yollar aramak önemlidir (Kaygusuz, 2011:113). Bu yeni yollar arayışında küresel kültürün istilasına karşı korunmak için de yerel kültürü güçlendirmede bilgi toplumunu kullanmaya çalışan ülkeleri takip etmek gerekmektedir. Bu ülkeler özellikle yerelliklerden ödün vermeden ama yine de küresel içinde

barındıran ve dünyada bilgi toplumuna hazır olma yolunda ilerleyen ilk on ülke içinde yer alan Singapur, Tayland, İngiltere gösterilebilir.

Nihai olarak, yerel kültürler büyük ölçüde küreselleşmeden etkilenerek önemli bir dönüşüm ve gelişim geçirmişlerdir. Bazı yerel kültürler küreselleşme akımına kapılarak kendilerini yeniden şekillendirirken, diğerleri küreselleşmeye olumsuz bir tepki göstererek yerel karşıt hareketler sergilemişlerdir. Bu küresel kültüre yandaş veya karşı kültüre farklı bir bakış açısıyla yaklaşan diğer kültürler ise küreselleşmenin getirdiği pozitif yanlarını alarak kendi değerlerini küresel değerler ile harmanlamayı seçmişlerdir (Kaygusuz, 2011). Açıkçası, küresel kültürü kabul etmemek veya karşı tutum sergilemek pek bir anlamı bulunmamaktadır. Zira ne kadar karşı çıkılsa da kültürün küreselleşmesi bugün de hızla devam etmektedir. Görüldüğü gibi, esasen kendi kültürel değerlerimizi muhafaza ederek küresel kültürün olumlu etkilerinden yararlanabiliriz. Bu bağlamda küresel kültürün içinde kaybolmadan dimdik durarak kültürel zenginliklerimizi yaşatmak çok önemlidir (Özkan, 2006: 3).

KAYNAKÇA

Akıncı Çötök, N. (2006). Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Eğitim Olgusu. Yüksek Lisans Tezi, T. C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, s. 106, Sakarya.

Alakuş, A. O. (2004). Kültür Kavramı Tanımlamalarına İlişkin Bir Analiz. Milli Eğitim Dergisi, Sayı 164 (01.09.2023 tarihinde https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/164/alakus.htm adresinden ulaşılmıştır).

Berner, E. (2010). “Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila’da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele” (Çev. L. Şimşek ve N. Uygun), (Ed. A. Öncü ve P. Weyland), Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, ss. 137-163, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çelik, A. (1998). Bilgi Toplumu Üzerine Bazı Notlar. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15 (1), 53-59.

Cengiz, Y. (2011). Bilgi Toplumunda Kültürel Sistem (01.09.2023 tarihinde <https://yilmazcemcengiz.wordpress.com/category/bilgi-toplumunun-ozellikleri/> adresinden ulaşılmıştır).

Ceylan, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Yerel Kimliğin Durumu. International Journal of Academic Value Studies, Vol:5, Issue:2; pp: 304-312 (ISSN:2149-8598).

Dağın Şahin, İ. (2010). Yerel Kültür Mirasının dijitalleştirilmesi ve Halk Kütüphaneleri: Yalova örneği. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Demirbilek, S. & Çolak, M. (2009). Finans Politik & Ekonomik Yorumlar. Cilt: 46 Sayı: 531

Dikkaya, M. & Özyakışır, D. (2006). Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 3(9), 151-172.

Eren, G. (2008). Türkiye’de Yerel ve Küresel Kültür Politikaları “Kültür Bakanlığı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana bilim Dalı.

Erkan, H. (2000). Ekonomi Sosyolojisi, İzmir: Barış Yayınları,

Geray, H. (1997), “İletişim, Bilgi Toplumu ve Küreselleşme”, Işık Kansu (Yay. Haz.) Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme içinde (34–45), Ankara: İmge Yayınları.

Gözü, F. & Mutioğlu, H. (2012). Toplumun Değişen Yüzü: Bilgi Toplumu ve Bilişim Kültürü. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1), 465-476.

Güvenç, B. (2002). İnsan ve Kültür. (9.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hazar, Ç. M. (2006). Bilgi Toplumu. Ankara: Turhan Kitabevi.

Hülür, H. & Ölçer, H. (2019). Ritzer’in McDonalddlaşma Tezi (10.11.2023 tarihinde <http://yenimedya.info/2019/11/22/mcdonald>. adresinden ulaşılmıştır).

Huntington, S. P. (2020). Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington (Derleyen: Murat Yılmaz). İstanbul: Vadi Yayınları.

İlker, G. (2014). Küreselleşme Sürecinde Stratejik İşbirlikleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 13(1-2), 191-220.

Karabulut, B. (2015). Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler ve Melezler. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 21, 2015, Sayfa 11-23.

Karagün, V. & Aras, M. S. (2022). Küreselleşme ve Bilgi Çağı. Dicle Akademi Dergisi, 2(1), 32-40.

Kayğusuz, İ. (2011). Küreselleşme Sürecinin Yerel Kültürler Üzerindeki Etkisi: Konya Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocacık, F. (2003). Bilgi Toplumu ve Türkiye. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27 No:1 1-10.

Kongar, E. (2023). Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık. (10.11.2023 tarihinde https://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php adresinden ulaşılmıştır)

Leba, R. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk. Mevzuat Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 43. (01.09.2023 tarihinde <https://www.mevzuatdergisi.com/2001/07a/02.htm> adresinden ulaşılmıştır).

Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 50, 1275–1288.

Mutlu, E. (1998). İletişim Sözlüğü, (3. bs.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Ofluoğlu, G. & Balcı, A. İ. (2016). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(11), 56-75.

Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:28 Sayı: 2.

Özkan, A. (2006). Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerindeki Etkileri. Tasarım Yayınları. İstanbul.

Özkent, Y. (2017). Küresel ve Yerel Kültür İlişkisi Bağlamında Televizyon Dizileri. International Journal of Social Science Number: 64, p. 471-496.

Ritzer, G. (2011). Küresel Dünya. (Çev. Melih Pekdemir) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rukancı, F. & Anameriç, H. (2004). Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü. Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu: Saga of Librarianship International Symposium, Ankara (Turkey), 21-24 October 2004.

Rzayeve, S. (2020). Küreselleşmenin Kültürel Akışları ve Somut Olmayan Kültürel Miras Üzerindeki Etkileri. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 29, 33-52.

Sarıgöz, O. (2012), “Bilgi Toplununun Eleştirisi ve Türkiye’de Modern Eğitimin Gerçekleştiremedikleri”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Volume:2, Issue: 1, pp: 72–84.

Selvi, Ö. (2012). Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi ve Halkla İlişkiler. Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Sayı: 3: 191-214.

Topçu, F. (2017). Kültürel Küreselleşme ve Televizyon. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.

Yaman, A. (2019). Küreselleşme Süreci ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (44), 422-436. DOI: 10.17498/kdeniz.649953.

Yeşilorman, M. & Koç, F. (2014). Bilgi Toplununun Teknolojik Temelleri Üzerine Eleştirel Bir Bakış. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 24, Sayı: 1, Sayfa: 117-133, Elazığ.